

# YAŞAMBOYU ÖĞRENME PROGRAMI

Proje No: 2012-1-TR1-LEO05-35116

## Gıda Endüstrisi-Gıda Mevzuatı, Sektörel etki Analizi, Eğitim, İşbirliği ve Avrupa Ağı-Uzaktan Eğitimi

### TÜRKİYE GIDA VE İÇECEK SANAYİ RAPORU

[fiel.gantep.edu.tr](http://fiel.gantep.edu.tr)



Bu proje T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, AB Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığınca (Ulusal Ajans <http://www.ua.gov.tr>) yürütülen Hayatboyu ğrenme Programı (LLP) kapsamında ve Avrupa Komisyonu'ndan sağlanan hibeyle gerçekleştirilmiştir.

Ancak burada yer alan görüşlerden Ulusal Ajans veya Avrupa Komisyonu sorumlu tutulamaz.

# İçindekiler

---

<b>ÖNSÖZ</b> / Necdet Buzbaş	7
<b>1. GİRİŞ</b>	<b>9</b>
<b>2. GIDA SANAYİNİN BUGÜNKÜ DURUMU</b>	<b>11</b>
2.1. Dünyada Yakın Geçmişteki Gelişmeler ve Sektöre Etkileri	11
2.2. Sektörün Ülke Ekonomisindeki Yeri ve Gelişmelerin Değerlendirmesi	13
2.2.1. Sektörün ülke ekonomisindeki yeri	13
2.2.2. Gıda ve içecek sanayinin yapısı	13
2.2.3. Türkiye gıda ve içecek pazar verileri	27
<b>3. GIDA ve İÇECEK SEKTÖRÜNÜN SWOT ANALİZİ</b>	<b>44</b>
3.1. Gıda ve İçecek Sanayinin Güçlü Yönleri	44
3.2. Gıda ve İçecek Sanayinin Zayıf Yönleri	45
3.3. Gıda ve İçecek Sanayi İçin Tehditler	45
3.4. Gıda ve İçecek Sanayinin Önündeki Fırsatlar	46
3.5. Yatırım Ortamının İyileştirilmesi ile Bölgesel Teşvik ve Yardımlar	47
3.5.1. Genel teşvik sistemi ve uygulamaları	48
3.5.2. KOBİ teşvik sistemi ve uygulamaları	51
<b>4. SEKTÖRDE YENİ YÖNELİMLER</b>	<b>52</b>
4.1. Yatırım Tahminleri ve Eklenecek Yeni kapasiteler	52
4.2. Muhtemel Yatırım Alanları ve Yerleri	52
<b>5. SEKTÖRDE DIŞ PIYASALARDAKİ DURUMU</b>	<b>54</b>
<b>6. DİĞER SEKTÖRLER VE YAN SANAYİ İLE İLİŞKİLER</b>	<b>57</b>
<b>7. SEKTÖRÜN YAPISAL SORUNLARI VE ÇÖZÜM YOLLARI</b>	<b>60</b>
7.1. Temel Strateji, Amaç ve Politikalar	60
<b>8. GIDA MEVZUATI</b>	<b>65</b>
8.1. Cumhuriyetin Kuruluşundan 1983 Yılına Kadar Olan Dönem	65
8.2. 1983 Yılından 24.06.1995 Tarihine Kadar Olan Dönem	66
8.3. 560 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname Dönemi (24.06.1995 - 05.06.2004)	66

8.4. 5179 Sayılı Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun Dönemi (05.06.2004-13.06.2010)	67
8.5. 5996 Sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu Dönemi (13.06.2010 - ...)	69
8.5.1. Yönetmelikler	71
8.6. Gıda Denetimi	73
8.7. Kayıt Dışıılık	75
<b>9. TÜKETİCİNİN BİLİNÇLENDİRİLMESİ</b>	<b>77</b>
<b>10. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ GÜÇLENDİRİLMESİ</b>	<b>78</b>
<b>11. SEKTÖRÜN AB UYUM SÜRECİNDE GELDİĞİ NOKTA VE AB KARŞILAŞTIKLARI UYUM SORUNLARI</b>	<b>79</b>
11.1. Türk Gıda ve İçecek Sanayinin AB ile Karşılaştırılması	80
<b>12. SEKTÖREL YAPILANMA</b>	<b>82</b>
<b>13. SEKTÖRÜN REKABET GÜCÜNÜN ARTIRILMASI VE VERİMLİLİK</b>	<b>83</b>
13.1. AR-GE Harcamaları ve İstihdamı, Çevre Uygulamaları, Teknoloji ve Hammadde	83
13.2. Sektörde Kamunun Rolü, Özelleştirme Faaliyetleri ve Muhtemel Etkileri	88
<b>14. GENEL DEĞERLENDİRME</b>	<b>90</b>

# 1. GİRİŞ

Gıda sanayi; tarım, hayvancılık ve balıkçılıktan elde edilen bitkisel ve hayvansal hammaddeyi, uygulanan çeşitli işleme teknikleri ile, raf ömrü uzun ve tüketime hazır ürünlere dönüştüren imalat sanayinin önemli bir koludur. Bu şekilde gıda maddelerinin yılın her döneminde tüketimine olanak tanımaktadır. Gıda sanayi hammaddenin temininden başlayarak, tüketiciye gıda maddelerinin kaliteli ve güvenli bir şekilde sunulması konusunda tüm süreçleri kapsamaktadır.

Gıdanın insan için vazgeçilemez en temel ihtiyaç olması, toplum sağlığı ve gelişimi bakımından büyük önem taşıması, bu alanda çalışan işletme ve aracı faaliyetlerinde bulunanların artışı ve etkinliği, gıda güvencesi ve güvenliğinin politika aracına dönüşmesi sonucu; gıda ve gıda güvenliği son yıllarda dünyada ve ülkemizde en önemli konulardan biri haline gelmiştir. Bu nedenle, gıda üretimi ve gıda güvenliği ile birlikte gıda işletmelerine uygun ve sürdürülebilir hammadde temini daha fazla önem kazanmaktadır.

Gıda sanayinin temel yapı taşı tarım sektörü ve tarımsal üretimdir. Gıda sanayinin aynı zamanda tüketici, çevre, enerji, teknik ve teknoloji gibi faktörlerle de karşılıklı ilişki içinde olması; getirdiği dinamik yapı nedeniyle, sürekli plan ve stratejiler düzenlemeyi zorunlu kılmaktadır.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde; büyük potansiyeli bulunan gıda sektörünün son dönemlerdeki değişimi, küçük ve orta ölçekli yapıya karşın küçümsememelidir. Ancak; genel anlamda,

- ♦ Sektör işletmelerinin yenilik kapasitelerinin düşüklüğü,
- ♦ Araştırma kurumları ve üniversiteler ile işbirliklerinin yetersizliği,
- ♦ Tüketici güvenliğini sağlayacak standart ve uygulamaların yeterince dikkate alınmaması ve
- ♦ Ana hammadde kaynağını sağlayan tarımsal üretim süreçleri ile uyumdaki sorunlar,
- ♦ Gıda sektörünün rekabet gücünü azaltan temel sorunlar olarak görülmektedir.

Gıda sanayi alanında çok sayıda alt sektör bulunmaktadır. Gıda ürünleri üretim-satış sürecinde farklı aşamalar yer almaktadır. Gıda sanayinin birçok sektör ile ilişkisi söz konusudur. Her aşamada çeşitli teknik ve teknolojilerin uygulama alanı bulunmaktadır. Gıda ve içecek sanayi sektörü başlıca dokuz alt sektörden

oluşmaktadır. Uluslararası standart sanayi sınıflaması-3 (ISIC-3) ve AB Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiksel Sınıflandırılması (NACE) sistemlerine göre, gıda ve içecek sanayisi tarımsal hammaddelerin bir ya da birden fazlasının işleme tabi tutulması ile elde edilen ürünleri kapsamaktadır. Bu dokuz alt sektör;

- ◆ Et ve et ürünleri,
- ◆ Süt ve süt ürünleri,
- ◆ Su ürünleri,
- ◆ Tahıl ve nişasta ürünleri,
- ◆ Meyve-sebze işleme,
- ◆ Bitkisel ve hayvansal ham ve katı yağlar,
- ◆ Diğer gıda ürünleri ve
- ◆ Yem sanayi ve içecek imalatı sektörleridir.

# ÖNSÖZ

Necdet Buzbaş  
TÜGİS Yönetim Kurulu Başkanı

TÜGİS/Türkiye Gıda Sanayi İşverenleri Sendikası Avrupa Birliği Leonardo Da Vinci Fonları çerçevesinde, “Food Industry-Food Legislation, Impact Analysis, Training and Cooperation Network in Europe-Learning / Gıda Sanayinde Gıda Mevzuatı, Etki Analizleri, Eğitim ve İşbirliği Sistemi ana konulu bir projeye başlamıştır. 2013-2014 yıllarında sürececek olan bu projenin, TÜGİS’ten başka, ortakları arasında Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, MKV Consulting, Gaziantep Üniversitesi Gıda Mühendisliği Bölümü, Niederrhein University of Applied Sciences (Mönchengladbach, Germany), Association of Meat Processors in Bulgaria (Bulgaristan), Oreda University/Faculty of Environmental Protection Food Engineering Department (Romanya), Vilnius University Institute of Biochemistry (Litvanya) bulunmaktadır. Bilindiği üzere TÜGİS, Türkiye’de gıda sektörünü temsil eden ve Türkiye’nin en büyük gıda sanayi kuruluşlarını bünyesinde bulunduran, TİSK/Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Üyesi ve Anayasanın 51. Maddesi çerçevesinde kurulan bir teşkilattir.

Anılan proje çerçevesinde, proje ortaklarının ayrı ayrı, projenin genel amacını, yerine getirmek üzere, görev ve yükümlülükleri mevcuttur. Bu yükümlülükler çerçevesinde, TÜGİS, Türkiye’de gıda sektörü ile ilgili “Sector Survey Report” (Gıda Sektör Raporu) hazırlayacak, ayrıca Avrupa Birliği’ne üyelik sürecinde, Avrupa Birliği standartları ile ilgili olarak, çıkartılan 5996 sayılı Gıda Yasası ile ilgili “Impact Analysis/Etki Analizi” hazırlayacak ve gene önemli faaliyet olarak Türkiye’nin Konya, İzmir, Bursa, İstanbul, Samsun, Edirne, Adana, Antalya Vilayetlerinde, ilgili sanayi odası başkanlıkları ve komşu vilayetler sanayi odaları ile işbirliği içinde, eğitim seminerleri düzenleyecektir. Bu eğitim seminerlerinde, Türkiye – Avrupa Birliği ilişkileri, gıda sektörünün durumu, etki analizleri, gıda sektörü ile ilgili yapılan çalışmalar ve projenin paydaşı olan Gaziantep Üniversitesi Gıda Mühendisliği Bölümü tarafından hazırlanan modüller, sanayicilerin ve diğer ilgililerin görüşlerine sunulacaktır. Bu önemli eğitim seminerlerini takiben TÜGİS, 30 Eylül 2014 tarihinde projenin kapanış toplantısını İstanbul’da organize edecektir.

Belirtilen faaliyetlerin bir bölümü olan bu Gıda Sektör Raporu hazırlanmış, proje makamlarının ve diğer ilgililerin bilgilerine sunulmuştur. Gıda sektörünü derli, toplu bir şekilde ve mümkün mertebe güncel durumu aksettiren bu çalışmanın sektöre ve sanayicilere ve üniversitelere yararlı olacağını düşünüyoruz. Sektör raporu ile ilgili çalışmaları yapan ve rapordaki bilgi ve doneleri titizlikle ortaya koyan Ankara Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Gıda Mühendisliği Bölümü Öğretim Üyelerinden Sn. Prof. Dr. Nevzat Artık'a, TÜGİS Yönetim Kurulu adına teşekkür ediyorum. Ayrıca, projede ortak olarak yer alan, yukarıda belirtilen kuruluşların, projeye ilgili yetkililerine, böyle bir önemli çalışmada yer aldıkları ve çalışmaları için ilaveten bu önemli Avrupa Birliği Projesini, TÜGİS'te yürüten Genel Sekreterimiz Sn. Selçuk Maruflu'ya ve Proje Koordinatörü Sn. Öznur Buzbaş'a ve diğer TÜGİS personeline özellikle teşekkürlerimi sunarım.

30 Mart 2013



## 2. GIDA SANAYİNİN BUGÜNKÜ DURUMU

### 2.1. Dünyada Yakın Geçmişteki Gelişmeler ve Sektöre Etkileri

Gıda, insanların en temel gereksinimi ve insanın biyolojik ve fiziksel gelişimi için temini zorunlu bir madde olduğundan; günümüzde küresel yapının benimsendiği dünyamızda her toplumda gıda maddelerine talebin karşılanması amacıyla çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Ancak; ürün dağıtımı, üretimi ve paylaşımını içeren arz ve talep yönüyle sorunlar sıkça gündeme gelmektedir. Bu bakımdan bir yandan üretim önündeki engellerin azaltılması, diğer yandan da paylaşımçı politika ve tedbirlerin göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Dünya gıda arzı ve talebi 2000'li yıllardan sonra sürekli ve hızlı bir değişim içindedir. Bu değişimin temel nedenlerini doğal nedenler ve iklim değişikliği, enerji kaynakları ve girdi kaynaklarındaki fiyat artışları, nüfus artışı, gıda ürünlerinin alternatif kullanım alanlarının (biyo-yakıt gibi) gelişmesinde aramak mümkündür. Diğer yandan, dünyanın Asya gibi bazı bölgelerinde çeşitli ülkelerin kalkınma hızlarındaki artış ve gıda tüketiminde değişim de dünya gıda talebini farklılaştırmıştır. Bu arada yükselen gıda fiyatları bu alanda yatırımların tarım ve gıdaya yönelimini artırmıştır (Şekil1).

Dünyada gıda fiyatları sürekli artış göstermektedir. Gıda fiyat endeksinin gelişimi incelendiğinde bu artışın; özellikle 2004-2008 döneminde hızlandığı, 2008 yılının ikinci döneminden 2009 yılının aynı dönemine kadar bir süre azaldığı; fakat, daha sonraki dönemde yeniden hızlanarak, 2011 yılı başlarında dünya gıda fiyatları endeksinin zirve noktasına ulaştığı gözlenmektedir (Kalanlar vd. 2012).

Artan gıda fiyatları ile dünya gıda ithalatının 2011 yılında 1,3 trilyon ABD Doları düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu değer bir önceki yıla göre 250 milyar ABD Doları daha fazladır. Fiyatların sürekli ve belirsiz bir şekilde değişiminin ekonomi için de birçok etkileri vardır. Fiyatlardaki aşırı değişim, tarım ve gıda üreticileri için piyasa düzenini sorunlu hale getirmektedir. Özellikle; yüksek fiyat düzeyi, yoksulluk sınırı ve altında yer alan tüketiciler için bir tehdit unsurudur. Bu süreç dış ticarete serbestleşme ve uzmanlaşmanın önünü tıkamaktadır (Güneş 2012). Buna karşılık tüm yönüyle gıda kaynaklı sorunlara karşı küresel düzeyde önlemler alınmaya başlanmış, tüm uluslararası kurum ve kuruluşların temel konularından birini "gıda sorunu" oluşturmaya başlamıştır.

Gıda konusundaki sorunlar küresel düzeyde dünyanın temel sorunları arasında gündemi son dönemlerde sürekli işgal etmektedir. Bu çerçevede, tarımsal yatırımların geleceği, ölçek sorunu, yeterli ve dengeli beslenme bağlamında gıda güvenliği, gıda güvenilirliği, gıda savunması, gıda stokları, gıda arz ve talebinde etkili faktörlerin olumsuz olanlarının en aza indirgenmesi, gıda hammadde kaynaklarının maliyeti, alternatif kullanım alanları, çevresel konular, yeşil enerji gibi konular ön plana çıkmıştır. Yukarıda belirtilen sorunlar;

- ◆ Gıda ve içecek alanında faaliyette bulunan işletmelerin üretim gúcünün azalmasına neden olmakta,
- ◆ İşletmelerin risk ve belirsizlik ortamında, üretim gúcünü oluşturan kapasiteye ve yeni yatırımlara ilişkin kararlarını belirsizleştirmekte,
- ◆ Gıda ürünleri ticaretini, var olan kısıtlamalarla azaltmakta,
- ◆ Girdi maliyetlerinin gıda ürünlerinde fiyat artışları yaratmasıyla, talep düzeyinin azalmasına neden olmakta,
- ◆ Hammaddenin, talebinin biyoyakıt sektöründen de gelmesi nedeniyle, temini sorununu yaratmakta,
- ◆ Tarımsal hammaddelerin yeterli kalite, miktar ve küresel piyasa koşullarında rekabet edilebilir fiyatlarda teminini engellemektedir.

Son dönemlerde gıda alanında var olan gelişme ve sorunlar, bu alanda farklı kavramların ortaya çıkmasına da neden olmaktadır. Bunlar; gıda savunması, gıda güvenliği, gıda koruma, gıda güvenilirliği, gıda egemenliği vb. gibi her geçen gün önemi daha da çok artan kavramlardır. Bu kavram ve tanımlar, toplumsal değişimler ve gıda alanlarındaki gelişmelere koşut olarak gelişmektedir. Bütün kavramlarda, gıdada kalite ve yeterlilik konuları irdelenmekte ve bunun sınırları çizilmektedir. Son zamanlarda özellikle gelişmiş ülkelerden örneğin ABD’de federal kurumlarca “**gıda güvenliği**” ve “**gıda savunmasını**” kapsayacak bir terim olarak “**gıda koruma**” kavramı da benimsenmektedir (Güneş 2012). Dünyada sektörün tüketici talebi ve bilinci doğrultusunda daha güvenli yöntemlerle hammadde tedarik, üretim ve dağıtımına yönelmesi gerekmiştir.

## 2.2. Sektörün Ülke Ekonomisindeki Yeri ve Gelişmelerin Değerlendirmesi

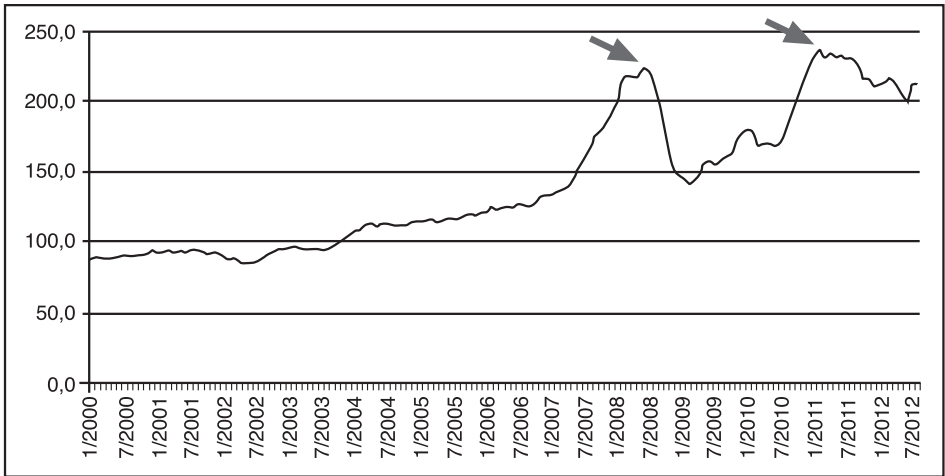
### 2.2.1. Sektörün ülke ekonomisindeki yeri

Gıda sanayinin genel yapısı içinde;

- ◆ Kuruluş sayısı, kapasite ve kullanım düzeyi,
- ◆ İşyeri ve istihdam yapısı,
- ◆ Üretim, katma değer ve satış hacmi,
- ◆ İç ve dış talepteki gelişmeler ve fiyat düzeyi,
- ◆ Yatırımlar,
- ◆ Yabancı sermaye girişleri,
- ◆ Tüketim eğilimindeki gelişmeler ve bunlarla ilgili göstergeler önem taşımaktadır.

Türkiye'de gıda sanayi alanı sürekli değişim ve gelişim içindedir ve bu durum sadece Türkiye için değil, aynı zamanda tüm dünya için de geçerlidir. Son dönemlerde çeşitli nedenlerle gıda hammadde kaynaklarındaki dalgalanmalar, gıda fiyatlarındaki değişimler, var olan hammadde kaynaklarının daha verimli ve etkili kullanılmasını zorunlu kılmış; iç talebin değişmesi ise gıda sanayini daha yenilikçi olmaya ve ileri teknolojiler kullanmaya teşvik etmiştir. Bu nedenle; gıda sanayinin gıda güvenliği, çevre bilinci, tüketici talebi ve gıda ticareti ve gıda işletmelerinin rekabet edebilirlikleri de göz önünde bulundurması zorunludur.

TÜGİS'in bu raporunda öncelikle gıda ve içecek sanayinin genel durumu detaylı olarak incelenmiş ve elde edilen veriler ile bu rapor hazırlanmıştır.



Şekil 1- Dünya gıda fiyatları endeksindeki değişim (2002-2004=100)

Kaynak: FAO

## **2.2.2. Gıda ve içecek sanayinin yapısı**

Gıda ve içecek sanayi işletmelerinin yapısı ve ekonomide yarattığı katma değer verilerek sanayinin yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

### **2.2.2.1. İşletme Sayısı**

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin 2008 yılı Sanayi İstatistiklerine göre; 2003 yılında 27.618 adet olan Gıda ve İçecek Sanayi işletme sayısı; 2008 yılında 7.163 adet (%25,9) artarak 34.781 adede ulaşmıştır. İşletmelerin 34.315 adedi Gıda Sanayinde; 466 adedi de İçecek Sanayinde faaliyet göstermektedir. Gıda Sanayindeki işletme sayısı 2008 yılında, 2003 yılına göre %25,2 (6.908 adet) artarken; İçecek Sanayindeki işletme sayısı ise 2,2 kat (255 adet) artmıştır. Başka ifade ile işletme sayıları bakımından İçecek Sanayindeki büyüme, Gıda Sanayine göre daha yüksek oranda gerçekleşmiştir. Alt gruplar itibariyle en fazla yoğunlaşmanın olduğu grubun Diğer Gıda Maddeleri imalatı olduğu, buna karşın en az işletmenin olduğu alt grubun ise Balık ve Balık Ürünlerinin İşlenmesi ve Muhafazası olduğu görülmektedir (Çizelge 1).

İşletme sayılarındaki yıllık değişim incelendiğinde; 2004-2008 yılları arasında Sanayi Sektörü işletme sayılarında düzenli bir seyir izlerken, Gıda ve İçecek Sanayi firmalarının sayısında bir istikrarsızlık söz konusudur. Gıda ve İçecek Sanayi'nde faaliyet gösteren işletmelerin gerek Sanayi, gerekse de İmalat Sanayi işletmeleri içindeki payı inceleme döneminde azalmıştır. 2003 yılında %11,5 olan Gıda ve İçecek Sanayi işletmelerinin Sanayi sektörü içindeki payı, 2008 yılında %10,6'ya kadar gerilemiştir. Bu payın inceleme döneminde en yüksek değerini almış olduğu yıl %11,7 ile 2006 yılı olurken, en düşük değer %9,7 ile 2007 yılında elde edilmiştir (Çizelge 2).

### **2.2.2.2 Gıda ve içecek endüstrisinin ekonomide yarattığı katma değer**

Yıllık Sanayi İstatistikleri sonuçlarına göre; Gıda ve İçecek Sanayi'nde faaliyet gösteren işletmelerin yaratmış oldukları toplam katma değer; 2003 yılında 7,4 milyar TL iken, 2008 yılında %48,7 oranında artarak yaklaşık olarak 11 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Sektördeki üretim ve ciro tutarların iki kata yakın artmış olmasına rağmen, katma değerdeki artış bu derece yüksek olmamıştır.

Gıda ve İçecek Sanayi olarak iki alt grupta incelendiğinde, 2008 yılında Gıda Sanayinin yaratmış olduğu katma değer 9,8 milyar TL olduğu; buna karşın İçecek Sanayinin katma değerinin ise sadece 1,2 milyar TL olduğu görülmektedir. Gıda Sanayindeki katma değer 2003 yılına göre 3 milyar TL (%43,9) artarken, İçecek Sanayindeki katma değer ise 601 milyon TL'lik artışla iki kattan daha fazla artmıştır. Başka ifade ile alt sektörlerde yaratılan katma değer bakımından İçecek İmalatı'ndaki artışın daha yüksek oranda gerçekleşmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Alt gruplar itibariyle incelendiğinde ise; katma değer bakımından da en fazla yoğunlaşmanın olduğu grubun Diğer Gıda Maddeleri İmalatı olduğu, buna karşın

yaratılan katma değerin en az olduğu alt grubun ise Balık ve Balık Ürünlerinin İşlenmesi ve Muhafazası grubunda olduğu görülmektedir (Çizelge 3). TÜİK rakamları en son 2008 yılı için mevcuttur. Bu nedenle taslak halinde olan 2010, 2011 ve 2012 yıllarına ait rakamlar verilememiştir.

Gıda ve İçecek Sanayi'nin yaratmış olduğu katma değerinin gerek Sanayi gerekse de İmalat Sanayi katma değeri içindeki payları inceleme döneminde azalmıştır. 2003 yılında %11,1 olan Gıda ve İçecek Sanayi katma değerinin Sanayi sektörü içindeki payı, 2008 yılında %10'a kadar gerilemiştir. Bu payın inceleme döneminde en yüksek değerini almış olduğu yıl %11,1 ile 2003 yılı olurken, en düşük pay %9,2 ile 2006 yılında elde edilmiştir (Çizelge 4).

### **2.2.2.3. Gıda ve içecek sanayinde üretim**

Gıda ve içecek sanayinin üretim ve kapasite kullanma oranları verilerek sektörün gerçek üretim durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

### **2.2.2.4. Ürün bazında üretim**

Yıllık Sanayi İstatistiklerine göre; Gıda ve İçecek Sanayi'nde faaliyet gösteren işletmelerin toplam üretimi 2003 yılında 34,1 milyar TL iken; 2008 yılında 2 kat (%95,9) artarak 66,7 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Gıda ve İçecek Sanayi olarak iki alt grupta incelendiğinde, Gıda Sanayi üretimi değeri 2003 yılına göre 2008 yılında 30,2 milyar TL (%94,4) artarak 62,2 milyar TL, İçecek sanayi üretim değeri aynı yıllarda 2,4 milyar TL (%119,4) artarak 4,5 milyar TL'ye yükselmiştir. Başka ifade ile üretim değeri bakımından her iki alt sektörde neredeyse iki katına yakın bir artış söz konusu olmuştur. Alt gruplar itibariyle incelendiğinde ise; üretim değeri bakımından da en fazla yoğunlaşmanın olduğu grubun Diğer Gıda Maddeleri İmalatı olduğu, buna karşın üretim değerinin en az olduğu alt grubun ise Balık ve Balık Ürünlerinin İşlenmesi ve Muhafazası grubunda olduğu görülmektedir (Çizelge 5).

Gıda ve İçecek Sanayi'nde faaliyet gösteren işletmelerin üretim değeri 2003-2008 yılları arasında, yıllara göre artan bir eğilim gösterirken, Sanayi sektörünün geneli için de aynı eğilim söz konusudur. Sanayi sektörünün tüm ana alt sektörleri için de bu artış eğiliminin geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Gıda ve İçecek Sanayi'ndeki üretim değerinin gerek Sanayi gerekse de İmalat Sanayi üretimi içindeki payları inceleme döneminde azalmıştır. 2003 yılında %12,9 olan Gıda ve İçecek Sanayi üretiminin Sanayi sektörü içindeki payı, 2008 yılında %11,8'e kadar gerilemiştir. Bu payın inceleme döneminde en yüksek değerini almış olduğu yıl %12,9 ile 2003 yılı olurken, en düşük pay %11,4 ile 2006 yılında elde edilmiştir (Çizelge 6).

Çizelge 1. 2003-2008 yıllarında gıda ve içecek sanayi işletme sayıları ve değişimleri

Sektörler	2003		2006		2007		2008	
	Adet	241.131	Adet	314.920	Adet	321.682	Adet	326.804
SANAYİ								
Madencilik ve Taşocakçılığı	1.710		2.164		2.244		2.442	1,6
Enerji	3.146		2.915		2.842		2.710	
İmalat Sanayi	236.275		309.841		316.596		321.652	1,6
<b>GIDA ÜRÜNLERİ VE İÇECEK SANAYİ</b>	<b>27.618</b>		<b>36.728</b>		<b>31.069</b>		<b>34.781</b>	<b>11,9</b>
<b>Gıda Sanayi</b>	<b>27.407</b>		<b>36.321</b>		<b>30.635</b>		<b>34.315</b>	<b>12.0</b>
<b>Et ve et ürünleri imalatı,</b>								
<b>işlenmesi ve muhafazası</b>	<b>387</b>		<b>475</b>		<b>419</b>		<b>474</b>	
Et imalatı ve muhafazası	136		151		164		210	
Kümes hayvanları etlerinin imalatı ve muhafazası	68		49		46		48	
Et ve kümes hayvanı et ürünlerinin imalatı	183		275		209		216	
<b>Balık ve balık ürünlerinin işlenmesi ve muhafazası</b>	<b>52</b>		<b>72</b>		<b>69</b>		<b>59</b>	
<b>Sebze ve meyvelerin işlenmesi ve muhafazası</b>	<b>988</b>		<b>1.201</b>		<b>1.297</b>		<b>1.377</b>	
Patatesin işlenmesi ve muhafazası	15		23		27		23	
Sebze ve meyve suyu imalatı	63		113		86		112	
BYS sebze ve meyvelerin işlenmesi ve muhafazası	910		1.065		1.184		1.242	

Çizelge 1'in devamı

Sektörler	2003		2006		2007		2008	
	Adet	Değişim(%)	Adet	Değişim(%)	Adet	Değişim(%)	Adet	Değişim(%)
<b>Bitkisel ve hayvansal sıvı ve katı yağların imalatı</b>	<b>652</b>		<b>724</b>		<b>727</b>		<b>853</b>	
Ham, sıvı ve katı yağların imalatı	266		345		319		416	
Rafine sıvı ve katı yağların imalatı	378		373		403		431	
Margarin ve benzeri yenilebilir katı yağların imalatı	8		6		5		6	
<b>Süt ürünleri imalatı</b>	<b>966</b>		<b>1.250</b>		<b>1.311</b>		<b>1.262</b>	
Süthane işletmeciliği ve peynir imalatı	815		1.024		1.098		1.035	
Dondurma imalatı	151		226		213		227	
<b>Öğütülmüş tahıl ürünleri, nişasta ve nişastalı ürünlerin imalatı</b>	<b>3.575</b>		<b>4.876</b>		<b>4.142</b>		<b>4.266</b>	
Öğütülmüş tahıl ürünleri imalatı	3.566		4.865		4.129		4.251	
Nişasta ve nişastalı ürünlerin imalatı	9		11		13		15	
<b>Hazır hayvan yemleri imalatı</b>	<b>385</b>		<b>478</b>		<b>417</b>		<b>391</b>	
Çiftlik hayvanları için hazır yem imalatı	383		474		411		384	
Ev hayvanları için hazır yem imalatı	2		4		6		7	
<b>Diğer gıda maddeleri imalatı</b>	<b>20.402</b>		<b>27.245</b>		<b>22.253</b>		<b>25.633</b>	
Ekmekek, taze fırın ürünleri ve taze kek imalatı	15.326		21.720		18.146		20.857	
Peksiimet, bisküvi imalatı, dayanıklı pastane ürünleri ve dayanıklı kek imalatı	3.948		4.198		2.694		3.449	

Çizelge 1'in devamı

Sektörler	2003		2006		2007		2008	
	Adet	Değişim(%)	Adet	Değişim(%)	Adet	Değişim(%)	Adet	Değişim(%)
Şeker imalatı	61		81		81		81	
Kakao, çikolata ve şekerleme imalatı	821		873		964		899	
Makarna, şehriye, kuskus ve benzer unlu mamullerin imalatı	22		40		40		34	
Kahve ve çayın işlenmesi	116		156		163		124	
Baharat, soslar, sirke ve diğer çeşni maddelerinin imalatı	81		125		110		140	
Hazır, homojenize gıda maddeleri ile diet yiyecekleri imalatı	11		14		17		15	
BYS diğer gıda maddeleri imalatı	16		38		38		34	
<b>İçecek Sanayi</b>	<b>211</b>		<b>407</b>		<b>434</b>		<b>466</b>	<b>7,4</b>
Damıtılmış alkollü içeceklerin imalatı	3		7		7		7	
Şarap imalatı	40		114		108		91	
Diğer damıtılmamış mayalı içeceklerin imalatı	5		9		12		11	
Bira imalatı	2		4		4		4	
Maden suyu ve alkolsüz içecek üretimi	161		273		303		353	

Kaynak: TÜİK, Türk Gıda ve İçecek Sanayi 2010 Envanteri, TGDF Raporları 2011, TOBB RAPORU, 2013



**Çizelge 2.** Gıda ve içecek sanayi'nin sanayi ve imalat sanayi içindeki yeri (%)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<b>GIDA VE İÇECEK / SANAYİ (%)</b>	<b>11,5</b>	<b>11,3</b>	<b>10,0</b>	<b>11,7</b>	<b>9,7</b>	<b>10,6</b>
Gıda Sanayi / Sanayi (%)	11,4	11,2	9,9	11,6	9,6	10,5
İçecek Sanayi / Sanayi (%)	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
<b>GIDA VE İÇECEK SANAYİ / İMALAT SANAYİ (%)</b>	<b>11,7</b>	<b>11,5</b>	<b>10,2</b>	<b>11,8</b>	<b>9,8</b>	<b>0,8</b>
Gıda Sanayi / İmalat Sanayi (%)	11,6	11,4	10,1	11,7	9,7	10,7
İçecek Sanayi/ İmalat Sanayi (%)	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

**Kaynak:** TÜİK, Türk Gıda ve İçecek Sanayi 2010 Envanteri, TGDF Raporları 2011, TOBB RAPORU, 2013

### **2.2.2.5. Gıda ve içecek sanayinde mevcut kapasite ve kapasite kullanım oranı**

Gıda ve İçecek Sanayi kapasite kullanım oranlarını, yılın ilk beş ve son iki ayı olmak üzere toplam yedi ayda Gıda Sanayi kapasite kullanım oranlarının İçecek Sanayinden daha yüksek oranda olduğu görülmektedir. Haziran-Ekim dönemini kapsayan beş ayda ise bu eğilim tersine dönmüş, İçecek Sanayine ait aylık kapasite kullanım oranları daha yüksek oranlarda gerçekleşmiştir. Gıda Sanayinde elde edilen en yüksek aylık kapasite kullanım oranı %75,4 ile Kasım ayında elde edilirken, en düşük oran %65,6 ile Ağustos ayında gerçekleşmiştir. Genelde daha düşük seviyelerde seyreden İçecek Sanayi aylık kapasite kullanım oranının en düşük değeri %52,3 ile Şubat ayında gerçekleşirken, en yüksek değer %83 ile Ağustos ayında elde edilmiştir (Çizelge 7, Şekil 2).

Gıda ve İçecek Sanayi kapasite kullanım oranlarının 2009 ve 2010 yıllarındaki aylık değerleri incelendiğinde; genel olarak, 2010 yılı değerlerinin 2009 yılı değerlerinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Sadece Haziran-Eylül dönemini kapsayan 4 ayda 2009 yılı aylık kapasite kullanım oranları, 2010 yılı aylık değerlerinden daha yüksektir. Son iki yılda Gıda ve İçecek Sanayi kapasite kullanım oranının en düşük olduğu ay %61,5 ile Mart 2009 ayı olurken, en yüksek değer Ekim 2010 ayındaki % 75,1'lik değerdir.

Gıda ve İçecek Sanayi kapasite kullanım oranlarında, 2009 ve 2010 yıllarında, bu gelişmeler yaşanırken, Gıda Sanayi alt sektöründe de benzer bir eğilim söz konusu olmuştur. Bu grupta da Haziran-Eylül aylarını kapsayan 4 aylık dönemde 2009 yılına göre kapasite kullanım oranları azalmış, diğer tüm aylarda ise oranlar artmıştır. 2009 yılı aylık kapasite kullanım oranlarına göre, 2010 yılında en yüksek oransal artışın olduğu ay %10,9 ile Mart ayı olurken, en büyük azalma ise %6 ile Ağustos ayında gerçekleşmiştir. Gıda Sanayinde en yüksek oranlı kapasite kullanım oranı %75,4 ile Kasım 2010 ayında elde edilirken, en düşük oran Mart 2009 ayında %62 ile elde edilmiştir.

İçecek Sanayinde ise sadece 2010 yılı ilk iki ayında 2009 yılına göre kapasite kullanım oranları azalmış, diğer tüm aylarda ise oranlar artmıştır. 2009 yılı aylık kapasite kullanım oranlarına göre, 2010 yılında en yüksek oransal artışın olduğu ay %21,2 ile Ekim ayı olurken, en büyük azalma %6,7 ile Ocak ayında gerçekleşmiştir. İçecek Sanayinde en yüksek oranlı kapasite kullanım oranı %83 ile Ağustos 2010 ayında elde edilirken, en düşük oran Şubat 2010 ayında %52,3 ile elde edilmiştir.

### 2.2.3. Türkiye gıda ve içecek pazar verileri

Çizelge 3 2003-2008 yıllarında gıda ve içecek sanayi'nde sektörler bazında katma değer (milyon TL)

SEKTÖRLER	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<b>SANAYİ</b>	<b>66.550</b>	<b>80.354</b>	<b>73.906</b>	<b>87.038</b>	<b>92.062</b>	<b>110.318</b>
Madencilik	2.087	2.807	2.910	3.945	4.551	7.246
Enerji	8.106	10.623	10.751	8.295	8.512	9.269
İmalat Sanayi	56.357	66.925	60.245	74.798	79.000	93.804
<b>GIDA VE İÇECEK SANAYİ</b>	<b>7.388</b>	<b>7.734</b>	<b>7.381</b>	<b>8.001</b>	<b>9.165</b>	<b>10.984</b>
<b>Gıda Sanayi</b>	<b>6.824</b>	<b>6.999</b>	<b>6.591</b>	<b>7.192</b>	<b>8.190</b>	<b>9.819</b>
<b>Et ve et ürünleri imalatı, işlenmesi muhafazası</b>	<b>694</b>	<b>563</b>	<b>556</b>	<b>490</b>	<b>982</b>	<b>841</b>
Et imalatı ve muhafazası	127	122	65	44	46	64
Kümes hayvanları etlerinin imalatı ve muhafazası	349	294	339	268	753	562
Et ve kümes hayvanı et ürünlerinin imalatı	218	146	152	178	183	216
<b>Balık ve balık ürünlerinin işlenmesi ve muhafazası</b>	<b>107</b>	<b>153</b>	<b>135</b>	<b>135</b>	<b>117</b>	<b>177</b>
<b>Sebze ve meyvelerin işlenmesi ve muhafazası</b>	<b>783</b>	<b>845</b>	<b>658</b>	<b>911</b>	<b>922</b>	<b>1.227</b>
Patatesin işlenmesi ve muhafazası	64	90	(*)	(*)	(*)	(*)
Sebze ve meyve suyu imalatı	73	73	(*)	(*)	(*)	(*)
BYS sebze ve meyvelerin işlenmesi ve muhafazası	647	681	505	684	645	929
<b>Bitkisel ve hayvansal sıvı ve katı yağların imalatı</b>	<b>613</b>	<b>532</b>	<b>352</b>	<b>449</b>	<b>418</b>	<b>538</b>
Ham, sıvı ve katı yağların imalatı	97	72	(*)	(*)	(*)	59

Çizelge 3'ün devamı

SEKTÖRLER	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Rafine sıvı ve katı yağların imalatı	390	325	201	239	245	339
Margarin ve benzeri yenilebilir katı yağların imalatı	126	136	(*)	(*)	(*)	141
<b>Süt ürünleri imalatı</b>	457	564	870	1.009	1.210	1.340
Süthane işletmeciliği ve peynir imalatı	391	513	(*)	(*)	(*)	(*)
Dondurma imalatı	66	51	(*)	(*)	(*)	(*)
<b>Öğütülmüş tahıl ürünleri, nişasta ve nişastalı ürünlerin imalatı</b>	671	688	485	522	588	802
Öğütülmüş tahıl ürünleri imalatı	492	486	423	441	479	683
Nişasta ve nişastalı ürünlerin imalatı	179	202	62	82	109	118
<b>Hazır hayvan yemleri imalatı</b>	176	235	175	217	278	342
Çiftlik hayvanları için hazır yem imalatı	(*)	(*)	(*)	(*)	272	334
Ev hayvanları için hazır yem imalatı	(*)	(*)	(*)	(*)	6	8
<b>Diğer gıda maddeleri imalatı</b>	3.323	3.420	3.360	3.458	3.674	4.552
Ekmek, taze fırın ürünleri ve taze kek imalatı	589	569	591	810	750	1.028
Peksimet, bisküvi imalatı, dayanıklı pastane ürünleri ve dayanıklı kek imalatı	385	455	399	445	480	568
Şeker imalatı	1.227	1.135	1.250	897	1.077	1.146
Kakao, çikolata ve şekerleme imalatı	617	675	491	645	696	950

Çizelge 3'ün devamı

SEKTÖRLER	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Makarna, şehriye, kuskus ve benzer unlu mamullerin imalatı	74	59	50	56	83	107
Kahve ve çayın işlenmesi	280	342	412	387	342	446
Baharat, soslar, sirke ve diğer çeşni maddelerinin imalatı	29	30	39	36	32	41
Hazır, homojenize gıda maddeleri ile diet yiyecekleri imalatı	26	35	37	50	59	57
BYS diğer gıda maddeleri imalatı	95	120	91	132	156	209
<b>İçecek Sanayi</b>	<b>564</b>	<b>735</b>	<b>790</b>	<b>808</b>	<b>975</b>	<b>1.165</b>
Damıtılmış alkollü içeceklerin imalatı	(*)	(*)	(*)	(*)	(*)	100
Şarap imalatı	19	40	47	24	27	31
Diğer damıtılmamış mayalı içeceklerin imalatı	0	0	(*)	(*)	0	(*)
Bira imalatı	(*)	(*)	(*)	(*)	(*)	(*)
Maden suyu ve alkolsüz içecek üretimi	218	343	335	343	477	615

(\*) 5429 Sayılı Kanun gereği gizlilik ilkesine göre bilgiler verilmemiştir.

**Kaynak:** TÜİK, Türk Gıda ve İçecek Sanayi 2010 Envanteri, TGDF , TOBB RAPORU,2013

**2.2.3.1. Pazar Büyüklüğü- Ciro-Ürün Hacmi (Volüm)**

Yıllık Sanayi İstatistikleri sonuçlarına göre, Gıda ve İçecek Sanayi'nde faaliyet gösteren işletmelerin yapmış olduğu toplam ciro 2003 yılında; 34,4 milyar TL iken, 2008 yılında 2 kattan fazla (%103,5) artarak 69,9 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Gıda ve İçecek Sanayi olarak iki alt grupta incelendiğinde; Gıda Sanayindeki ciro 2003 yılına göre 33 milyar TL (%102) artarak 2008 yılında 65,4 milyar TL olduğu, buna karşın İçecek Sanayi cirosunun ise aynı yıllarda 2,5 milyar TL (%127) artarak 4,5 milyar TL'ye yükselmiştir. Başka ifade ile ciro değeri bakımından her iki alt sektörde iki katından fazla bir artış söz konusu olmuştur. Alt gruplar itibariyle incelendiğinde ise ciro değeri bakımından en fazla yoğunlaşmanın olduğu grubun Diğer Gıda Maddeleri İmalatı olduğu, buna karşın ciro değerinin en az olduğu alt grubun ise Balık ve Balık Ürünlerinin İşlenmesi ve Muhafazası grubunda olduğu görülmektedir (Çizelge 8).

Gıda ve İçecek Sanayi'nde faaliyet gösteren işletmelerin yapmış oldukları ciro

değeri, 2003-2008 yılları arasında, yıllara göre artan bir trend gösterirken, Sanayi sektörünün geneli için de aynı eğilim söz konusudur. Sanayi ektörünün tüm ana alt sektörleri için de bu artış eğiliminin geçerli olduğu görülmektedir (Şekil 3).

Sanayi sektörünün geneli için 2003 yılında ciro değeri, 269,7 milyar TL iken, 2008 yılına kadar her yıl düzenli olarak artarak (319,5 milyar TL) 589,2 milyar

**Çizelge 4.** 2003-2008 yıllarında gıda ve içecek sanayinin sanayi ve imalat sanayi üretimi içindeki yeri (%)

SEKTÖRLER	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<b>GIDA VE İÇECEK SANAYİ/ SANAYİ (%)</b>	<b>11,1</b>	<b>9,6</b>	<b>10,0</b>	<b>9,2</b>	<b>10,0</b>	<b>10,0</b>
Gıda Sanayi / Sanayi (%)	10,3	8,7	8,9	8,3	8,9	8,9
İçecek Sanayi / Sanayi (%)	0,8	0,9	1,1	0,9	1,1	1,1
<b>GIDA VE İÇECEK SANAYİ/ İMALAT SANAYİ (%)</b>	<b>13,1</b>	<b>11,6</b>	<b>12,3</b>	<b>10,7</b>	<b>11,6</b>	<b>11,7</b>
Gıda Sanayi / İmalat Sanayi (%)	12,1	10,5	10,9	9,6	10,4	10,5
İçecek Sanayi/ İmalat Sanayi (%)	1,0	1,1	1,3	1,1	1,2	1,2

**Kaynak:** TÜİK, Türk Gıda ve İçecek Sanayi 2010 Envanteri, TGDF , TOBB RAPORU, 2013

**Çizelge 5.** 2003-2008 yıllarında gıda ve içecek sanayi'nde alt sektörler bazında üretim (milyon TL)

SEKTÖRLER	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<b>SANAYİ</b>	<b>263.393</b>	<b>330.405</b>	<b>363.219</b>	<b>439.039</b>	<b>482.026</b>	<b>567.025</b>
Madencilik	4.910	6.640	7.999	10.563	11.609	15.078
Enerji	34.198	38.434	43.334	49.261	55.684	74.810
İmalat Sanayi	224.285	285.330	311.885	379.215	414.733	477.137
<b>GIDA VE İÇECEK SANAYİ</b>	<b>34.069</b>	<b>40.583</b>	<b>46.006</b>	<b>50.075</b>	<b>56.406</b>	<b>66.732</b>
<b>Gıda Sanayi</b>	<b>32.023</b>	<b>38.041</b>	<b>42.876</b>	<b>46.860</b>	<b>52.617</b>	<b>62.244</b>
<b>Et ve et ürünleri imalatı, işlenmesi ve muhafazası</b>	<b>3.376</b>	<b>3.796</b>	<b>4.446</b>	<b>4.719</b>	<b>5.791</b>	<b>6.556</b>

Çizelge 5'in devamı

SEKTÖRLER	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Et imalatı ve muhafazası	449	419	495	608	562	751
Kümes hayvanları etlerinin imalatı ve muhafazası	1.912	2.233	2.475	2.263	3.407	3.881
Et ve kümes hayvanı et ürünlerinin imalatı	1.016	1.143	1.477	1.849	1.821	1.925
<b>Balık ve balık ürünlerinin işlenmesi ve muhafazası</b>	308	464	534	690	613	818
<b>Sebze ve meyvelerin işlenmesi ve muhafazası</b>	5.200	6.869	8.568	8.542	9.196	9.901
Patatesin işlenmesi ve muhafazası	(*)	380	(*)	459	623	665
Sebze ve meyve suyu imalatı	(*)	316	(*)	741	707	687
BYS sebze ve meyvelerin işlenmesi ve muhafazası	4.579	6.174	7.834	7.341	7.866	8.548
<b>Bitkisel ve hayvansal sıvı ve katı yağların imalatı</b>	4.575	4.549	4.037	4.941	5.274	6.664
Ham, sıvı ve katı yağların imalatı	713	627	(*)	(*)	(*)	(*)
Rafine sıvı ve katı yağların imalatı	2.525	2.429	2.568	3.396	3.709	4.757
Margarin ve benzeri yenilebilir katı yağların imalatı	1.338	1.493	(*)	(*)	(*)	(*)
<b>Süt ürünleri imalatı</b>	2.594	3.310	5.102	5.795	7.010	8.153
Süthane işletmeciliği ve peynir imalatı	2.415	3.129	(*)	(*)	(*)	(*)
Dondurma imalatı	179	181	(*)	(*)	(*)	(*)
<b>Öğütülmüş tahıl ürünleri, nişasta ve nişastalı ürünlerin imalatı</b>	3.849	4.482	4.789	5.260	6.330	7.633

Çizelge 5'in devamı

SEKTÖRLER	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Öğütülmüş tahıl ürünleri imalatı	3.291	3.863	4.449	4.887	5.854	7.081
Nişasta ve nişastalı ürünlerin imalatı	558	619	341	373	476	552
<b>Hazır hayvan yemleri imalatı</b>	1.206	1.714	1.645	1.951	2.679	3.138
Çiftlik hayvanları için hazır yem imalatı	(*)	(*)	(*)	(*)	(*)	3.092
Ev hayvanları için hazır yem imalatı	(*)	(*)	(*)	(*)	(*)	46
<b>Diğer gıda maddeleri imalatı</b>	10.914	12.857	13.754	14.960	15.724	19.382
Ekmek, taze fırın ürünleri ve taze kek imalatı	2.135	2.398	2.574	3.200	3.082	4.050
Peksimet, bisküvi imalatı, dayanıklı pastane ürünleri ve dayanıklı kek imalatı	1.557	1.704	1.713	1.974	2.191	2.508
Şeker imalatı	2.973	3.677	3.780	3.613	3.535	4.230
Kakao, çikolata ve şekerleme imalatı	2.216	2.516	2.915	3.308	3.773	4.605
Makarna, şehriye, kuskus ve benzer unlu mamullerin imalatı	423	489	544	520	627	930
Kahve ve çayın işlenmesi	932	1.257	1.444	1.417	1.434	1.835
Baharat, soslar, sirke ve diğer çeşni maddelerinin imalatı	197	174	216	227	250	259
Hazır, homojenize gıda maddeleri ile diet yiyecekleri imalatı	75	109	169	185	246	203

### Çizelge 5'in devamı

SEKTÖRLER	2003	2004	2005	2006	2007	2008
BYS diğer gıda maddeleri imalatı	406	533	399	516	587	761
<b>İçecek Sanayi</b>	<b>2.046</b>	<b>2.542</b>	<b>3.130</b>	<b>3.215</b>	<b>3.789</b>	<b>4.488</b>
Damıtılmış alkollü içeceklerin imalatı	(*)	(*)	(*)	(*)	236	310
Şarap imalatı	64	110	142	105	116	140
Diğer damıtılmamış mayalı içeceklerin imalatı	1	0	(*)	(*)	(*)	(*)
Bira imalatı	(*)	(*)	(*)	(*)	(*)	(*)
Maden suyu ve alkolsüz içecek üretimi	1.188	1.581	1.980	2.131	2.651	3.134

(\*) 5429 Sayılı Kanun gereği gizlilik ilkesine göre bilgiler verilmemiştir.

**Kaynak:** TÜİK, Türk Gıda ve İçecek Sanayi 2010 Envanteri, TGDF, TOBB RAPORU,2013

TL'ye yükselmiştir. Ciro değeri bakımından Sanayi sektörüyle aynı eğilimi gösteren İmalat Sanayi'nde ise bu değer 230,7 milyar TL'den 499,4 milyar TL'ye yükselirken; Madencilik ve Taşocakçılığı Sanayi'nde 4,9 milyar TL'den 15,2 milyar TL'ye ve Enerji sektöründe de 34,1 milyar TL'den 74,6 milyar TL'ye yükselmiştir (Çizelge 8).

Gıda ve İçecek Sanayi'ndeki ciro değerinin gerek Sanayi gerekse de İmalat Sanayi cirosu içindeki payları inceleme döneminde az da olsa azalmıştır. 2003 yılında %12,7 olan Gıda ve İçecek Sanayi cirosunun Sanayi sektörü içindeki payı, 2008 yılında %11,9'a kadar gerilemiştir. Bu payın inceleme döneminde en yüksek değerini almış olduğu yıl %12,7 ile 2003 ve 2005 yılları olurken, en düşük pay %11,5 ile 2006 yılında elde edilmiştir (Çizelge 9 ve Şekil 2).

## 2.2.3.2 Büyüme oranları

### 2.2.3.2.1. Cari fiyatlarla büyüme oranları

1999-2010 dönemini kapsayan yıllık Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) ve Gıda ve İçecek Sanayi cari büyüme rakamları incelendiğinde; 2001, 2002, 2003, 2009 ve 2010 yılları hariç, Gıda ve İçecek Sanayi büyüme oranlarının, GSYİH büyüme oranlarından daha düşük değerler aldığı görülmektedir. Gıda ve İçecek Sanayi cari fiyatlarla, bu dönemlerde sırasıyla % 47,8, % 49,1, %34,6, % 4,4 ve % 18,1 oranlarında büyürken, GSYİH büyümesi ise bu yıllar için % 44,1, % 45,9, % 29,8, % 0,2 ve % 16 olarak gerçekleşmiştir.

Gıda ve İçecek Sanayi'nin cari olarak en yüksek büyüme hızını yakalamış ol-



**Çizelge 6.** Gıda ve içecek sanayi ve sanayi sektörü üretim değerinin sanayi ve imalat sanayi üretimini içindeki yeri (%)

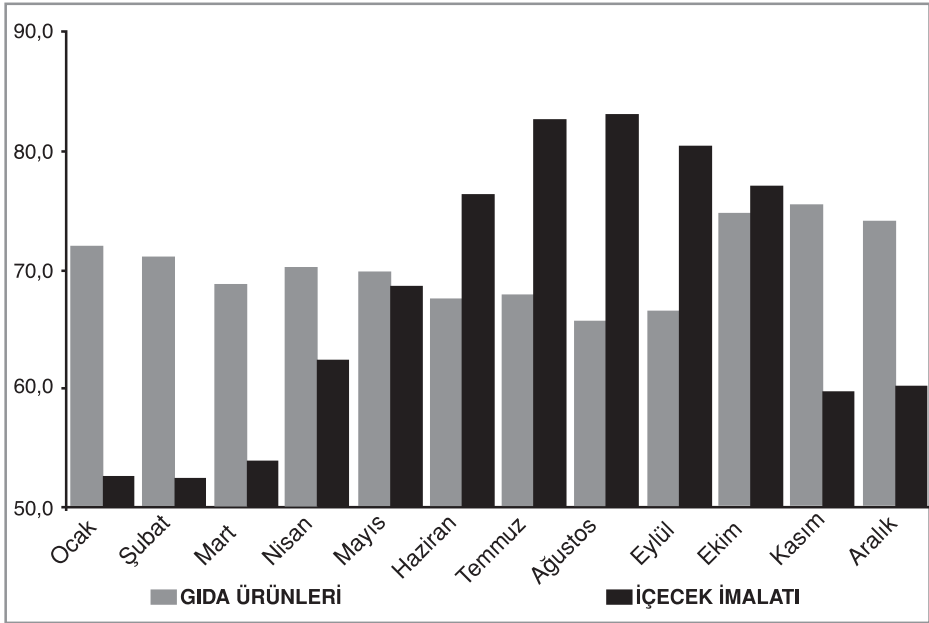
SEKTÖRLER	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<b>GIDA VE İÇECEK SANAYİ / SANAYİ (%)</b>	<b>12,9</b>	<b>12,3</b>	<b>12,7</b>	<b>11,4</b>	<b>11,7</b>	<b>11,8</b>
Gıda Sanayi / Sanayi (%)	12,1	11,5	11,8	10,7	10,9	11,0
İçecek Sanayi / Sanayi (%)	0,8	0,8	0,9	0,7	0,8	0,8
<b>GIDA VE İÇECEK SANAYİ / İMALAT SANAYİ (%)</b>	<b>15,2</b>	<b>14,2</b>	<b>14,8</b>	<b>13,2</b>	<b>13,6</b>	<b>14,0</b>
Gıda Sanayi / İmalat Sanayi (%)	14,3	13,3	13,8	12,4	12,7	13,0
İçecek Sanayi / İmalat Sanayi (%)	0,9	0,9	1,0	0,8	0,9	1,0

**Kaynak:** TÜİK, Türk Gıda ve İçecek Sanayi 2010 Envanteri, TGDF , TOBB RAPORU,2013

**Çizelge 7.** 2008-2009-2010 yıllarında alt sektörler bazında aylık kapasite kullanım oranları (%)

	Gıda ve İçecek Sanayi			Gıda Ürünleri			İçecek İmalatı		
	2008	2009	2010	2008	2009	2010	2008	2009	2010
Ocak	70,5	68,1	70,5	74,3	68,7	71,8	47,4	56,2	52,4
Şubat	70,3	66,0	70,0	73,8	66,2	71,0	44,7	55,4	52,3
Mart	72,2	61,5	67,3	71,9	62,0	68,7	63,0	48,8	53,8
Nisan	70,8	65,8	70,0	72,8	65,3	70,2	67,8	57,4	62,3
Mayıs	71,2	66,4	68,7	73,9	66,5	69,8	69,9	67,9	68,7
Haziran	71,2	70,4	68,4	73,9	69,2	67,6	72,8	76,1	76,4
Temmuz	71,9	71,1	69,7	70,9	68,9	67,9	78,9	81,1	82,7
Ağustos	72,5	71,3	66,9	74,6	69,8	65,6	78,6	81,9	83,0
Eylül	74,6	70,3	68,6	74,5	69,3	66,5	74,9	76,7	80,4
Ekim	73,1	72,9	75,1	76,2	72,5	74,7	68,2	63,5	77,0
Kasım	71,9	70,6	75,0	74,6	71,1	75,4	50,5	55,7	59,7
Aralık	68,1	69,8	73,3	71,7	70,8	74,0	58,1	53,3	60,2

**Kaynak:** T.C. Merkez Bankası, Türk Gıda ve İçecek Sanayi 2010 Envanteri, TGDF Raporları 2010, TOBB RAPORU, 2013



**Şekil 2-** 2010 yılı gıda ve içecek imalatı sektörlerinde kapasite kullanım oranları (%)

**Kaynak:** T.C. Merkez Bankası Verileri, Türk Gıda ve İçecek Sanayi 2010 Envanteri, TGDF, TOBB RAPORU, 2013

duğu yıl, %53,1 ile 2000 yılı olurken; en düşük büyüme oranı %4,4 ile 2009 yılında gerçekleşmiştir. 2009 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan küresel kriz nedeniyle GSYİH cari fiyatlarla 2008 yılına göre sadece %0,2 oranında artarken, Gıda ve İçecek Sanayi %4,4'lük büyüme oranını yakalayabilmiştir. 2010 yılında ise GSYİH %16 oranında büyürken, Gıda ve İçecek Sanayi büyümesi %18,1 ile az da olsa daha yüksek oranda gerçekleşmiştir.

TÜİK'in harcamalar yöntemine göre açıklamış olduğu GSYİH verilerine göre, 1998-2010 yılları arasında Türkiye ekonomisi cari fiyatlarla 15,7 kat büyüyerek 70 milyar TL'den 1.105 milyar TL'ye yükselmiştir. Söz konusu dönemde Gıda ve İçecek Sanayi 14,8 kat artarak 15 milyar TL'den 222 milyar TL'ye yükselmiştir (Çizelge 10, Şekil 3).

Gıda ve İçecek Sanayi'nin GSYİH içindeki payı 1998 yılı başında %21,4 iken, 2010 yılı sonunda söz konusu pay %20,1'e gerilemiştir. 2008 yılındaki %18,9'luk pay inceleme döneminde elde edilen en düşük değer olurken, payın en yüksek olduğu yıl %21,6 ile 2003 yılı olmuştur. 2003 yılından 2008 yılına kadar sürekli olarak azalan bir trend izleyen Gıda ve İçecek Sanayi'ne ait pay, 2009 yılından itibaren tekrar artmaya başlamıştır (Şekil 4).

### 2.2.3.2.2. Sabit fiyatlarla büyüme oranları

1999-2010 dönemini kapsayan yıllık Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) ve Gıda ve İçecek Sanayi sabit fiyatlarla büyüme rakamları incelendiğinde, genelde Gıda ve İçecek Sanayi büyüme oranlarının GSYİH büyüme oranlarından daha

olumlu değerler aldığı görülmektedir. Gıda ve İçecek Sanayi, 1998 yılı sabit fiyatlarıyla, en yüksek yıllık artış oranını %8,7 ile 2005 yılında elde ederken, 2000 yılında elde edilen %0,7 oranı inceleme dönemindeki en düşük oran olmuştur.

Gıda ve İçecek Sanayi inceleme döneminde; sadece 2002 yılında % 0,3 oranında bir küçülme yaşamış, diğer tüm yıllarda değişen oranlarda büyüme sağlamıştır. Bu yılda Gıda ve İçecek Sanayi'nin küçülmesine karşın, GSYİH %6,2 oranında büyümüştür. 2009 yılında küresel finansal kriz nedeniyle ülke ekonomisi %4,8 oranında küçülürken, Gıda ve İçecek Sanayi % 1 oranında da olsa büyüme başarısı gösterebilmiştir.

2010 yılında ise ülke ekonomisi krizden çıkışla birlikte % 8,9 gibi oldukça yüksek bir oranda büyürken, **Gıda ve İçecek Sanayi büyümesi % 2 gibi düşük bir seviyede kalmıştır.** TÜİK'in harcamalar yöntemine göre açıklamış olduğu verilere göre, 1998-2010 yılları arasında Türkiye ekonomisi sabit fiyatlarla 1,5 kata yakın bir oranda büyüyerek 70 milyar TL'den 106 milyar TL'ye yükselmiştir. Aynı dönemde Gıda ve İçecek Sanayi büyümesi 1,4 kata yakın oranda artarak 15 milyar TL'den 20,6 milyar TL'ye yükselmiştir (Çizelge 11, Şekil 5).

Gıda ve İçecek Sanayi'nin GSYİH içindeki payı sabit fiyatlarla 1998 yılı başında % 21,4 iken, 2010 yılı sonunda söz konusu pay %1 9,5 seviyelerine kadar gerilemiştir. Bu payın en yüksek olduğu yıl % 23 ile 2001 kriz yılı olurken, en düşük olduğu yıl ise % 19,3 ile 2007 yılıdır. Payın en yüksek olduğu 2001 yılından sonra genelde azalan bir trend izleyen bu pay, kriz yılı olan 2009 yılında % 20,8'e kadar yükselmiştir. Orandaki bu yükselme eğiliminin 1999 ve 2001 kriz yılları için de geçerli olduğu görülmektedir (Şekil 6).

### 2.2.3.3. Dış Ticaret

**Çizelge 8.** Gıda ürünleri ve içecek sanayi'nde satış ciroları (milyon TL) (2003-2008)

SEKTÖRLER	2003	2004	2005	2006	2007	2008
SANAYİ	269.659	343.369	380.033	457.665	502.704	589.185
Madencilik	4.871	6.647	7.814	10.521	11.121	15.152
Enerji	34.098	38.492	43.438	49.227	55.690	74.602
İmalat Sanayi	230.691	298.230	328.781	397.917	435.893	499.431
<b>GIDA VE İÇECEK SANAYİ</b>	<b>34.355</b>	<b>42.024</b>	<b>48.155</b>	<b>52.410</b>	<b>58.306</b>	<b>69.918</b>
Gıda Sanayi	32.375	39.461	45.041	49.208	54.490	65.420
Et ve et ürünleri imalatı, işlenmesi ve muhafazası	3.434	3.862	4.543	4.844	5.842	6.654
Et imalatı ve muhafazası	469	438	523	628	598	793
Kümes hayvanları etlerinin imalatı ve muhafazası	1.934	2.249	2.498	2.319	3.397	3.846

Çizelge 8'in devamı

SEKTÖRLER	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Et ve kümes hayvanı et ürünlerinin imalatı	1.031	1.175	1.521	1.897	1.846	2.015
Balık ve balık ürünlerinin işlenmesi ve muhafazası	303	464	546	676	591	826
Sebze ve meyvelerin işlenmesi ve muhafazası	5.170	7.335	9.215	8.834	9.454	10.222
Patatesin işlenmesi ve muhafazası	(***)	446	449	507	629	(***)
Sebze ve meyve suyu imalatı	(***)	322	387	690	677	(***)
BYS sebze ve meyvelerin işlenmesi ve muhafazası	4.588	6.567	8.380	7.637	8.148	8.810
Bitkisel ve hayvansal sıvı ve katı yağların imalatı	4.706	4.785	4.472	5.233	5.485	7.174
Ham, sıvı ve katı yağların imalatı	735	665	(***)	(***)	(***)	(***)
Rafine sıvı ve katı yağların imalatı	2.628	2.597	2.925	3.665	3.870	5.080
Margarin ve benzeri yenilebilir katı yağların imalatı	1.343	1.523	(***)	(***)	(***)	(***)
Süt ürünleri imalatı	2.636	3.457	5.489	6.131	7.329	8.860
Süthane işletmeciliği ve peynir imalatı	2.463	3.278	(***)	(***)	(***)	(***)
Dondurma imalatı	173	179	(***)	(***)	(***)	(***)
Öğütülmüş tahıl ürünleri, nişasta ve nişastalı ürünlerin imalatı	3.976	4.837	5.156	5.768	6.615	8.617
Öğütülmüş tahıl ürünleri imalatı	3.406	4.166	4.796	5.371	6.111	8.034
Nişasta ve nişastalı ürünlerin imalatı	570	672	360	397	504	583
Hazır hayvan yemleri imalatı	1.247	1.846	1.770	2.087	2.854	3.463

Çizelge 8'in devamı

SEKTÖRLER	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Çiftlik hayvanları için hazır yem imalatı	(**)	(**)	(***)	(***)	(***)	3.417
Ev hayvanları için hazır yem imalatı	(*)	(*)	(***)	(***)	(***)	46
Diğer gıda maddeleri imalatı	10.903	12.875	13.850	15.636	16.320	19.603
Ekmek, taze fırın ürünleri ve taze kek imalatı	2.164	2.449	2.619	3.215	3.139	4.190
Peksimet, bisküvi imalatı, dayanıklı pastane ürünleri ve dayanıklı kek imalatı	1.648	1.733	1.740	1.976	2.205	2.540
Şeker imalatı	2.869	3.398	3.445	4.069	3.607	3.926
Kakao, çikolata ve şekerleme imalatı	2.203	2.728	3.317	3.442	4.213	5.099
Makarna, şehriye, kuskus ve benzer unlu mamullerin imalatı	442	524	582	582	687	980
Kahve ve çayın işlenmesi	899	1.215	1.358	1.419	1.374	1.638
Baharat, soslar, sirke ve diğer çeşni maddelerinin imalatı	204	181	220	226	262	265
Hazır, homojenize gıda maddeleri ile diet yiyecekleri imalatı	74	109	169	189	245	203
BYS diğer gıda maddeleri imalatı	399	537	400	519	587	762
İçecek Sanayi	1.980	2.563	3.114	3.202	3.816	4.498
Damıtılmış alkollü içeceklerin imalatı	(**)	(**)	(***)	(***)	(***)	277
Şarap imalatı	56	104	133	107	101	134
Diğer damıtılmamış mayalı içeceklerin imalatı	1	0	(***)	(***)	(***)	(***)
Bira imalatı	(*)	(*)	(***)	(***)	(***)	(***)
Maden suyu ve alkolsüz içecek üretimi	1.189	1.596	1.988	2.115	2.673	3.194

**Kaynak:** TÜİK, Türk Gıda ve İçecek Sanayi 2010 Envanteri, TGDF, TOBB RAPORU, 2013

(\*) 5429 Sayılı Kanun gereği gizlilik ilkesine göre bilgiler verilmemiştir.

**Çizelge 9.** Gıda ve içecek sanayinin sanayi ve imalat sanayi satış ciroları içindeki yeri

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<b>GIDA VE İÇECEK SANAYİ / SANAYİ (%)</b>	<b>12,7</b>	<b>12,2</b>	<b>12,7</b>	<b>11,5</b>	<b>11,6</b>	<b>11,9</b>
Gıda Sanayi / Sanayi (%)	12,0	11,5	11,9	10,8	10,8	11,1
İçecek Sanayi / Sanayi (%)	0,7	0,7	0,8	0,7	0,8	0,8
<b>GIDA VE İÇECEK SANAYİ/ İMALAT SANAYİ (%)</b>	<b>14,9</b>	<b>14,1</b>	<b>14,6</b>	<b>13,2</b>	<b>13,4</b>	<b>14,0</b>
Gıda Sanayi / İmalat Sanayi (%)	14,0	13,2	13,7	12,4	12,5	13,1
İçecek Sanayi / İmalat Sanayi (%)	0,9	0,9	0,9	0,8	0,9	0,9

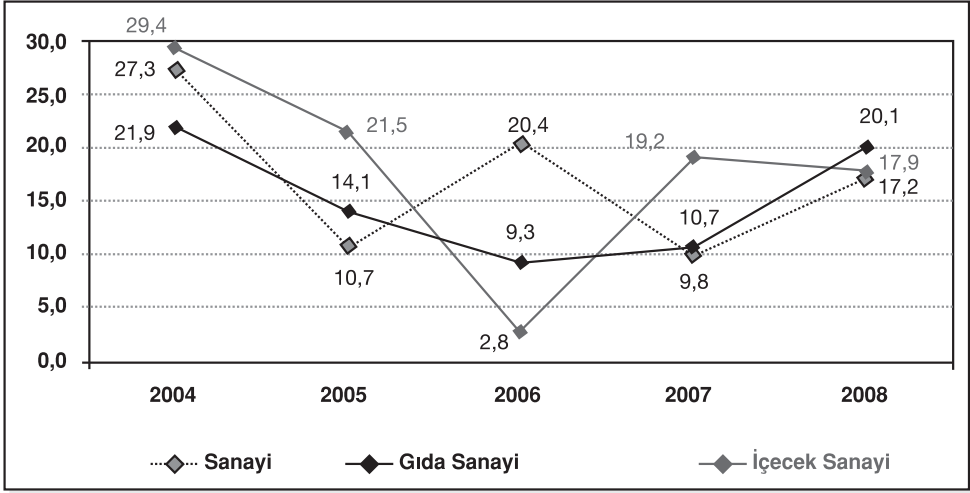
**Kaynak:** TÜİK, Türk Gıda ve İçecek Sanayi 2010 Envanteri, TGDF raporları 2010, TOBB RAPORU, 2013

### 2.2.3.3.1. İhracat

Gıda ve İçecek Sanayinin 2000-2010 yılları arasında ihracatı 3,7 kat (%265,8) artarak 1,8 milyar dolar seviyelerinden 6,7 milyar dolara yükselirken; aynı dönemde Türkiye Toplam, Sanayi ve İmalat Sanayi ihracatları da 4,1'er kat artmıştır. Başka bir ifade ile Gıda ve İçecek Sanayi ihracatı bu dönemde artmış olmasına rağmen, ihracat artış hızı bakımından Türkiye toplam, Sanayi ve İmalat Sanayi ihracatına göre daha düşük oranda bir performans sergilemiştir. Gıda ve İçecek Sanayi ihracatı sadece 2002 ve 2009 yıllarında bir önceki yıl almış oldukları değerlerden daha düşük değerlerde gerçekleşmiş, geri kalan tüm yıllarda ise bir önceki yıla göre daha yüksek değerler almıştır. Bu bulgu Sanayi, İmalat Sanayi ve Türkiye toplam ihracatı için sadece 2009 yılı için geçerli olup, diğer senelerde geçerli değildir. 2009 kriz yılında Gıda ve İçecek Sanayi ihracatı 2008 yılındaki 6,5 milyar dolar seviyelerinden 5,9 milyar dolar seviyesine gerilemiş, 2010 yılında ise artarak 6,7 milyar dolar seviyesine yükselmiş ve 2008 yılı tutarını aşarak kriz öncesi dönemdeki seviyelerini yakalamıştır (Çizelge 12).

#### 2.2.3.3.1.1. Gıda ve İçecek Sanayi ihracatında ilk 10 ülke

Gıda ve İçecek Sanayi ihracatının 2008-2010 yıllarında ülkelere göre dağılımı incelendiğinde; her üç yılda da ilk iki sıradaki Irak ve Almanya'nın sıralamadaki yerlerinin değişmediği görülmektedir. 2008 yılında üçüncü sırada yer alan Hollanda, 2009 ve 2010 yıllarında İngiltere ile yer değişerek dördüncü sıraya gerile-



Şekil 3- Gıda ve içecek sanayi satış cirolarında yıllık değişimler (%)

Kaynak: TÜİK, Türk Gıda ve İçecek Sanayi 2010 Envanteri, TGDF , TOBB RAPORU, 2013

miştir. 2008 yılı sıralamasında dokuz ve onuncu sıralarda yer alan Rusya Federasyonu ve Libya, 2009 ve 2010 yıllarında ilk on sıralamasının dışında kalmıştır. 2008 yılında ilk 10 ülke sıralamasında yer almayan Suudi Arabistan ve Endonezya'nın ise 2009 ve 2010 yılları sıralamasında yer aldığı görülmektedir.

Gıda ve İçecek Sanayi 2008 yılında toplam ihracatının %15,4'ünü Irak'a yaparken, 2009 yılında %17 ve 2010 yılında da %16,5'ini yine bu ülkeye yapmıştır. Irak'a yapılan ihracatın payı 2009 yılında artarken, 2010 yılında az da olsa gerilemiştir. İkinci sırada yer alan Almanya'nın ise Gıda ve İçecek Sanayi içindeki ihracat oranları önemli bir değişiklik göstermemiştir. Gıda ve İçecek Sanayi ihracatı içindeki ilk 10 ülkenin toplam payı, 2008 yılında %51,9 iken, 2009 yılında %53,4'e yükselmiş, 2010 yılında ise tekrar azalarak %52,1 seviyesine gerilemiştir (Çizelge 13).

### 2.2.3.3.2. İthalat Miktarı

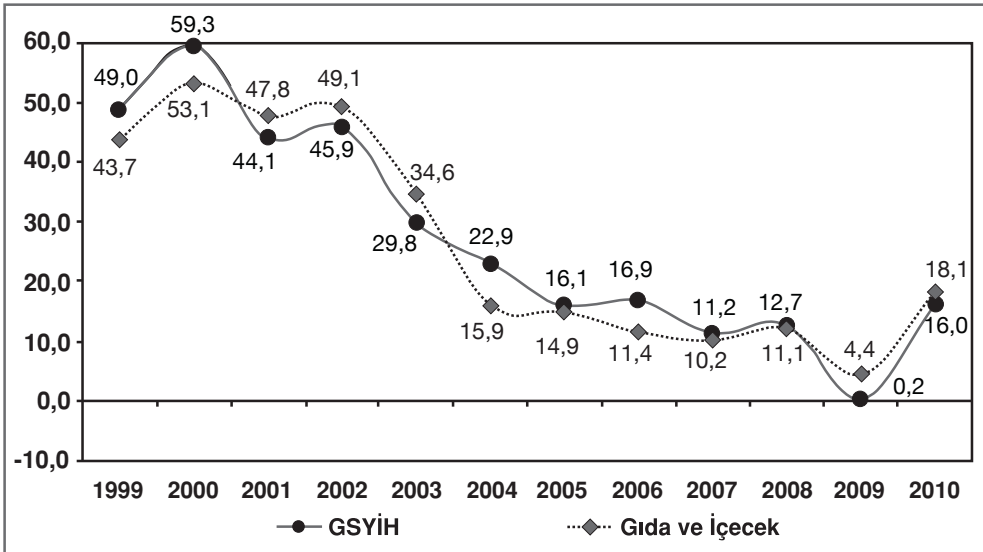
Gıda ve İçecek Sanayi ithalatı, 2000-2010 yılları arasında neredeyse 3 kata yakın artarak 1,1 milyar dolardan 3,4 milyar dolara yükselirken; aynı dönemde Türkiye toplam ithalatı 3,4 kat, Sanayi ve İmalat Sanayi sektörleri ithalatları ise yaklaşık olarak 3,3'er kat artmıştır. Başka bir ifade ile Gıda ve İçecek Sanayi, ithalat artış hızı bakımından Sanayi ve İmalat Sanayi sektörleri ve Türkiye toplam ithalatına göre biraz daha düşük gerçekleşmiştir. Bu durum sektörün Türkiye toplam dış ticaret açıklarına pozitif yönde katkısını göstermesi bakımından dikkate değerdir. Gıda ve İçecek Sanayi ithalatı; 2001 yılı hariç, 2000 yılından 2008 yılına kadar sürekli olarak bir önceki yıl almış oldukları değerlere göre artmıştır. 2009 kriz yılında ise Gıda ve İçecek Sanayi'nin yapmış olduğu ithalat 2008 yılındaki 3,8 milyar dolar seviyelerinden 2,9 milyar dolar seviyelerine gerilemiş, krizin sona ermeye başladığı 2010 yılında ise tekrar artarak 3,4 milyar dolar seviyelerine yük-

**Çizelge 10.** Harcamalar yöntemiyle 1998-2010 yılları gsyih ve gıda ve içecek sanayi rakamları (cari fiyatlarla)

	<b>GSYİH</b>		<b>Gıda ve İçecek</b>		
	<b>Milyon TL</b>	<b>Değişim (%)</b>	<b>Milyon TL</b>	<b>Değişim (%)</b>	<b>Pay (%)</b>
1998	70.203	-	15.031	-	21,4
1999	104.596	49,0	21.595	43,7	20,6
2000	166.658	59,3	33.056	53,1	19,8
2001	240.224	44,1	48.855	47,8	20,3
2002	350.476	45,9	72.864	49,1	20,8
2003	454.781	29,8	98.080	34,6	21,6
2004	559.033	22,9	113.674	15,9	20,3
2005	648.932	16,1	130.660	14,9	20,1
2006	758.391	16,9	145.616	11,4	19,2
2007	843.178	11,2	160.436	10,2	19,0
2008	950.534	12,7	179.875	12,1	18,9
2009	952.559	0,2	187.803	4,4	19,7
2010	1.105.101	16,0	221.799	18,1	20,1

**Kaynak:** TÜİK, Türk Gıda ve İçecek Sanayi 2010 Envanteri, TGDF raporları 2010, TOBB RAPORU, 2013

**Şekil 4-** Cari fiyatlarla 1999-2010 yılları GSYİH ve gıda ve içecek sanayinde büyüme oranları (%)



**Kaynak:** TÜİK, Türk Gıda ve İçecek Sanayi 2010 Envanteri, TGDF Raporları, 2010, TOBB RAPORU, 2013



selmiştir (Çizelge 14).

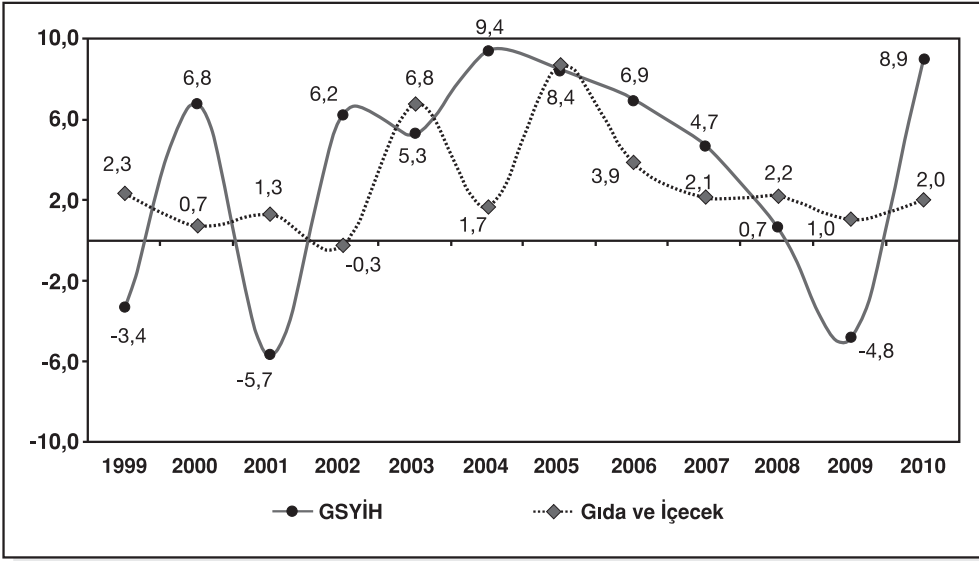
### 2.2.3.3.2.1. 2008-2010 yıllarında Gıda ve İçecek Sanayi ithalatında ilk 10 ülke

Gıda ve İçecek Sanayi ithalatının 2008-2010 yıllarında ülkelere göre dağılımı incelendiğinde; her üç yılda da Malezya ve A.B.D.'nin ilk üç arasında yer aldığı görülmektedir. 2008 ve 2009 yıllarında ilk üç arasında yer alan Ukrayna, 2010 yılı sıralamasında dördüncü sıraya gerilemiş, Almanya ise 2010 yılında üçüncü sıraya yükselmiştir. 2008 yılı sıralamasında onuncu sırada yer alan İspanya, 2009 ve 2010 yıllarında ilk on sıralamasının dışında kalırken; 2009 yılında son sırada yer alan Fransa, 2008 ve 2010 yıllarına ait ilk on ülke arasında yer almamaktadır. 2008 ve 2009 yıllarında ilk on ülke sıralamasında yer almayan Polonya ise 2010 yılı sıralamasına altıncı sıradan girebilmiştir. 2008-2010 yılı sıralamalarında İspanya, Fransa ve Polonya dışında kalan ülkeler sıralamadaki yerleri değişmekle birlikte ilk on ülke içinde kalmışlardır. Gıda ve İçecek Sanayi 2008 yılında toplam ithalatının %34'ünü ilk üç ülkeden yaparken, bu oran 2009 yılında %30,3'e, 2010 yılında da %24,6'ya gerilemiştir. 2008 yılında %67,9 olan

**Çizelge 11.** Harcamalar yöntemiyle 1998-2010 yılları GSYİH ve Gıda ve İçecek Sanayi (1998 Yılı Fiyatlarıyla)

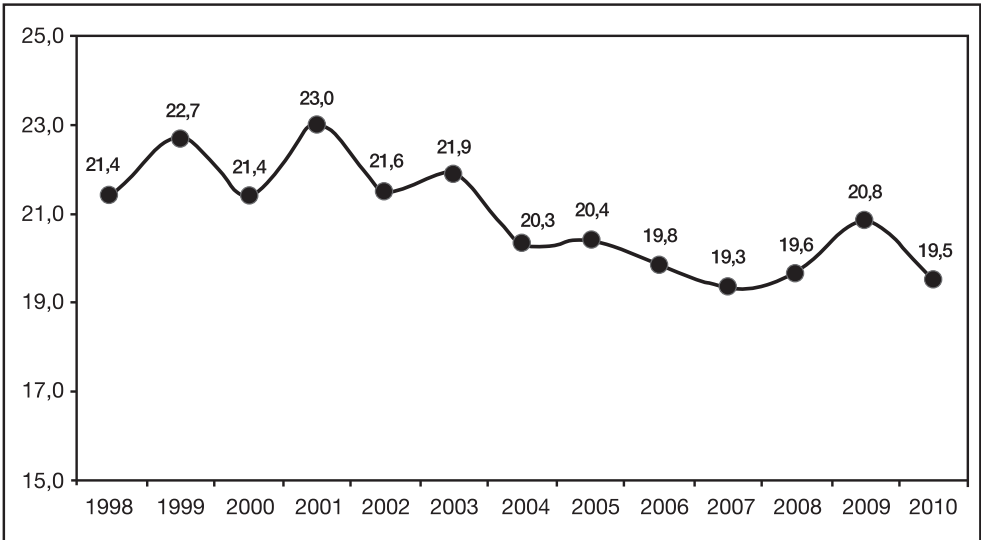
	GSYİH		Gıda ve İçecek		
	Milyon TL	Artış (%)	Milyon TL	Artış (%)	Pay (%)
1998	70.203	-	15.031	-	21,4
1999	67.841	-3,4	15.379	2,3	22,7
2000	72.436	6,8	15.485	0,7	21,4
2001	68.309	-5,7	15.687	1,3	23,0
2002	72.520	6,2	15.643	-0,3	21,6
2003	76.338	5,3	16.702	6,8	21,9
2004	83.486	9,4	16.981	1,7	20,3
2005	90.500	8,4	18.454	8,7	20,4
2006	96.738	6,9	19.172	3,9	19,8
2007	101.255	4,7	19.581	2,1	19,3
2008	101.922	0,7	20.011	2,2	19,6
2009	97.003	-4,8	20.214	1,0	20,8
2010	105.680	8,9	20.621	2,0	19,5

**Kaynak:** TÜİK, Türk Gıda ve İçecek Sanayi 2010 Envanteri, TGDF raporları, 2010, TOBB RAPORU, 2013



**Şekil 5-** 1998 fiyatlarıyla 1999-2010 yılları GSYİH ve Gıda ve İçecek Sanayinde büyüme oranları (%)

**Kaynak:** TÜİK, Türk Gıda ve İçecek Sanayi 2010 Envanteri, TGDF raporları, 2010, TOBB RAPORU, 2013



**Şekil 6-** Gıda ve İçecek Sanayinin GSYİH içindeki yeri (%)

**Kaynak:** Türk Gıda ve İçecek Sanayi 2010 Envanteri, TGDF raporları, 2010, TOBB RAPORU, 2013

ilk 10 ülkenin Gıda ve İçecek Sanayi ithalatı içindeki toplam payı, 2009 yılında %63,1'e, 2010 yılında ise daha da azalarak %61,2 seviyesine gerilemiştir (Çizelge 15).

**Çizelge 12-** 2000-2010 yıllarında sektörler bazında ihracat miktarı (milyon US Dolar)

	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Türkiye	27.774	63.166	73.476	85.534	107.273	132.027	102.143	113.899
Sanayi	25.939	60.292	69.726	81.515	102.911	127.416	97.272	108.352
Madencilik ve Taş Ocaklığı	400	648	811	1.145	1.661	2.155	1.683	2.677
İmalat Sanayi	25.518	59.582	68.812	80.245	101.081	125.188	95.449	105.494
<b>Gıda ve İçecek Sanayi</b>	<b>1.834</b>	<b>3.350</b>	<b>4.272</b>	<b>4.340</b>	<b>5.165</b>	<b>6.476</b>	<b>5.931</b>	<b>6.708</b>
Elektrik, Gaz ve Su	21	62	103	125	169	73	140	181

**Kaynak:** TÜİK, Türk Gıda ve İçecek Sanayi 2010 Envanteri, TGDF Raporları, 2010, TOBB RAPORU, 2013

### 2.2.3.3. Dış Ticaret Dengesi

Dış ticaret karşılama oranlarının 2000-2010 yılları arasındaki durumu incelendiğinde, Türkiye toplam, Sanayi ve İmalat Sanayi dış ticaret karşılama oranlarının sürekli olarak çok yetersiz seviyelerde seyrettiği; buna karşın, Gıda ve İçecek Sanayi dış ticaret karşılama oranlarının ise çok iyi seviyelerde olduğu görülmektedir. Başka bir ifade ile inceleme dönemindeki tüm yıllarda, Gıda ve İçecek Sanayi dış ticarete sürekli olarak ihracat fazlası veren bir yapı sergilemektedir. 2000 yılında %158,8 olan Gıda ve İçecek Sanayi dış ticaret karşılama oranı, inceleme döneminde inişli-çıkışlı bir seyir izlemiştir; 2009 yılındaki %204'lük en yüksek seviyelerine ulaştıktan sonra 2010 yılında %195,6 seviyesine gerilemiştir. 2010 yılındaki bu gerilemeye rağmen oranın, Türk dış ticaretinin genel yapısına göre hala çok yüksek bir seviyede olduğu akıllardan çıkartılmamalıdır. Türkiye dış ticaret karşılama oranı 2010 yılında %61,4 gibi oldukça düşük bir seviyede gerçekleşirken, Sanayi Sektörü ve İmalat Sanayi oranları da %63,3 ve %72,6 gibi son derece düşük seviyelerde gerçekleşmiştir. Gıda ve İçecek Sanayi en yüksek dış ticaret karşılama oranını %204 ile kriz yılı olmasına rağmen 2009 yılında yakalarken, en

**Çizelge 13-** 2008-2010 yıllarında gıda ve içecek sanayi ihracatında ilk 10 ülke

2008			2009			2010		
Ülkeler	Miktar (Dolar)	Pay (%)	Ülkeler	Miktar (Dolar)	Pay (%)	Ülkeler	Miktar (Dolar)	Pay (%)
1 Irak	998.373.831	15,4	Irak	1.010.783.139	17,0	Irak	1.103.646.684	16,5
2 Almanya	693.223.347	10,7	Almanya	632.834.646	10,7	Almanya	727.161.755	10,8
3 Hollanda	277.447.407	4,3	İngiltere	263.848.562	4,4	İngiltere	288.739.597	4,3
4 İngiltere	270.324.300	4,2	Hollanda	256.014.697	4,3	Hollanda	286.270.177	4,3
5 Fransa	244.026.674	3,8	A.B.D.	226.273.632	3,8	A.B.D.	251.085.125	3,7
6 A.B.D.	221.559.844	3,4	Fransa	209.446.701	3,5	Fransa	232.424.923	3,5
7 Suriye	179.804.837	2,8	İtalya	157.277.239	2,7	İtalya	182.148.553	2,7
8 İtalya	178.544.653	2,8	S.Arabistan	153.601.428	2,6	S. Arabistan	164.778.576	2,5
9 Rusya Fed.	152.802.528	2,4	Suriye	131.594.111	2,2	Endonezya	133.819.174	2,0
10 Libya	145.414.195	2,2	Endonezya	125.595.409	2,1	Suriye	127.122.826	1,9
10 Ülke Toplamı	3.361.521.616	51,9		3.167.269.564	53,4		3.497.197.390	52,1
Toplam İhracat	6.475.836.307	100,0		5.931.130.770	100,0		6.708.388.491	100,0

**Kaynak:** TÜİK, Türk Gıda ve İçecek Sanayi 2010 Envanteri, TGDF Raporları, 2010, TOBB RAPORU, 2013

**Çizelge 14-** 2000-2010 yıllarında sektörler bazında ithalat miktarı (milyon Dolar)

	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Türkiye	54.502	97.540	116.775	139.577	170.063	201.963	140.928	185.497
Sanayi	51.429	91.444	110.548	132.430	159.274	185.918	131.673	171.274
Madencilik ve Taş Ocaklığı	7.098	10.981	16.322	22.034	25.316	35.650	20.625	25.932
İmalat Sanayi	44.200	80.447	94.207	110.378	133.937	150.252	111.031	145.322
<b>Gıda ve İçecek Sanayi</b>	<b>1.155</b>	<b>1.904</b>	<b>2.114</b>	<b>2.455</b>	<b>2.662</b>	<b>3.763</b>	<b>2.908</b>	<b>3.429</b>
Elektrik, Gaz ve Su	131	16	19	18	21	15	17	20

**Kaynak:** TÜİK, Türk Gıda ve İçecek Sanayi 2010 Envanteri, TGDF Raporları, 2010, TOBB RAPORU, 2013

düşük oran % 138,3 ile 2002 yılında elde edilmiştir. İnceleme döneminde Türkiye dış ticaret karşılama oranının en yüksek olduğu yıl % 75,7 ile 2001 kriz yılı olurken, en düşük oran %51 ile 2000 yılında elde edilmiştir (Çizelge 16).

#### **2.2.3.4. İstihdam**

Yıllık Sanayi İstatistikleri 2008 yılı sonuçlarına göre, Gıda ve İçecek Sanayi'nde 2003 yılında 275.773 kişi olan çalışan sayısı, 2008 yılında 52.880 kişi (%19,2) artarak 328.653 kişi olmuştur. Çalışanların 317.713 kişisi Gıda Sanayi'nde, 10.940 kişisi İçecek Sanayi'nde olduğu görülmektedir. Gıda Sanayi'nde çalışan sayısı 2003 yılına göre 52.879 kişi (%20) artarken, İçecek Sanayi'nde çalışan sayısı değişmemiştir. Başka ifade ile çalışan sayıları bakımından İçecek Sanayi ilave bir istihdam yaratamazken, Gıda Sanayi istihdama olumlu yönde katkı sağlamıştır. Alt gruplar itibarıyla incelendiğinde ise çalışan sayıları bakımından en fazla yoğunlaşmanın olduğu grubun Diğer Gıda Maddeleri İmalatı olduğu, buna karşın istihdamın en az olduğu alt grubun ise Balık ve Balık Ürünlerinin İşlenmesi ve Muhafazası olduğu görülmektedir (Çizelge 17). Çalışan sayısındaki yıllık değişimler incelendiğinde; inceleme konusu yapılan 2004-2008 yılları arasında, Sanayi ve İmalat Sanayi'nde çalışanların sayısı her geçen yıl artan bir eğilim gösterirken, Gıda ve İçecek Sanayi'nde çalışanlar ise, genelde 2007 yılı hariç artan bir dağılım göstermiştir (Çizelge 17).

Gıda ve İçecek Sanayi'nde çalışanlar alt sektörler bazında incelendiğinde, Gıda Sanayi 2007 yılı hariç artan bir eğilim göstermiş, içecek sanayi çalışanlar ise devamlı artmıştır (Şekil 7).

Sanayi sektörünün genelinde 2003 yılında istihdam edilenlerin sayısı 2.356.629 kişi iken, 2008 yılına kadar bu sayı her yıl düzenli olarak artarak (695.980 kişi) 3.052.609 kişiye yükselmiştir. İstihdam bakımından Sanayi sektörüyle aynı eğilimi gösteren İmalat Sanayi'nde ise bu sayı 2.181.718 kişiden

**Çizelge 15- 2008-2010 yıllarında gıda ve içecek sanayi ithalatında ilk 10 ülke**

2008			2009			2010		
Ülkeler	Miktar (Dolar)	Pay (%)	Ülkeler	Miktar (Dolar)	Pay (%)	Ülkeler	Miktar (Dolar)	Pay (%)
1 Malezya	462.217.888	12,3	A.B.D.	324.089.777	11,1	Malezya	292.565.878	8,5
2 A.B.D.	408.480.252	10,9	Ukrayna	299.002.636	10,3	A.B.D.	276.540.482	8,1
3 Ukrayna	408.029.235	10,8	Malezya	258.433.668	8,9	Almanya	274.076.567	8,0
4 Arjantin	279.675.003	7,4	Rusya Fed.	218.098.747	7,5	Ukrayna	254.182.370	7,4
5 Endonezya	188.552.832	5,0	Almanya	163.152.847	5,6	Hollanda	205.538.877	6,0
6 İtalya	181.683.159	4,8	Hollanda	154.824.321	5,3	Polonya	202.665.337	5,9
7 Rusya Fed.	169.740.880	4,5	Endonezya	146.161.554	5,0	Endonezya	191.756.534	5,6
8 Almanya	165.601.225	4,4	İtalya	100.710.151	3,5	Rusya Fed.	151.827.855	4,4
9 Hollanda	160.287.810	4,3	Arjantin	86.031.237	3,0	İtalya	137.346.106	4,0
10İspanya	106.010.777	2,8	Fransa	83.780.000	2,9	Arjantin	113.711.829	3,3
Ülke Toplamı	2.530.279.061	67,2		1.834.284.938	63,1		2.100.211.835	61,2
Toplam İthalat	3.763.098.770	100,0		2.907.764.416	100,0		3.429.418.586	100,0

**Kaynak:** TÜİK, Türk Gıda ve İçecek Sanayi 2010 Envanteri, TGDF Raporları, 2010, TOBB RAPORU, 2013

2.858.485 kişiye yükselirken, Madencilik ve Taşocakçılığı Sanayi'nde de 73.704 kişiden 97.742 kişiye yükselmiştir. Bu sektörlerdeki artan eğilimin aksine, Enerji sektöründe 2003 yılında 101.207 kişi olan çalışan sayısı, 2008 yılında 96.382 kişiye gerilemiştir (Çizelge 17).

Gıda ve İçecek Sanayi'nde istihdam edilen edilenlerin gerek Sanayi gerekse de İmalat Sanayi işletmeleri istihdamı içindeki payları inceleme döneminde azalmıştır. 2003 yılında %11,7 olan Gıda ve İçecek Sanayi istihdamının Sanayi sektörü içindeki payı, 2008 yılında %10,8'e kadar gerilemiştir. Bu payın inceleme döneminde en yüksek değerini almış olduğu yıl %11,7 ile 2003 yılı olurken, en düşük pay %10,5 ile 2005 ve 2007 yıllarında elde edilmiştir (Çizelge 18).

**Çizelge 16-** 2000-2010 yıllarında sektörler bazında dış ticaret karşılama oranları (%)

	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Türkiye	51,0	64,8	62,9	61,3	63,1	65,4	72,5	61,4
Sanayi	50,4	65,9	63,1	61,6	64,6	68,5	73,9	63,3
Madencilik ve Taş Ocaklığı	5,6	5,9	5,0	5,2	6,6	6,0	8,2	10,3
İmalat Sanayi	57,7	74,1	73,0	72,7	75,5	83,3	86,0	72,6
<b>Gıda ve İçecek Sanayi</b>	<b>158,8</b>	<b>175,9</b>	<b>202,1</b>	<b>176,8</b>	<b>194,0</b>	<b>172,1</b>	<b>204,0</b>	<b>195,6</b>
Elektrik, Gaz ve Su	16,0	387,5	542,1	694,4	804,8	486,7	823,5	905,0

**Kaynak:** TÜİK, Türk Gıda ve İçecek Sanayi 2010 Envanteri, TGDF Raporları, 2010, TOBB RAPORU, 2013

### 3. GIDA ve İÇECEK SEKTÖRÜNÜN SWOT ANALİZİ

Gıda sanayinin ülkemizde avantaj ve rekabet edilebilirliğinin devamı ve başarısı açısından sanayinin potansiyel durumu güçlü yönler, zayıf yönler, fırsatlar ve tehditler (GZFT, SWOT) analizi ile maddeler halinde aşağıda belirtilmiştir.

#### 3.1. Gıda ve İçecek Sanayinin Güçlü Yönleri

- Türkiye gıda sanayi, tarımsal hammadde varlığı ve çeşitliliği bakımından dışa bağımlı olmayan bir potansiyel yapıya sahiptir.
- Genç ve artan nüfus yoğunluğu ile Türkiye’de hem üretim hem de tüketim artış göstermektedir.
- Türk gıda sanayi üretim potansiyeli ve ülkedeki mevcut tarımsal ürün çeşitliliği sebebiyle önemli ihracat fırsatlarına sahiptir.
- Gelişen bir ülke olarak, tüketici harcamalarını da pozitif yönde etkileyecek olan kişi başı GSYİH’da ileriki yıllarda artış beklenmektedir.
- Gelişen alt yapı çerçevesinde teknoloji ve bilgi birikimini takip eden ve ülkelerin taleplerine uyum sağlayacak esnek üretim yapısı bulunmaktadır.
- Girişimci ruh ve son yıllarda işletme yönetiminde gelişmeler vardır. Her konuda yetişmiş teknik elemanları bulunmaktadır.
- Mevzuat altyapısı süratle AB’ye uyumlu hale getirilmektedir.
- Dünyada sulanabilir alanlar son sınırına gelmişken, ülkemiz bu açıdan hala kullanılmayan arazi varlığı mevcuttur. Önemli bir yatırım olan GAP’ın tamamlanmasıyla sulanabilir arazi varlığı büyük ölçüde artacaktır.
- Coğrafi konum ve pazar açısından AB ve Gelişen ihracat pazarlarına yakınlık, Orta Doğu, Kuzey Afrika, Türk Cumhuriyetler.

**Çizelge 17-** 2003-2008 yıllarında gıda ve içecek sanayi'nde istihdam

<b>Sektörler</b>	<b>2003</b>	<b>2004</b>	<b>2005</b>	<b>2006</b>	<b>2007</b>	<b>2008</b>
SANAYİ	2.356.629	2.583.624	2.765.172	2.875.573	2.973.232	3.052.609
Madencilik	73.704	80.057	85.123	93.956	97.627	97.742
Enerji	101.207	99.225	96.302	97.377	99.302	96.382
İmalat Sanayi	2.181.718	2.404.342	2.583.747	2.684.240	2.776.303	2.858.485
<b>GIDA VE İÇECEK</b>						
<b>SANAYİ</b>	<b>275.773</b>	<b>285.073</b>	<b>290.810</b>	<b>315.196</b>	<b>311.791</b>	<b>328.653</b>
Gıda Sanayi	264.834	276.070	280.210	304.572	301.108	317.713
Et ve et ürünleri imalatı, işlenmesi ve muhafazası	22.353	24.474	26.416	27.290	26.645	29.242
Et imalatı ve muhafazası	4.153	4.001	3.606	3.848	3.771	3.733
Kümes hayvanları etlerinin imalatı ve muhafazası	13.365	15.157	16.438	15.332	16.220	18.315
Et ve kümes hayvanı et ürünlerinin imalatı	4.835	5.316	6.372	8.110	6.654	7.194
Balık ve balık ürünlerinin işlenmesi ve muhafazası	3.440	3.864	4.832	5.226	4.362	4.621
Sebze ve meyvelerin işlenmesi ve muhafazası	34.658	32.967	35.382	36.215	40.071	39.729
Patatesin işlenmesi ve muhafazası	1.219	975	1.385	1.562	1.947	2.114
Sebze ve meyve suyu imalatı	1.946	2.127	2.250	3.013	2.343	2.533
BYS sebze ve meyvelerin işlenmesi ve muhafazası	31.493	29.865	31.747	31.640	35.781	35.082
Bitkisel ve hayvansal sıvı ve katı yağların imalatı	11.927	12.710	11.589	11.926	11.086	12.250



Çizelge 17'nin devamı

Sektörler	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Ham, sıvı ve katı yağların imalatı	2.745	3.070	2.822	2.621	(*)	2.416
Rafine sıvı ve katı yağların imalatı	7.361	7.891	7.559	8.202	8.004	8.702
Margarin ve benzeri yenilebilir katı yağların imalatı	1.821	1.749	1.208	1.103	(*)	1.132
Süt ürünleri imalatı	16.589	18.515	21.479	22.449	24.603	26.698
Süthane işletmeciliği ve peynir imalatı	14.550	16.766	18.069	18.550	20.392	21.820
Dondurma imalatı	2.039	1.749	3.410	3.899	4.211	4.878
Öğütülmüş tahıl ürünleri, nişasta ve nişastalı ürünlerin imalatı	19.732	20.865	20.917	21.166	21.683	23.370
Öğütülmüş tahıl ürünleri imalatı	18.877	19.938	20.177	20.399	20.856	22.416
Nişasta ve nişastalı ürünlerin imalatı	855	927	740	767	827	954
Hazır hayvan yemleri imalatı	5.548	7.056	7.346	7.707	7.731	7.506
Çiftlik hayvanları için hazır yem imalatı (*)	(*)	(*)	7.215	7.590	7.591	7.354
Ev hayvanları için hazır yem imalatı	(*)	(*)	131	117	140	152
Diğer gıda maddeleri imalatı	150.587	155.619	152.249	172.593	164.927	174.297
Ekmek, taze fırın ürünleri ve taze kek imalatı	74.033	77.164	75.204	92.466	82.352	90.787
Peksimet, bisküvi imalatı, dayanıklı pastane ürünleri ve dayanıklı kek imalatı	24.264	26.062	20.346	18.889	18.606	21.449
Şeker imalatı	(*)	(*)	21.310	22.534	21.998	20.276
Kakao, çikolata ve şekerleme imalatı	14.159	14.333	16.119	18.123	20.378	20.176

Çizelge 17'nin devamı

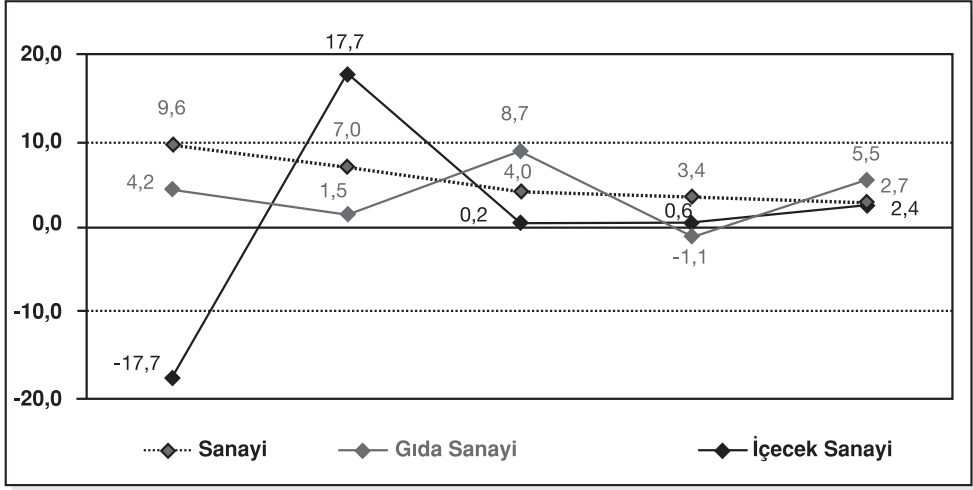
Sektörler	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Makarna, şehriye, kuskus ve benzer unlu mamullerin imalatı	2.106	2.337	2.466	2.061	2.166	2.190
Kahve ve çayın işlenmesi	11.808	11.316	11.960	13.572	14.325	14.251
Baharat, soslar, sirke ve diğer çeşni maddelerinin imalatı	1.206	1.540	1.844	1.722	1.734	1.702
Hazır, homojenize gıda maddeleri ile diet yiyecekleri imalatı(*)		(*)	800	897	1.027	903
BYS diğer gıda maddeleri imalatı	1.689	1.668	2.200	2.329	2.341	2.563
İçecek Sanayi	10.939	9.003	10.600	10.624	10.683	10.940
Damıtılmış alkollü içeceklerin imalatı	(*)	(*)	(*)	(*)	1.065	926
Şarap imalatı	559	792	797	987	1.004	1.080
Diğer damıtılmamış mayalı içeceklerin imalatı	10	10	6	17	(*)	(*)
Bira imalatı	(*)	(*)	(*)	(*)	(*)	(*)
Maden suyu ve alkolsüz içecek üretimi	4.937	5.140	6.516	6.559	7.319	7.645

**Kaynak:** TÜİK, Türk Gıda ve İçecek Sanayi 2010 Envanteri, TGDF raporları, 2010, TOBB RAPORU, 2013

(\*) 5429 Sayılı Kanun gereği gizlilik ilkesine göre bilgiler verilmemiştir.

- ◆ Türkiye gıda sanayi dinamik bir yapıya sahiptir. İşgücü temini kolaylığı ve yetiştirilmiş genç nüfus varlığı önemli bir şanstır.
- ◆ Gıda ürünlerinin tüketime özellikle de insan tüketimine yönelik oluşu ve vazgeçilmez nitelik taşımaları nedeniyle sanayide yatırımları özellikle de son yıllarda yabancı sermayeli girişini artırmıştır.
- ◆ Katma değeri yüksek ürünler üreten gıda sanayi, tüketim ve satın alma davranışlarındaki değişimlere hızlı olarak yanıt vererek dinamik yapısını korumaktadır.
- ◆ Özellikle kadınların çalışma hayatına aktif olarak katılması nedeniyle hazır, kolay hazırlanabilir ve dayanıklı gıdaya olan talebin çoğalması.
- ◆ Halkın beslenme alışkanlıklarındaki değişiklikler ve tercih farklılıkları gıda sana-

Şekil 7. Çalışan sayılarındaki yıllık değişimler (%)



**Kaynak:** TÜİK, Türk Gıda ve İçecek Sanayi 2010 Envanteri, TGDF raporları, 2010, TOBB RAPORU, 2013

**Çizelge 18-** Gıda ürünleri ve içecek sanayinde çalışanların sanayi ve imalat sanayindeki yeri (%)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<b>GIDA VE İÇEÇEK SANAYİ / SANAYİ</b>	<b>11,7</b>	<b>11,0</b>	<b>10,5</b>	<b>11,0</b>	<b>10,5</b>	<b>10,8</b>
Gıda Sanayi / Sanayi	11,2	10,7	10,1	10,6	10,1	10,4
İçecek Sanayi/ Sanayi	0,5	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4
<b>GIDA VE İÇEÇEK SANAYİ / İMALAT SANAYİ</b>	<b>12,6</b>	<b>11,9</b>	<b>11,3</b>	<b>11,7</b>	<b>11,2</b>	<b>11,5</b>
Gıda Sanayi / İmalat Sanayi	12,1	11,5	10,9	11,3	10,8	11,1
İçecek Sanayi / İmalat Sanayi	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4

Yapının gelişmesine katkı sağlamaktadır.

**Kaynak:** TÜİK, Türk Gıda ve İçecek Sanayi 2010 Envanteri, TGDF Raporları, 2010, TOBB RAPORU

- Yabancı sermayeden çok, yerli sermayeye dayalı olması krizlerden daha az etkilenmesine sebep olmaktadır.
- ♦ Uluslararası sektör kuruluşlarıyla ilişkiler, Kamu-sektör iş birliği, Endüstrinin örgütlenmesi sektörün dinamiklerin harekete geçirilmesinde etkili olmaktadır.
- ♦ Tedarik, üretim ve satış programı belli, ağlarını kurmuş işletmelerin mevcudiyeti, modern ve yüksek kapasiteli üretim tesislerinin varlığı kalitesi bakımından uluslararası standartların yakalanmasına imkân sağlamaktadır.

### 3.2. Gıda ve İçecek Sanayinin Zayıf Yönleri

- ♦ Sanayinin en önemli sorunlarının başında, yeterli, kaliteli ve homojen hammad-

deyi, sürekli ve dünya fiyatlarından temin etmede sorunlar bulunmaktadır.

- ◆ Hayvan hastalıklarının yaygın olarak bulunması halkın sağlığını tehdit eden en önemli konuların başında geldiği gibi ihracatın da yapılamamasında en önemli engeldir.
- ◆ Sektörde küçük ve orta ölçekli işletme yoğunluğu ve yetersiz sermaye yapısı hakimdir.
- ◆ Yetersiz denetim, kayıt dışılık taklit ve taşışın neden olduğu haksız rekabet söz konusudur.
- ◆ Vergi oranları yüksek ve orantısızdır.
- ◆ Yüksek üretim maliyeti ile özellikle uluslararası rekabette sorunlar yaşanmaktadır.
- ◆ Tüketici bilincinin tam olarak oluşmaması ve tüketici gelir düzeyindeki dağılım dengesizliği, gıda ürünlerine talebin niteliğini ve niceliğini etkileyerek, üretim kapasitesini olumsuz etkilemektedir.
- ◆ Gıda sanayi ile bilimsel araştırma kurumları arasında sorun çözümü, yeni teknolojiler ve ürün geliştirmeye yönelik yeterli işbirliği bulunmamaktadır.
- ◆ Devlet desteklerinin rekabet edilen diğer üretici ülkelerde Devlet desteklerine nazaran daha düşük olması nedeni ile rekabette zayıflık yaratmaktadır.
- ◆ Rekabet edilen diğer ülkelerin ithalatçı ülkelerle yaptıkları ikili anlaşmalar sonucu sağladıkları avantajlar, ülkemiz ihracatının gelişmesinde engel teşkil etmektedir.
- ◆ Üniversite-sanayi işbirliğinden yararlanamama ve yetersiz Ar-ge kültürü sektörde çok yaygındır.
- ◆ DTÖ ve AB uygulamaları ve uyum sürecinde sektörün uyması gereken kotalar ve üretim azalmaları sanayi için sorun olabilmektedir.
- ◆ Gıda üretiminde asgari teknik ve hijyenik koşullara uyumda sorunlar devam etmektedir.
- ◆ Sanayinin gelişimi için ara eleman eksiklikleri vardır, eğitim ve uzmanlaşma açısından olumlu yapı söz konusu değildir.
- ◆ Entegre gıda işletmeleri dışında gıda güvenliği sistemi uygulamaları tatmin edici düzeyde değildir.
- ◆ Kişi başına düşük gıda tüketimi gıda sanayinin gelişmesini olumsuz olarak etkilemektedir.

### 3.3. Gıda ve İçecek Sanayi İçin Tehditler

- ◆ Sürekli değişen ve istikrarsız tarım politikaları ile gıda sanayi ve tarımın entegrasyonunun sağlanamaması,
- ◆ Küresel piyasa koşullarında rekabet edilebilir fiyatlarda kaliteli ve sürdürülebilir hammadde temininde yaşanan zorluklar,
- ◆ Gıda, biyogüvenlik, çevre gibi konularda mevzuat hazırlanırken özel sektörle işişare mekanizmalarının yeterince işletilememesi,
- ◆ Çevre koruma mevzuatına uyum maliyetlerinin yüksekliği,
- ◆ Şeker kotasının varlığı ve şeker fiyatlarının yüksekliği,

- ◆ Gıda katkı maddeleri hakkında aleyhte kampanyalar yürütülmesi ve tüketicilerde olumsuz şartlanmalar,
- ◆ Küresel kriz nedeniyle yaşanan talep daralması,
- ◆ Hayvan hastalıklarının eradike edilemeyişi,
- ◆ Desteklemelerdeki yetersizlikler ve kaliteye önem veren bir destekleme sisteminin olmayışı,
- ◆ Komşu AB üyesi ülkelerden transit geçişe dahi izin verilmemesi nedeni ile gıda talep eden ülkelere dahi ürün gönderemeyişi,
- ◆ Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar (GDO) konusunda AB politikalarının hala uygulamaya geçirilememesi, GDO üzerindeki tartışma ve olumsuz propagandalar,
- ◆ Özellikle katkı maddesi ve katkılı gıdalardan uzaklaşma eğilimi neticesi ambalajlı gıda tüketiminin azalma eğilimi,
- ◆ Yüksek orandaki kayıt dışılık,
- ◆ Taklit ve tağşiş ürünlerle yeterince mücadele edilmemesi,
- ◆ Her konuda veri eksikliği,
- ◆ Sektörün TÜİK ile veri konusunda işbirliğinin azlığı
- ◆ Endüstrinin çoğunluğunun küçük ölçekli işletmelerden oluşması,
- ◆ Küçük ölçekli işletmelerdeki sermaye yetersizliği,
- ◆ Küçük ölçekli işletmelerdeki yetişmiş iş gücü ve teknik bilgi eksikliği,
- ◆ Gıda güvenliği denetimlerinin yetersizliği,
- ◆ Girdilerde dışa bağımlılık,
- ◆ Özel Tüketim Vergisinin sık bir biçimde değiştirilmesi ve vergi oranının yüksek belirlenmesi, ÖTV nin fiyata yansıtılıp tekrar ÖTV'nin KDV 'si kesilerek iki kez vergi alınması

### 3.4. Gıda ve İçecek Sanayinin Önündeki Fırsatlar

- ◆ İlgi düzeyi yüksek genç nüfusun yeni marka ve ürünlere açık olması sektörün gelişmesi için önemli bir fırsattır.
- ◆ Turizm sektöründeki gelişmeler sektör için olumlu sinyaller vermektedir. Gelen turist sayısının artmasının yanı sıra çeşitli faktörler nedeniyle kent nüfusunun artmaya başlaması,
- ◆ Henüz pazarın olgunluğa ulaşmaması sebebiyle yeni ürünlerin Türkiye'ye girilme fırsatlarının olması,
- ◆ AB uyum süreci ile yeni pazarların ortaya çıkması,
- ◆ Potansiyel pazarlara coğrafi yakınlık, özellikle Ortadoğu pazarında Türkiye'nin itibarının artması,
- ◆ AB'ye üyelik sürecinin başlamasının gıda sektörünün gelişmesi için itici güç (Gıda güvenliği, sınır kontrolü, mevzuat alt yapısının AB'ne uyumundaki gelişmeler) olması,
- ◆ Türkiye'nin konumu ve siyasi yeri, jeopolitik önemi, Türk dizilerinin çevre ülkelerde artan ilgisi, 1,5 aylık mesafeden gemiyle çok büyük partiler halinde ithalat yapan ülkelere, küçük partiler halinde sipariş kabul etme ve kısa sürede mal

teslim edebilme olanağı,

- ◆ İthalat yapacak ülkelerin yeni tedarikçi arayışına girmesi,
- ◆ Yetişmiş eleman ve işgücü potansiyelinin olması,
- ◆ Yatırım isteğinin olması,
- ◆ Artan nüfus ve halkın gelir düzeyinin yükselmesine bağlı olarak tüketimin artması,
- ◆ Uluslararası gelişmelerin endüstri tarafından yakından takip edilmesi,
- ◆ Dengeli ve bilinçli beslenme alışkanlığı ile tüketici bilincinin yükselmesine bağlı olarak ambalajlı ürünlere yöneliş,
- ◆ Türk dış ticaret rejiminin serbestleştirilmesine paralel olarak tüketicinin kalite bilincinin artması, kalite ve çeşit hakkında daha özenli davranmaya başlaması,
- ◆ Yabancı sermaye ilgisi ve uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi yoluyla sanayinin dünya gıda piyasalarına entegrasyon şansı,
- ◆ Ürün geliştirme ve teknolojik yenileme faaliyetlerinin sanayinin gelişmesine katkısı,
- ◆ Firma birleşmeleri ve çeşitli alanlarda sektörel örgütlenme eğilimlerinin oluşması,
- ◆ Bilim ve araştırma kuruluşlarıyla artan işbirliği ve bu konuda isteklilik,
- ◆ Ar-Ge, yurt dışı pazarlarda tutundurma ve markalaşma için destek ve teşvikler gıda ihracatçıları için fırsattır.

### **3.5. Yatırım Ortamının İyileştirilmesi ile Bölgesel Teşvik ve Yardımlar**

Yatırımları teşvik sistemi, gelişmiş ya da gelişmekte olan bütün ülkelerde devletin ekonomik amaçlarını gerçekleştirmede kullandığı en önemli araçlardan birisidir. Teşvik tedbirlerinin etkili ve amacına uygun olması, devletin ekonomik ve sosyal hedeflerine ulaşmasında büyük kolaylıklar sağlayacaktır. Ülkemizde yatırım projelerine yönelik uygulanan destek sistemleri Ekonomi Bakanlığı tarafından uygulanmaktadır. İlgili Yasa, karar, tebliğ ve genelgeler eliyle yürütülen ekonomik ve sosyal istikrarı hedef alan “Yatırımlarda Devlet Yardımları” 2 konu başlığı altında toplanmaktadır. Bunlar;

- ◆ Ülkemizde yapılması tasarlanan tüm sabit yatırım projelerinin verimliliğinin artırılması yatırım maliyetinin düşürülmesi amacıyla ülke bazında uygulanan “Genel Teşvik Sistemi”,
- ◆ Küçük ve Orta Boy İşletmelere Yönelik olarak uygulanan “KOBİ Teşvik Sistemi” dir.

### 3.5.1. Genel teşvik sistemi ve uygulamaları

Türkiye’de yatırımların teşviki, Kalkınma Planları ve Yıllık Programlar doğrultusunda, hazırlanan mevzuat ile yürütülmektedir. Teşvik mevzuatı ile bölgesel gelişmişlik farklılıklarını azaltmak, yatırım projelerine yönelik uygulanan destek sistemleri rekabet gücünü artıracak, teknoloji ve Ar-Ge içeriği yüksek büyük ölçekli yatırımlara destek olmak ve sektörel kümelenmeyi desteklemek amaçlanmaktadır. Bu amaçla hazırlanan 2009/15199 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Karar, 16.07.2009 tarih ve 27290 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiş, anılan Kararın uygulanmasına ilişkin 2009/1 sayılı Tebliğ ise 28.07.2009 tarih ve 27302 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

Teşvik sisteminin amacı uluslararası yükümlülüklerimize aykırılık teşkil etmeyecek şekilde; bölgesel gelişmişlik farklılıklarını gidermek, desteklenecek sektörleri, bölgelerin koşullarına ve rekabet avantajlarına uygun biçimde belirleyerek kümelenme yaklaşımının gelişmesine katkı sağlamak, uluslararası rekabet gücünü artıracak ve teknoloji ile araştırma-geliştirme içeriği yüksek büyük ölçekli yatırımları özendirerek olarak belirlenmiştir.

Teşvik sistemi;

- ◆ Bölgesel - Sektörel Teşvik Sistemi,
- ◆ Büyük Proje Teşvik Sistemi ve
- ◆ Genel Teşvik Sistemi

olmak üzere 3 ana bileşenden oluşmaktadır. Teşvik Araçları, kurumlar/gelir vergisi indirimi, sosyal güvenlik primi işveren hissesinin hazine tarafından karşılanması, faiz desteği, yatırım yeri tahsis, KDV istisnası, gümrük vergisi muafiyeti olarak uygulanmaktadır.

Bölgesel-Sektörel Teşvik Sisteminde; bölgeler, 28/8/2002 tarihli ve 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararına göre İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)-Düzyey 2 esas alınarak sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyeleri dikkate alınarak 2009/15199 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karara göre 26 il grubundan oluşan dört bölgeye ayrılmıştır. Desteklenecek sektörler, alt bölgelerin potansiyelleri, ekonomik ölçek kriterleri ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile özel sektör kuruluşlarının görüşleri dikkate alınarak tespit edilmiştir.

Büyük proje teşvik sisteminde, uluslararası düzeyde rekabet gücünü artıracak, Ar-Ge ve teknoloji içeriği yüksek sektörlerde belirli büyüklüğün üzerindeki yatırımlara destek sağlanması hedeflenmiştir. Genel teşvik sisteminde, bölgesel ve büyük proje sisteminde yer almayan ve desteklenmesi öngörülmeven sektörler dışında kalan yatırımlar yer almaktadır. Yeni sistemde desteklenmeyecek sektörler belirlenirken uluslararası yükümlülüklerimiz ile ilgili sektörlerde arz ve kapasite fazlalığı olup olmadığı dikkate alınmıştır.

Bölgesel desteklerden yararlanacak yatırımlar için uygulanan destek unsurları I inci ve II nci bölgelerde vergi indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği, yatırım yeri tahsis, KDV istisnası, gümrük vergisi muafiyeti; III üncü ve IV üncü bölgelerde vergi indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği, yatırım yeri tahsis, faiz desteği, KDV istisnası ve gümrük vergisi muafiyeti uygulanmaktadır. Büyük

ölçekli yatırımlar için ise Vergi indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği, yatırım yeri tahsisi, KDV istisnası ve gümrük vergisi muafiyeti ve Genel teşvik sistemi kapsamındaki yatırımlar için de KDV istisnası ve gümrük vergisi muafiyeti uygulanmaktadır. Genel teşvik sistemi, bölgesel ve büyük ölçekli yatırımlar ile teşvik edilmeyen yatırım konuları dışında kalan yatırımlar için ülke genelinde uygulanmakta olup, sadece KDV istisnası ve gümrük muafiyeti destek unsurlarını kapsamaktadır.

### **3.5.1.1. Genel teşvik sistemi ile ilgili uygulama bilgileri**

Gıda ve İçecek Sanayi'ne, 2005 yılında, tahsis edilen 295 adet belge karşılığında 8.524 kişiye istihdam olanağı yaratılırken, 2010 yılında 592 belge karşılığı 14.116 kişiye istihdam yaratılmıştır. Başka bir ifade ile 2010 yılında Gıda ve İçecek Sanayi'ne tahsis edilen belge sayısı 2005 yılına göre 2 kattan fazla artarken, bu teşviklerle yaratılması planlanan istihdam sadece %65,6 oranında artmıştır. Bu gelişmenin sonucunda yatırım teşvik belgesi başına düşen istihdam 29 kişiden, 24 kişiye gerilemiştir.

Gıda ve İçecek Sanayi'ne, 2005 yılında 715 milyon TL yatırım teşviki yapılırken 2010 yılında yapılan yatırım teşviki 3 kata yakın artarak 2.112 milyon TL olmuştur. 2005 yılında belge başına teşvik tutarı 2,4 milyon TL olurken, 2010 yılında 3,6 milyon TL'ye yükselmiştir. Gıda ve İçecek Sanayi'ne tahsis edilen yatırım teşvikleri küresel krizin yaşandığı 2009 yılında 2008 yılına göre %49,5 oranında azalırken, 2010 yılında 2009 yılına göre %188,5 oranında artmıştır (Çizelge 19).

Ağustos 2009 tarihinden Temmuz 2010 tarihine kadar gıda-içki sektörü için belge 565 adet teşvik belgesi düzenlenmiştir. Bu belgeler kapsamında toplam 2.566 milyon TL tutarında sabit yatırım yapılması ve söz konusu yatırımlarda 17.948 kişiye istihdam öngörülmüştür (Çizelge 20).



Teşvik için en fazla belgeyi 224 adetle 3. Bölge ve istihdam bakımından ise 6.914 kişi ile 1. bölge almıştır. Gıda ve içecek sektörüne bu dönemde düzenlenen teşvik belgelerinin adedi bölgelere göre dağılımı incelendiğinde, 565 adet teşvik belgesinin 224 adedi 3. Bölge, 158 adedi 4. Bölge, 101 adedi 1. Bölge, 82 adedi 2. Bölgeye verildiği tespit edilmiştir. Gıda ve içecek sektörüne bu dönemde düzenlenen teşvik belgelerinin yatırım tutarı bakımından bölgelere göre dağılımı incelendiğinde, 2.566 yatırım tutarının 962 milyon TL'lık yatırım tutarı 1. Bölge, 892 milyon TL yatırım tutarı ile 3. Bölge, 409 milyon TL yatırım tutarı ile 4. Bölge, 304 milyon TL yatırım tutarı ile 2. Bölgeye yapıldığı görülmektedir. Gıda ve içecek sektörüne bu dönemde düzenlenen teşvik belgelerinin istihdam edilecek kişi bakımından bölgelere göre dağılımı incelendiğinde, 17.948 kişilik istihdamın 6.914 kişisi 1. Bölge, 5.597 kişilik istihdam ile 3. Bölge, 3.280 kişilik istihdam ile 4. Bölge, 2.157 kişilik istihdamın ise 2. Bölgeye yapılacağı öngörülmektedir.

Ağustos 2009 tarihi ile Temmuz 2010 arasında gıda-içki konusunda verilen teşvik adedinin genel olarak verilen yatırım teşvik belgeleri adedine oranı %14,68, yatırım tutarı bakımından %4,7, istihdam edilecek kişi bakımından ise % 12,9 olmuştur (Çizelge 21).

**Çizelge 19-** 2005-2010 Yıllarında Gıda ve İçecek Sanayine tahsis edilen yatırım teşvik belgeleri

Yıl	Belge Sayısı (Adet)	Sabit Yatırım (TL)	Artış (%)	İstihdam Kişi	Belge Başına S. Yatırım	Belge Başına İstihdam
2005	295	714.580.917	-	8.524	2.422.308	29
2006	245	733.683.242	2,7	7.003	2.994.625	29
2007	456	1.226.733.270	67,2	12.196	2.690.205	27
2008	605	1.448.624.411	18,1	12.642	2.394.421	21
2009	313	732.212.280	-49,5	6.870	2.339.336	22
2010	592	2.112.113.974	188,5	14.116	3.567.760	24

**Kaynak:** Hazine Müsteşarlığı, Türk Gıda ve İçecek Sanayi 2010 Envanteri, TGDF Raporları, 2010, TOBB RAPORU, 2013

**Çizelge 20-** Türkiye’de gıda ve içki konusunda verilen teşvik belgelerinin dağılımı  
(Ağustos 2009 - Temmuz 2010)

BÖLGELER	Belge Adedi	Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam (Kişi)
1.BÖLGE	101	962	6.914
2.BÖLGE	82	304	2.157
3.BÖLGE	224	892	5.597
4.BÖLGE	158	409	3.280
TOPLAM	565	2.566	17.948

**Kaynak:** Hazine Müsteşarlığı 2011, TOBB RAPORU, 2013

### 3.5.2. KOBİ Teşvik Sistemi ve Uygulamaları

Ülke gayri safi milli hâsılası, istihdam ve ihracat üzerinde önemli payı olan küçük ve orta ölçekli işletmeler sağladıkları bu katkılardan dolayı ekonomik ve sosyal amaçlı kamu politikalarının önemli uygulama alanlarından biri haline dönüşmüştür. KOBİ’lerin takip edilen kamusal politikalarda önemli yer tutmasında, ekonomik büyüme ve istikrar yanında sosyal yapıdaki aksaklıkların giderilmesinde oldukça etkili olmaları büyük rol oynamaktadır.

- KOSGEB desteklerinden; 1-250 arasında işçi çalıştıran ve imalat sanayi sektöründe faaliyet gösteren işletmeler ve girişimciler yararlanabilirler.
- Sermayesinin %25’inden fazlası büyük işletmelere ait olup 250’den fazla işçi çalıştıran işletmelerle sermayesinin %50’den fazlası İl Özel İdaresi ve Belediyelere ait olan işletmeler, işletme tanımına uysalar bile KOSGEB Desteklerinden yararlanamazlar.
- İşletmelerin desteklerden yararlanabilmesi için KOSGEB Veri Tabanına dolduracakları Yararlanıcı Durum Tespit Formları ile dahil olmaları gerekmektedir.
- KOSGEB Destekleri Genel İşletme Geliştirme Programı, İşletme Geliştirme

**Çizelge 21-** Türkiye’de gıda-içki konusunda verilen yatırım teşvik belgelerinin genel olarak verilen teşvik belgelerine belge adedi, yatırım tutarı ve istihdam edilecek kişi bakımından oranı (%)

	Belge Adedi	Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam (Kişi)
Gıda ve içki (1)	565	2.566	17.948
Genel Olarak Verilen Yatırım Teşvik Belgeleri (2)	3.848	58.704	139.057
Oran 1/2x100	14,68	4,7	12,90

**Kaynak:** Hazine Müsteşarlığı 2011, TOBB RAPORU, 2013

Programı, Ürün Kalite Geliştirme Programı, İhracatı Geliştirme Programı, Teknoloji Geliştirme ve Yenilik Programı, Bölgesel Kalkınma Programı, Girişimciliği Geliştirme Programı kapsamında verilir.

- ◆ İşletmelerin herhangi bir destek için başvuru yapmış olması, KOSGEB'i taahhüt altına sokmadığı gibi, müracaat eden işletmelere de bir hak kazandırmaz. KOSGEB başvuruyu kendi belirleyeceği kriterlere göre değerlendirir. İşletmeler başvurularının reddi halinde KOSGEB'den herhangi bir talepte bulunamaz.

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen hedefler ile Avrupa Birliği normlarına ve uluslararası anlaşmalara uygun olarak desteklenmelerini, uluslararası düzeyde rekabet edebilmelerini teminen üretim, kalite ve standartlarını artırmalarını, istihdam yaratmalarını sağlamak amacıyla desteklenmektedir.

KOBİ'ler genel teşvik mevzuatından ayrı olmak üzere; 18 Eylül 2009 tarih ve ve 27353 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan **2009/15431 sayılı** "KOSGEB Tarafından Verilecek Hizmetler ve Desteklerden Yararlanacak Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelere İlişkin Sektörel ve Bölgesel Önceliklerin Belirlenmesi Hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararı" ile 04 Mayıs 2004 tarih ve ve 25452 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan **2004/7131 sayılı "Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmelerinin Geliştirilmesi ve Desteklenmesi"** Amacıyla KOSGEB Tarafından Uygun Koşullarda Finansal Destek Sağlanması Hakkında Karar"a göre teşvik edilmektedir. Desteklerin hangi alt kalemlerden oluştuğu, alt ve üst limitleri, yörelere göre destek unsurları, başvuru onay ve değerlendirme vb. usul ve esaslar, KOSGEB Destekleri Yönetmeliği ve Yönergesinde açıklanmıştır. KOSGEB tarafından küçük ve orta ölçekli işletmelere kredi faiz destekleri, bilişim destekleri, bölgesel kalkınma destekleri, danışmanlık ve eğitim destekleri, girişimciliği geliştirme destekleri, kalite geliştirme destekleri, pazar araştırma ve ihracatı geliştirme destekleri, teknoloji geliştirme ve yenilik destekleri, uluslararası işbirliği geliştirme destekleri verilmektedir.

## 4. SEKTÖRDE YENİ YÖNELİMLER

Gıda sanayinin çok çeşitli alt sektörler ve ürün gruplarından oluşan yapısı nedeniyle daha bütüncül bir yaklaşımla, genel üretim, talep ve dış ticaret değerlerinden hareketle Dokuzuncu Plan Döneminde (2007-2013) Sektörde talep artışının sabit fiyatlarla yıllık ortalama % 2,8, üretimin % 3,1; ihracatın % 3,8, ithalatın %3,5 civarında gerçekleşeceği tahmin edilmiştir. Gıda Sanayi yapılan bu tahminlerin yaklaşık iki misli bir gelişim göstermiştir.

### 4.1. Yatırım Tahminleri ve Eklenecak Yeni kapasiteler

AB'ne uyum çerçevesinde 5996 Sayılı Kanun'un kabulü ile birlikte Gıda güvenliği ile ilgili yatırımlara ağırlık verilmesi beklenilmektedir. Bunlar;

- ◆ Teknolojik iyileştirmeler, GMP'ye olanak sağlayacak değişiklikler,
- ◆ HACCP uygulamaları (organizasyon – kadro, laboratuvar, kontrol cihazları vb.),
- ◆ İzlenebilirliğin sağlanması (kalite sistemleri, depolama, tedarikçi zinciri, perakende zinciri vb.) şeklinde özetlenebilir.

Bu yatırımlar kadar çalışanların eğitilmelerine de gereksinim vardır. AB'ye uyum sağlama süresinde gıda sanayinin dikkat etmesi gereken diğer önemli bir konu çevre yaptırımlarıdır. Çevre ve Orman Bakanlığı açıklamasına göre, Avrupa Birliği'ne uyumun Türk sanayi ve kamu kurumlarına 68 milyar Euro'luk bir fatura getireceğinden söz edilmektedir. Bu miktarın 18 milyar Euro'luk kısmı özel sektör tarafından gerçekleştirilecektir. Gıda sanayinin çevreye uyumlu yapılandırılması yanında üretim aşamasında oluşabilecek katı, sıvı atıklarla baca gazları (emisyon) kirliliklerini de kabul edilmiş standartlara çekmek için yatırımlarını düzenlemek kaçınılmazdır. Özellikle sıvı atık yönetimi için atık su yatırımları ile gaz atık yönetimi için doğal gaz geçiş yatırımları öncelik kazanacaktır. Çevre politikaları zaman zaman haksız rekabetin kaynağı olmakta, bütün yük üreticilerin sırtına yüklenmektedir. Çoğu KOBİ niteliğinde olan gıda sanayinin tek başına çevre mevzuatına uyum sağlaması mümkün görünmemektedir. Bunun için AB tam üyelik sürecinde, müktesebata uyumlaştırma çalışmalarında geliştirilen politika ve mevzuatta ülkemiz şartları dikkate alınmalı, geçiş süresi için makul taleplerde bulunulmalı, karar alma sürecine özel sektör katılmalı ve uluslararası yükümlülüklerimiz ve maliyetleri hakkında zamanında bilgilendirilmeli ve çevre mevzuatına uyum konusunda uygun teşvikler geliştirilmelidir. Aksi halde çevre koruma mevzuatına uyum maliyetleri sektörün rekabet edebilirliğini yok edebilir.

### 4.2. Muhtemel Yatırım Alanları ve Yerleri

Gıda sanayinin çeşitli dallarında işyeri sayısı yoğunluğu, talep de düşünüldüğünde fazla gelmekte, yeni yatırımların yapılması arzulanmamaktadır. Makarna, un ve yem sanayi bunlara örnek verilebilir. Her üç sektörde atıl kapasite fazladır.

Kurulu kapasitenin yaklaşık yarısı ancak kullanılabilir. Ancak işletmelerde sadece modernizasyon ve tevsi yatırımları ile konsolidasyon teşvik edilebilir.

Gıda sanayi alt dalları içinde, **kümes hayvanı sektörü** soya fasulyesini yağını çıkarmadan işleyerek tamamını yemde kullanmayı mümkün kılan tam yağlı soya (Fullfat) tesisi yatırımları yapmışlardır. Entegre firmaların bazıları kapasite artırımına girerken, bazıları da ileri işlenmiş, ısıtılmış, ısıtılmış, ısıtılmış kanatlı eti üretim hatlarını mevcut üretim hatlarına ilave edecek yeni yatırımlara girmektedirler. Kanatlı eti üreten entegre firmaların bazıları da, enerji üretimi yapmaya başlamışlardır.

**Yumurta ürünleri**, Türkiye’de tam olarak tanınmamakta ve kullanımı sınırlı düzeyde kalmaktadır. Tüketici bilincinin artması ve taleplerinin (sağlıkla ilgili; mutfak alışkanlıkları ile ilgili) değişmesine bağlı olarak;

- ◆ Üretimi sistemlerini yenilemek,
- ◆ Nitelikli yumurta (selenyumlu, organik vs.) üretimi,
- ◆ Markalaşmaya önem vermek,
- ◆ Yeni hayvan sağlığı kuralları ve Hayvan Refahı konusuna yatırım yapılmaktadır.

Gıda alanında **şeker sanayinde** ise;

- ◆ Şeker üretim teknolojisinin iyileştirilmesi,
- ◆ Fabrika verimliliğinin artırılması ve
- ◆ Ağırlıklı olarak emisyon ve atık su deşarj kriterlerinin sağlanmasına yönelik yatırımlar olacaktır.

**Süt ve süt ürünleri** sektörü, son 15 yıl içinde hızlı bir gelişme göstermiştir. Yeni ve modern süt işleme tesislerinin sayısı ve kapasiteleri hızla artmıştır. Bu bakımdan sektör birçok Avrupa ülkesinden daha modern tesislere sahiptir. Sektör, üretim ve tüketici bilincinin artmasına bağlı olarak büyümesini sürdürmektedir. Son yıllarda süt tozu ve peynir altı suyu üretiminde belirgin bir artış gözlenmektedir. Özellikle “çiğ sütün değerlendirilmesine yönelik desteklemeler” kapsamında süt tozu üretimine verilen devlet desteği süt tozu endüstrisinin gelişmesini sağlamıştır. Yine son yıllarda sektörde geleneksel ürünlere yönelik göze çarpmaktadır. Çeşitli vitamin ve minerallerle zenginleştirilmiş ürünler ile sütlü tatlılar ise gelişen bir başka kategori olarak öne çıkmaktadır.

## 5. SEKTÖRÜN DIŞ PİYASALARDAKİ DURUMU

Dünyanın en büyük gıda ve içecek sanayi ihracatını yapan ülkeler AB, ABD, Brezilya, Çin, Kanada ve Avustralya'dır. İthalat yapan ülkeler ise AB, ABD, Japonya, Çin ve Kanada'dır. Türkiye'nin toplam dünya ticaretinden aldığı payın çok az olduğu görülmektedir. AB Gıda ve İçecek Sanayi'nin 2009 yılı ihracatı 86,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İthalatına baktığımızda ise 2009 yılında, 84,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu verilere göre 2009 yılı AB Gıda ve İçecek Sanayi'nin 1,6 milyar dolar dış ticaret fazlası verdiği görülmektedir (Çizelge 22).

Dünya pazarına baktığımızda; AB'nin dünyanın en büyük ihracat ve ithalatçısı konumunda olduğu görülmektedir. Ancak, AB bu konumunu sürdürmesine rağmen geçmiş yıllara oranla ihracat pazar payının azaldığı görülmektedir. Türk Gıda ve İçecek Sanayi'nin dünya ihracat pazarından aldığı pay ise yaklaşık olarak %1 oranındadır.

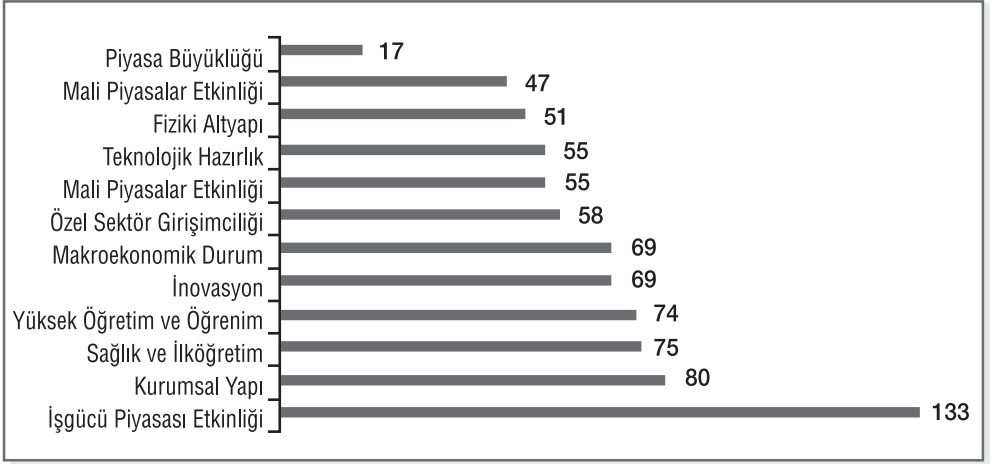
Son yıllarda Türkiye ekonomisinin rekabet gücü sıralamasındaki yerinde bir iyileşme gözlenmektedir. Dünya Ekonomik Forumu tarafından hazırlanan 2011-2012 Global Rekabet Gücü Endeksine göre, Türkiye 142 ülke arasında 59. sırada

**Çizelge 22-** Dünya'da seçilmiş bazı gıda ve içecek sanayilerinin karşılaştırması (2009)

Ülkeler	Toplam Satış (milyar Avro)	Bir önceki yıla göre değişim (%)	Toplam İmalat Sanayi		İhracat (milyar US Dolar)	Dünyadaki Payı (%)	İthalat (milyar US Dolar)	
			İçindeki Payı	İstihdam (1000 kişi)			Dünyadaki Payı (%)	Dünyadaki Payı (%)
Avustralya*	49,1	0,1	17,0	206	14,5	3,0	8,2	1,7
Brezilya*	103,9	-	17,5	1.412	35,9	7,3		
Kanada	55,8	-0,4	13,5	240	18,9	3,9	19,3	3,9
Çin	379,0	-	9,1	5.827	29,5	6,0	24,0	4,9
Japonya	223,2	-0,7	11,8	1.400			42,3	8,6
Meksika*	33,6	1,6	21,0	309	8,9	1,8	13,2	2,7
Yeni Zelanda	16,7	-	32,0	63	14,4	2,9		
Kore	32,2	1,4	6,0	265**			12,4	2,5
AB	954	-4,0	12,9	4.200	86,1	17,5	84,5	17,2
ABD	393,9	5,4	10,8	1.661	54,2	11,0	71,0	14,2
Türkiye	34,9	19,9	14,0	329*	6,7***	1,4	3,4***	0,7

**Kaynak:** CIAA, Rekabet Raporu 2011 TGDF, TOBB RAPORU, 2013

(\*)2008 verisi    (\*\*)2006 verisi    (\*\*\*)2010 verisi



**Şekil 8-** Rekabet gücünü belirleyen unsurlara göre Türkiye'nin yeri

**Kaynak:** The Global Competitiveness Report 2011-2012, TGDF Rekabet Raporu 2011, TOBB RAPORU, 2013

yer olarak bir önceki yıla göre 2 basamak yükselmiştir. Türkiye 142 ülke arasında, piyasa büyüklüğü, mal piyasaları etkinliği ve fiziki altyapı gibi rekabet gücünü belirleyen unsurlarda ön plana çıkmasına rağmen işgücü piyasası etkinliği, kurumsal yapı, sağlık ve ilköğretim gibi konular ülkemizin rekabet gücünü olumsuz etkileyen unsurlar arasında yer almıştır (Şekil 8).

Piyasa büyüklüğü, yerel rekabet ve özel sektör girişimciliğinin yanında Türkiye'nin coğrafi konumu da giderek daha önemli hale gelmektedir. Türkiye'nin bu konumu küresel yatırımcılar için bir cazibe merkezi özelliği taşımaktadır. Özellikle son dönemde birçok küresel şirket Türkiye'yi bölgesel bir yönetim üssü ve yatırım merkezi olarak konumlandırmıştır. Bu eğilimin artarak devam etmesi ülkemizin rekabet gücüne katkısı bakımından önemlidir.

Food Drink Europe'un 2010 Rekabet Raporunda yer alan işgücü verimliliği (çalışan kişi başına üretim değeri) hesaplamalarına göre ise; AB 27'nin 2007'ye göre 2008'deki işgücü verimliliğindeki artış (%3) Brezilya, Kanada ve Çin gibi ülkelerin altında kaldığı görülmektedir. Türk Gıda ve İçecek Sanayi'nin iş gücü verimliliği ise %5 artmıştır. Türk Gıda ve İçecek Sanayi'nin iş gücü verimliliği ile ABD iş gücü verimliliği arasındaki fark yaklaşık 3 kat, AB 27 ile arasındaki fark ise yaklaşık 2 kattır. Bunun yanında ülkemizin işgücü verimliliği Brezilya ve Çin'den daha yüksek olmasına karşın bu iki ülkenin iş gücü verimliliğindeki artış oranı Türk Gıda ve İçecek Sanayi'nin iş gücü verimliliğindeki artış oranından fazladır (Çizelge 23).

**Çizelge 23-** Dünya’da seçilmiş bazı ülkelerin gıda ve içecek sanayilerinin iş gücü verimliliği

	<b>2007</b>	<b>2008</b>	<b>2008/2007(%)</b>
TÜRKİYE	101	107	5
AB 27	214	220	3
ABD	285	-	-
AVUSTURALYA	256	238	-7
YENİ ZELANDA	220	252	15
KANADA	205	242	18
JAPONYA	157	-	-
MEKSİKA	103	-	-
BREZİLYA	59	74	25
ÇİN	42	49	17

**Kaynak:** CIAA 2010 Competitiveness Report, TGDF Rekabet Raporu 2011



## 6. DİĞER SEKTÖRLER VE YAN SANAYİ İLE İLİŞKİLER

Gıda sanayi ve bu sanayi için hammadde kaynağını oluşturan **tarım sektörü** arasında kuvvetli bir ilişki bulunmaktadır. Temel sorun, Türkiye’de tarım sanayinin yeterli ve istenen kalitede hammaddeyi sürdürülebilir şekilde arz edememesidir. Yapılan bir değerlendirmeye göre; ülkemizde tarımsal ürünlerin ortalama %35-40’ı sanayide değerlendirilirken, bu oran gelişmiş ülkelerde %60-80 arasında değişmektedir. Alt sektörler bazında bu oran %3 ile 100 arasında değişmektedir (Çizelge 24). Yeterli hammadde üretimi yanında; kaliteli, istikrarlı ve sürdürülebilir hammadde üretmek de oldukça önemlidir. Gıda sanayine uygun hammadde üretimi konusu tarımsal üretimde temel hedef olarak ele alınmalıdır. Sektörün en yakın ilişkisi olduğu tarımla ilgili olarak, var olan durum geçmiş yıllarla karşılaştırıldığında, **“hammadde iç tüketim ve dış ticaret açısından nitel ve nicel olarak yetersizdir ve bu yetersizlik şiddetle artmaktadır”** denilebilir.

Tarımda ürünlerinin dünya fiyatları düzeyinde olmaması sanayici için sorundur. Ancak; tarımsal üretimde maliyet yüksekliğine, düşük verimli üretim yanında özellikle girdi fiyatlarının yüksekliğinin ve bu arada devlet destek ve teşvik uygulamalarının yetersizliğinin neden olduğu da unutulmamalıdır. Diğer yandan; tarımsal işletmelerin küçüklüğü, ölçek ekonomisi altında faaliyette bulunmaları, arazi parçalanmaları ile işletmelerin karlılık ve verimlilik azalışları, çok sayıda aracı olması ve son olarak pazara yönelik üretim yapısının gelişmemiş olması, tarımsal ürünlerde maliyetin yüksekliğini etkileyen etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çeşitli gıda alt sektörlerinde yan ve diğer sektörlerle ilişkiler incelenecek olursa; örneğin **şeker** sanayinin tarım sektörü ile yüksek düzeyde ilişkisi bulunmaktadır. Şeker üretiminin tarıma dayalı özelliği gereği en gelişmiş ülkelerde dahi sektörün ekonomik ve sosyal menfaatleri, sürdürülebilirliği ve büyüebilmesi açısından tarımsal destek politikaları uygulanmaktadır. Hammaddesi şeker pancarı

*Çizelge 24- Bazı tarım ürünlerinin sanayide kullanılma oranları*

Tarımsal Ürün	Sanayide Kullanma Oranı (%)	Tarımsal Ürün	Sanayide Kullanma Oranı (%)
Şeker pancarı	100	Kırmızı et	6-7
Çay	100	Beyaz et	5
Fındık	95	Domates	20-30
Ayçiçeği	90	Meyve	9-10
Makarnalık buğday	65	Sebze	5-6
Süt	40	Üzüm	3-5

**Kaynak:** TOBB Rapor, 2013

ve mısır olan sektörün, AB şeker rejiminde yaşanacak olan reformdan olumsuz yönde etkilenmemesi için, beklenen şeker ve pancar fiyatı düşüşlerine karşı yurtiçi talebi karşılayacak düzeyde hammadde temininin garanti altına alınmasını sağlamak üzere AB'ye uyumlu tarımsal destek mekanizmalarının oluşturulması gerekmektedir.

**Kümes hayvanları (kanatlı) sektörü**, uygulanan entegrasyon modelinin gereği olarak, üretim ve işleme aşamalarında çeşitli sektör ve yan sanayilerle yakın ilişki içindedir. Üretim girdilerinde önemli fonksiyonu olan yemin hammaddesinin üretimi, satış fiyatları, yurt içinden veya yurt dışından temini büyük önem taşır. Bu konuda faaliyet gösteren üretici ve satıcı kuruluşlarla, devletin uyguladığı fiyat politikaları kanatlı sektörünün mevcut ve gelecekteki durumunu büyük ölçüde etkilemektedir.

Sektörde, uygulanan destekleme fiyat politikası nedeniyle, yurt içinde üretilen yem hammaddelerinin tamamına yakını dış pazar fiyatlarının üzerinde bir satış fiyatına ulaşmıştır. Yurt içi üretiminin yeterli olmadığı durumlarda (mısır ve soya gibi) yurt dışından hammadde ithalatı yapılmaktadır. Biyogüvenlik Kanunu ve iki uygulama yönetmeliği 2010 yılında dönemde yürürlüğe girmesine rağmen bu konuda Ülkemiz AB mevzuatına tam olarak uyum sağlanabilmiş değildir. 5977 Sayılı Biyogüvenlik Kanunu, GDO'lu tarımsal üretimi yasaklarken, GDO ve ürünlerinin Türkiye'ye girişini de denetim altına almayı amaçlamaktadır. Öteden beri Türkiye'de GDO'lu tarımsal üretim olmadığı için bu konuda herhangi bir sorun yaşanmamaktadır ancak GDO ihtiva eden ürünlerin ithalatı, kullanımı, izlenmesi ve izin işlemlerini düzenleyen alan, Kanun yürürlüğe girdiğinden bu tarafa bazı sıkıntılar içermekte, başta yem ve gıda sektörü olmak üzere tekstilden boya ve sabuna kadar birçok sektör büyük sıkıntı yaşamaktadır.

Bu sıkıntıların başında kanunun yürürlüğe girdiği 26 Eylül 2010 tarihinden bugüne kadar Biyogüvenlik Kurulu'nun GDO'lu genleri taşıyan ürünlerin gıda amaçlı kullanım ve ithali ile ilgili herhangi bir kararı bulunmaması gelmektedir. O nedenle bu tarihten itibaren Türkiye'ye GDO'lu genleri taşıyan ürünlerin gıda amaçlı olarak ithali yapılmaması yanında mevzuatta bulaşan genlerle ilgili bir düzenleme olmayışı nedeniyle de GDO içermeyen ürünlerin ithalatında gümrüklerde sorun yaşanmaktadır. Yurt dışından GDO'dan arı olarak alınan ürünler bile gümrüklerde yapılan kontrollerde bulaşı olduğu gerekçesiyle geri gönderilmektedir. Bunlar gibi oluşan yasal belirsizliklerden dolayı sektörümüz ne yapacağını bilememekte, ham madde temininde sıkıntılar yaşamaktadır. Bu ise sektöre ve ülkemize ekonomik kayıplar yaşatmaktadır.

Maliyetler üzerindeki bu olumsuz etkinin kaldırılabilmesi için dünya fiyatlarıyla iç fiyatları dengede tutacak bir düzenlemeye ihtiyaç vardır. Bunun için;

- ◆ Gümrük vergilerinin azaltılması,
- ◆ Müdahalesiz bir ortamda borsalarda fiyatın oluşması,
- ◆ Yem sanayicisinin hammaddeyi dünya fiyatlarına uygun bir seviyede borsadan satın alması sağlanmalıdır.
- ◆ Şayet devlet üretici geliri açısından referans bir fiyat açıklamış ise, borsa fi-

yatıyla referans fiyat arasındaki farkı destekleme primi olarak üreticiye satış belgesi karşılığında ödemelidir. Bu suretle dış ülkelerle aramızdaki maliyet farkı büyük ölçüde kapatılabilecek, hem ihracat hem de iç tüketim artırılabilir.

Gıda sanayinin tarım dışında, mal ve hizmet aldığı ulaşım (karayolu, demiryolu taşıması), enerji (elektrik, gaz, su), ambalaj, makine ve ekipman ile haberleşme, bankacılık ve sigortacılık sektörleriyle sıkı işbirliği ve iletişimi bulunmaktadır. Alt sektörlerde yan ürünler fazladır ve değerlendirilmektedir. Özellikle yem sektörü tarafından satın alınarak değerlendirilen çok çeşitli ürünler bulunmaktadır.

Gıda sanayinin *perakende, lojistik ve ambalaj sektörü* ile de yakın ilişkisi bulunmaktadır. *Perakendecilik*, üretici ve tüketici arasında malların naklini sağlayan aracılık hizmetleridir. Bir başka deyişle mal ve hizmetlerin ticari amaçla kişisel gereksinimleri için kullanmama koşuluyla, doğrudan doğruya son tüketiciye pazarlanmasıyla ilgili faaliyetlerin bütünüdür. Bu bakımdan üretilen gıda maddelerinin nihai tüketiciye ulaşmasında en büyük işlevi perakende satış noktaları oluşturmaktadır. Gıda sektörü ile perakende sektörü arasında yoğun bir ekonomik ilişki bulunmaktadır. Perakende sektörü, pazar lideri olma yönünde çaba gösteren şirketlerin birleşme ile büyüme yönünde hareket etmeleri kadar, dış yatırımcının da önemli ilgi sahalarından birisini oluşturmaktadır. Bu arada özellikle lojistik yatırımlarının gıda sektörü tarafından üstlenilmesi gıda firmalarına maliyet yükü getirmektedir. Maliyette özellikle ambalajın da etkisi bulunmaktadır. Bu maliyet doğal olarak ürüne yansıtılmakta, gıda fiyatları artış gösterebilmektedir. Lojistik sektörünün gıda işletmelerinden bağımsız olması, bu olumsuz yapının ortadan kalmasına neden olabilir.

## 7. SEKTÖRÜN YAPISAL SORUNLARI VE ÇÖZÜM YOLLARI

### 7.1. Temel Strateji, Amaç ve Politikalar

Türkiye gıda sanayi için AB'ye müzakere sürecinde 12. Faslın kapanabilmesi için;

- ♦ Ortaklık anlaşmasının ek protokolünün ayrımcılık yapmaksızın uygulanması,
- ♦ Hayvanların tanımlanması ve kayıt altına alınması,
- ♦ Gıda işletmelerinin modernizasyonu ve çiğ süt kalitesi için bir ulusal plan hazırlanması,
- ♦ Hayvan hastalıklarının kontrolü- şap ,
- ♦ TSE (Transmissible Spongiform Encephalopathy) 'nin kontrolü için bir sistem kurulması,
- ♦ Tam yem yasağının uygulanması,
- ♦ Hayvan refahı kurallarının uyumlaştırılması,
- ♦ Sektörün hazırlanması ve resmi kontrollerin tümüyle AB ile uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir.

#### ***Kapanış Kriteri: 1***

“Türkiye, AB üye ülkeleriyle yeterli işbirliği sağlayarak hayvan hastalıkları bildirimini ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirir, AB'ye bildirilmesi gereken hayvan hastalıkları için gözetim ve kontrol önlemleri uygular ve salgın hayvan hastalıkları için müktesebat çerçevesinde öngörülen acil durum planları hazırlar ve şap hastalığı konusunda önceden hazırlanmış ayrıntılı bir yok etme (eradikasyon) planı ile müktesebatı tam olarak uygular.” Türkiye bildirim yükümlülükleriyle ilgili olarak:

- ♦ Dünya Hayvan Sağlığı Örgütüne (OIE) karşı uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmenin yanı sıra, Hayvan Hastalıkları Bildirim Sistemi (ADNS) ile AB'yi bilgilendirmelidir. Salgın durumunda sınırların kapatılması için komşu üye ülkelerle karşılıklı işbirliği sağlamalıdır.
- ♦ İkinci olarak, Türkiye, AB'de hayvan hastalıklarının bildirilmesine ilişkin Konsey Direktifi 82/894/EEC EK 1'de listelenen AB'ye bildirilmesi gereken hayvan hastalıkları için gözetim ve kontrol önlemleri uygulamalıdır. Bu önlemler şap hastalığı konusunda müktesebatla tam uyumlu olmalıdır. Diğer hastalıklar için de etkili önlemler alınmalıdır.
- ♦ Üçüncü olarak, kriter Türkiye'nin salgın hayvan hastalıkları için müktesebat çerçevesinde öngörülen acil durum planları uygulamasını öngörmektedir. Acil durum planlarının Komisyona bildirilmesi gereklidir. Planlar değerlendirilecek ama kriterin yerine getirilmesi için resmi olarak onaylanması gerekmeyecektir.

- ◆ Son olarak, kriterin yerine getirilmesi için Türkiye şap hastalığı konusunda önceden hazırlanmış ayrıntılı bir yok etme planı ile müktesebatı tam olarak uygulamalıdır.

### ***Kapanış Kriteri: 2***

“Türkiye hayvanların kimliklendirilmesi (tanımlanması) ve tescil edilmesi için ilgili açılış kriterini karşılayacak taahhütlerinin uygulandığı AB müktesebatına uygun ve işlevsel sistemler uygular.” denilmektedir. Sistemlerin dört temel hayvan grubu için uygulanması gereklidir:

1. Büyükbaş hayvanlar
  2. Koyun-keçi
  3. Domuz
  4. Tek tırnaklılar.
- ◆ Kriter Türkiye'nin açılış kriterini karşılamak üzere yaptığı taahhütlerine açıkça değinmektedir. Bu taahhütler faslın açılışında iki belge halinde sunulmuştur:
    1. “Türkiye’de koyun ve keçilerin kimliklendirilmesi ve tescil edilmesine ilişkin açıklama notu”
    2. “Büyükbaş hayvan veritabanına ilişkin eylem planı”.
  - ◆ Türkiye bu taahhütlerin yerine getirilmesine ilişkin Komisyona yazılı bildirim yapacaktır. Komisyon kriterin yerine getirilmesi konusunda emsal değerlendirmesi bulgularına göre değerlendirme yapacaktır. Faslın açılış için yapılan taahhütlerin ardından Komisyon ayrıca büyükbaş hayvan veritabanı için de bir emsal değerlendirmesi yapacaktır.

### ***Kapanış Kriteri: 3***

“Türkiye, hayvansal yan ürün ve hayvansal kökenli ürün işletmelerinin daha iyi hale getirilmesi için onaylı bir ulusal program hazırlar. Bu program işletmelerinin daha iyi hale getirilmesi sürecinin Türk yetkililer tarafından denetlenmesi için özel bir plan içermelidir. Süt sektörüyle ilgili olarak bu ulusal program uygun olmayan çiğ sütün kullanımına ilişkin bir strateji içermelidir. Türkiye bu ulusal programın uygulanmasında yeterli ilerleme göstermelidir. Türkiye ulusal program kapsamında yürütülen işletmelerinin daha iyi hale getirilmesi sürecinin gözetimine yeterli insan ve finansman kaynağı ayırdığını gösterir.” Bu kriter Türkiye'nin Komisyona hayvansal yan ürün ve hayvansal kökenli ürün işletmelerinin daha iyi hale getirilmesi için onaylı bir ulusal program sunmasını öngörmektedir. Program Türk hükümetine ait resmi bir belge olmalıdır.

Programın uygulanmasına faslın geçici olarak kapanışından önce başlanmalıdır. Türkiye'nin uygulamada yeterli bir ilerleme göstermesi gerekmektedir. Bu Türkiye'den uygulamaya ilişkin kayıtların ve programa göre uygun olmayan işletme sayısının kaçta düştüğünün isteneceği anlamına gelmektedir. Türkiye ulusal program kapsamında yürütülen işletmelerinin daha iyi hale getirilmesi sürecinin

gözetimine yeterli insan ve finansman kaynağı ayırdığını göstermelidir. İnsan ve finansman kaynağı bilgileri ulusal programda yer almalıdır. Son deneyimlere dayalı olarak işletmelerin daha iyi hale getirilmesi süreci şu adımları içermeli:

İyileştirme programı aşağıdakileri içermeli:

Mevzuatın kabulü (hijyen paketi ve ABP mevzuatının aktarılması, uygun olmayan işletmelerin daha iyi hale getirilmesi için hazırlanacak plan için yasal yükümlülükler, işletmelerin geçici veya kesin onayı, cezalar, kim, neyi, nasıl yapıyor)



İşletmelere özel iyileştirme planları hazırlanır (her işletme kendi planını hazırlar, bu planlar açılış kriteri için yapılan uygun olmayan işletmeler sınıflandırması sırasında tespit edilen uyumsuzlukları temel almalıdır; gerçekçi ve esnek bitiş tarihleri belirlenir; planlar uygulayıcı ve yetkili makamlar tarafından imzalanmalıdır.)



İyileştirme planlarının değerlendirilmesi, işletmelerin onaylanması (geçici ya da kesin olarak) ya da faaliyetlerinin durdurulması.



Geçici onayların uzatılması (iyileştirme planlarının değiştirilmesi) ancak istisnai hallerde sadece bir kez ve sınırlamalar altında söz konusudur.



Sürecin takibi

- ◆ Kabul edilen yasal önlemler,
- ◆ Zaman çizelgesi,
- ◆ İnsan kaynakları,
- ◆ Finansal kaynaklar (hem her işletmenin iyileştirilmesi için hem de sürecin yönetilmesi için),
- ◆ Uyumluluğun sağlanıp sağlanmadığına ilişkin düzenli güncelleme,
- ◆ İşletmelerinin daha iyi hale getirilmesi sürecinin Türk yetkililer tarafından denetlenmesi için özel bir plan,
- ◆ Her işletme için yetkili makamlar tarafından onaylı bir iyileştirme planı,
- ◆ Uygun olmayan çığ sütün kullanımına ilişkin bir strateji:
  - ◆ Uyum başlangıç seviyesi
  - ◆ Kabul edilen yasal önlemler

- ◆ Endüstri için teşvik edici önlemler
- ◆ Sürecin gelişimi
- ◆ Uygun olmayan çiğ sütün kullanımı
- ◆ Takip
- ◆ İnsan ve finans kaynakları
- ◆ Tüberküloz ve brusellozun yok edilmesi için bir proje tasarısı hayvan sağlığı çalışma grubuna sunulmalıdır.

### ***Kapanış kriteri: 5***

“Türkiye bulaşıcı süngerimsi beyin hastalıklarının (TSE) kontrolünde etkili bir sistem uygular: toplu yem yasağı, belirlenen risk materyallerinin kontrolü, TSE testleri.” 5. kapanış kriteri kapsamında; Türkiye, TSE kontrolünde AB müktesebatını uygun etkili bir sistem uygulaması gereklidir. Bu kriter sistem için üç madde öngörmektedir:

1. Toplu yem yasağı,
2. Belirlenen risk materyallerinin kontrolü,
3. TSE (Transmissible Spongiform Encephalopathy) testleri.

TSE testlerinde teşhis ve laboratuvar kapasitesinin artırılması için bir proje tasarısı hayvan sağlığı çalışma grubuna sunulmalıdır.

### ***Kapanış kriteri: 6***

“Türkiye AB hayvan sağlığı mevzuatını uygular ve etkili bir uygulama için katılım öncesinde sektörün önceden yeterli şekilde bilgilendirilmesini ve hazırlanmasını sağlar.” Bu kapanış kriteri kapsamında, Türkiye'nin AB hayvan sağlığı mevzuatını uygulaması gereklidir. Türkiye'nin operatörlerin yeni mevzuatın uygulanmasına ne kadar sürede hazırlanacaklarını değerlendirmesi gerekir. Türkiye bu değerlendirmeye dayalı olarak mevzuatı operatörlerin uygulama için hazırlanmasına yeterli zaman vererek en erken şekilde kabul etmelidir.

Türkiye sektörün uygulama konusunda bilgili ve hazır olmasını sağlamalıdır:

- ◆ Operatörler yeni mevzuat konusunda bilgilendirilmelidir (mevzuat kabul edilip yayınlanmalı, eğitimler, çalıştaylar ve bilgilendirme kampanyaları düzenlenmelidir).
- ◆ Operatörler uygulamaya hazır hale getirilmelidir (işletmeler daha iyi hale getirilerek, işletme ve taşıma tesisleriyle)

### ***Kapanış kriteri: 7***

“Türkiye müktesebata uygun olarak özellikle Sınır Kontrol Noktaları başta olmak üzere tüm resmi kontrollerin uygulanmasında AB'ye tam uyumlu bir sistem ve sistemin finansmanı için gerekli idari yapıları oluşturup geliştirmeye devam

eder. Türkiye idari kapasitesini ve altyapısını daha da artırır; Türkiye katılım öncesinde bu fasıl kapsamında müktesebatı tam olarak ve doğru bir şekilde uygulamak için yeterli idari kapasiteye sahip olacağını gösterir". Bu kriter Türkiye'nin 12. fasıl kapsamında müktesebatı uygulayabilmek için gerekli idari yapıları oluşturup geliştirmesini öngörmektedir. müktesebata uygun olarak özellikle Sınır Kontrol Noktaları başta olmak üzere tüm resmi kontrollerin uygulanmasında AB'ye tam uyumlu bir sistemin geliştirilmesine özellikle önem verilmektedir. Türkiye'nin resmi kontroller için müktesebata uygun sistemin finansmanını sağlamalıdır. Söz konusu aksiyonlar Türkiye'nin müktesebatı tam olarak ve doğru bir şekilde uygulamak için yeterli idari kapasiteye sahip olacağını göstermesini sağlayacak idari kapasitesi ve altyapılara yönelik olmalıdır.



## 8. GIDA MEVZUATI

Gıda mevzuatı, temel olarak tüketiciyi korumak için çıkarılan ve genel anlamda gıda maddelerinin üretildiği, depolandığı ve satıldığı yerlerin niteliklerini belirleyen kanun, tüzük ve yönetmeliklerin bütününe verilen addır. Gıda mevzuatı gıda sektöründe meydana gelen gelişmeler çerçevesinde sürekli değişim göstermektedir.

Geçmiş yıllara bakıldığında gıda konusu bir kamu görevi olarak ele alınmasına rağmen, Cumhuriyet'in skurulduğu yıldan 1995 yılına kadar bir bütün olarak ele alınmadığı görülmektedir. Gıda Hizmetleri dağınık bir mevzuatla değişik kamu kurum ve kuruluşları tarafından etkisiz bir şekilde yürütülmeye çalışılmıştır. Kuruluşlar arasında koordinasyon ve iş birliği de sağlanamadığından gıda konusu bir bütün olarak değerlendirilememiş ve gıda hizmetlerine bir etkinlik getirilememiştir.

Bu dönemde çıkarılan önemli kanunlar:

- ◆ 30.03.1927 tarihli ve 992 sayılı Seriri ve Gıdai Taharriyat ve Tahlilat Yapılan ve Masli Teammüller Aranılan Umuma Mahsus Bakteriyoloji ve Kimya Laboratuvarları Kanunu,
- ◆ 03.05.1928 tarih ve 1234 Sayılı Hayvanların Sağlığı Zabıtası Hakkındaki Kanun,
- ◆ 14.04.1930 tarih ve 1580 Sayılı Belediye Kanunu,
- ◆ 06.05.1930 tarih ve 1593 Sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu,
- ◆ 19.06.1930 tarih ve 1705 Sayılı Ticarete Tağışışın Men'i ve İhracatın Murakabei ve Korunması Hakkında Kanun,
- ◆ 21.07.1934 tarih ve 2526 Sayılı Nebat ve Hayvanlar ile Mahsulatın Muayene ve Temizleme İşleri İçin Kurulacak Fenni Müesseselere Dair Kanun,
- ◆ 23.06.1936 tarih ve 3017 Sayılı Sıhhat ve İçtimai Muvanet Vekaleti Teşkilat ve Memurin Kanunu'nun ilgili maddeleri,
- ◆ 14.06.1937 tarih ve 3203 Sayılı Ziraat Vekaleti Vazife ve Teşkilat Kanunu,
- ◆ 1939 tarihli ve Ticaret Vekaleti Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kanun,
- ◆ 12.06.1942 tarih ve 4250 sayılı İspirto ve İspirto İçkiler İnhisarı Kanun,
- ◆ 24.05.1957 tarih ve 6968 Sayılı Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Kanunu,
- ◆ 22.11.1960 tarih ve 132 Sayılı Türk Standartları Enstitüsü Kuruluş Kanunu,
- ◆ 04.04.1971 tarih ve 1380 Sayılı Su Ürünleri Kanunu

### 8.1. Cumhuriyetin Kuruluşundan 1983 Yılına Kadar Olan Dönem

Bu dönemde, gıda hizmetlerinin değişik Bakanlık ve Kuruluşların görev ve teşkilat kanunları arasına dar kapsamlı ve birkaç madde halinde serpiştirildiği görülmektedir. Gıdaların sağlığa zararlı olması, tüketicinin aldatılması (taklit ve tağışış), halkın beslenmesinin sağlanması ve dış ticarete ülke menfaatinin

zedelenmesinin önlenmesi gibi hususlara farklı kanunlarda yer verilmiştir. Bu yaklaşımın doğal sonucu olarak, değişik kurum ve kuruluşlar arası yetki ve sorumluluklar net olarak tanımlanmadığı gibi gıdadan sorumlu yetkili ve sorumlu bir kuruluş da ortaya konulamamıştır. Genel olarak, Sağlık açısından kontrolleri Sağlık Bakanlığı, kalite ve teknolojik kontrolleri Tarım Bakanlığı, kalite ve dış ticaret kontrolleri ise Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından yürütülmüştür.

1960 yıllara gelindiğinde gıda hizmetlerinin ve kontrolünün, ağırlıklı olarak Sağlık Bakanlığı ve Belediyeler olmak üzere değişik Bakanlık ve kuruluşlarda dağınık ve etkisiz bir şekilde yürütülmesinden dolayı bu hizmetler için köklü bir organizasyona ihtiyaç olduğu toplumun hemen hemen her kesiminde tartışılmıştır. 1963 yılında kamuoyunda “Mehtap Raporu” olarak bilinen “Merkezi Hükümetin Teşkilat ve Görevleri Araştırma Projesi Çalışma Grubu Raporu (Mehtap)” hazırlanmıştır. Gıda konusunda önemli tespitler yapan bu raporun, pek çok hükmü kalkınma planlarında yer bulmuştur. Mehtap Raporu ve plan tedbirlerinde yer aldığı üzere 1971 yılında Tarım Bakanlığı bünyesinde daha sonra “Gıda İşleri Genel Müdürlüğü” adını alan ve 1983 yılında kapatılan “İaşse Genel Müdürlüğü” kurulmuştur. Bu dönemde yapılan başka bir faaliyet ise 06.01.1964 tarihinde Tarım Bakanlığı bünyesinde üniversite, sivil toplum kuruluşları ve Bakanlıkların iştiraki ile Türk Milli FAO Komitesi'nin oluşturulmasıdır.

## **8.2. 1983 Yılından 24.06.1995 Tarihine Kadar Olan Dönem**

Bu dönemde de gıda hizmetleri daha önceki dönemdeki gibi değişik kanunlara bağlı olarak birçok kuruluş tarafından yürütülmeye devam edilmekle birlikte; bu dönemde, yapılan en önemli değişiklik, gıda ile ilgili hizmetlerin Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile Sağlık Bakanlığı bünyesinde toplanması olmuştur. Diğer Bakanlıklara gıda ile ilgili herhangi bir görev verilmemiştir.

1983 sonrası yapılan düzenlemeler karışıklıkları gidermeye yeterli olmamış, 1985 yılından itibaren de yıllık program, icra ve kalkınma planlarında gıda hizmetlerinin bir an önce “Gıda Kanunu”na kavuşturulması gerektiği vurgulanmıştır. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı 1986 yılından itibaren gıda kanunu hazırlıklarına başlamış ve 1987 yılından itibaren de taslağı tarafların görüşlerine açmıştır. 1995 yılında Türkiye'nin AB ile yaptığı Gümrük Birliği anlaşmasını müteakip bu kanun taslağı AB'ye uyum çerçevesinde aldığı 4113 sayılı Yetki Kanununa istinaden 28 Haziran 1995 tarih ve 22327 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 560 sayılı “Gıdaların Üretimi Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun Hakkında Kararname” olarak kabul edilmiştir.

## **8.3. 560 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname Dönemi (24.06.1995 - 05.06.2004)**

İlk gıda kanunu olarak bilinen 560 sayılı “Gıdaların Üretimi Tüketimi ve Denetlenmesine Dair KHK” ile gıda ile ilgili yetki ve sorumluluklar Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile Sağlık Bakanlığı'na verilmiştir. Gıda maddeleri üreten iş yerlerinin

imalata geçmeden önce Sağlık Bakanlığı'ndan çalışma izni, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'ndan ise gıda sicili ve üretim izni almaları şartı getirilmiştir. Söz konusu KHK'ya göre gıda maddesi üreten iş yerlerinin denetimleri Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nca, gıda maddesi satan iş yerleri ile toplu tüketim yerlerinin denetimleri de Belediyeler ile iş birliği içerisinde Sağlık Bakanlığı tarafından gerçekleştirilmiştir.

560 sayılı KHK ve buna dayalı olarak çıkarılan diğer mevzuat ile kamu kurumları dışında gıda işletmelerine de kalite kontrol ve risk yönetimi uygulamalarında sorumluluk vermek, işletmelerde gıda kontrolü konusunda oto kontrol mekanizmasını geliştirmek amacıyla sorumlu yöneticilik uygulaması getirilmiştir. Ayrıca modern üretim teknolojilerinden yararlanan işletmelerin çoğunda işletmeye özgü kontrol mekanizmaları ve laboratuvarlar kurulmuştur.

Söz konusu KHK, halkın gereği gibi beslenmesini sağlamak, üretici ve tüketici menfaatleri ile halk sağlığını korumak üzere, gıda kontrol ve denetim sistemini iyileştirmeyi, bununla birlikte gıda sanayisini de kendi mevcut kontrollerini geliştirmesi açısından teşvik etmektedir. Kararname, gıda imal eden, işleyen ve ticaretini yapan kişilerin, Türk Gıda Kodeksi'ne aykırı olarak davranmasını yasaklamıştır. Türk Gıda Kodeksi Yönetmeliği çerçevesinde, gıda kalite kriterleri ve spesifikasyonları, gıda hijyeni, gıda katkı maddeleri, kontaminantlar, etiketleme, ambalajlama materyalleri, depolama ve dağıtım ile ilgili özelliklerin belirlenmesi kapsamında ürün tebliği yayımlanmıştır.

## Tarım ve Köyişleri Bakanlığı

Sağlık Bakanlığı

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

Maliye Bakanlığı

Dış Ticaret Müsteşarlığı

Hazine Müsteşarlığı

Gümrük Müsteşarlığı

TSE

560 Sayılı KHK  
(28.06.1995)

Tarım ve Köyişleri  
Bakanlığı

Sağlık Bakanlığı

### 8.4. 5179 Sayılı Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun Dönemi (05.06.2004-13.06.2010)

05.06.2004 tarih ve 25483 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 5179 sayılı Kanun, 178/2002/EC sayılı Konsey Tüzüğü dikkate alınarak, 560 sayılı KHK'nın yerini almak üzere ve gıda güvenliği ve denetimi ile ilgili hizmetlerin tek elden yürütülmesi ve bürokrasinin azaltılması amacıyla yayımlanmıştır. Bahse konu

KHK'nın değiştirilmesine yol açan temel faktörler; KHK'nın öngördüğü tescil ve izin işlemlerinin bakanlıklar arasında yol açtığı yetki kargaşasının önüne geçilmek istenmesi, gıda işletmelerinin önündeki bir takım mali ve bürokratik engellerin ortadan kaldırılmak istenmesi, AB ile uyumun sağlanması gereği, gıda ile ilgili temel kavramların tanımlanması ve bir kanun çerçevesine alınmak istenmesi olarak sıralanabilir.

5179 sayılı Kanun'la birlikte üretim öncesinde çalışma izni verme yetkisi ile satış noktalarında denetim yapma yetkisi Sağlık Bakanlığı'ndan Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na geçmiştir. Enteral beslenme ürünleri dâhil özel tıbbi amaçlı diyet gıdalar, tıbbi amaçlı bebek mamaları ile ilaç olarak kullanımı bilimsel ve klinik olarak kanıtlanmış ancak reçeteye tabi olmayan ürünlerin üretim, ithalat, ihracat ve denetimine ilişkin usul ve esaslar da Sağlık Bakanlığı'na bırakılırken, su ile ilgili konularda mevzuat hazırlama ve denetim yapma yükümlülüğü 560 sayılı KHK'daki şekliyle devam ettirilmiştir.

5179 sayılı Kanun, AB müktesebatında yer alan gıda güvenliği ile ilgili birçok kavram ve sistemi açıklamakta, bunların tatbikini öngörmekte ancak uygulamaya ilişkin usul ve esasların belirlenmesini Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nca hazırlanacak olan yönetmeliklere bırakmaktadır. Kanunda risk analizi ve alt unsurları olan risk değerlendirmesi, risk yönetimi ve risk iletişimi hususlarının tanımları yapılmış olup, gıda güvenliği ile ilgili tedbirlerin alınmasında risk analizinin esas alınacağı ifade edilmiştir. Ayrıca, gıda güvenliğinin üretimden tüketime gıda zincirinin tüm aşamalarında sağlanması gereğine yönelik ilke Türk gıda mevzuatına dâhil edilmiştir.

Gıda güvenliğinin sağlanması hususunda sorumluluk gıda işletmelerine verilmekle beraber, Bakanlığın belirleyeceği usul ve esaslar çerçevesinde yerel otoriteler, belediyeler, Sağlık Bakanlığı'nın ilgili birimleri gıda güvenliğine yönelik denetimleri yapmakla görevlendirilmişlerdir. AB müktesebatında yer alan ve risk değerlendirmesinin yeterli kesinlikte sonuçlar üretmediği acil durumlarda devreye konulan ihtiyati tedbirlere de Kanun'da yer verilmiştir. İhtiyati tedbirlerin nasıl uygulanacağı yine diğer pek çok hususta olduğu gibi Bakanlık tarafından belirlenmiştir. Risk değerlendirmesini gerçekleştirmek üzere bilimsel yetkinliğe sahip uzmanların görevlendirileceği, Kanun'da yer verilen bir başka husustur. Kanun'la, gıda güvenliğine ilişkin tedbirlerin alınmasında katılımı artırarak üzere Ulusal Gıda Kodeksi Komisyonu ve Ulusal Gıda Meclisi kurulmuştur. AB'de uygulanan Erken Uyarı Sistemi ve izlenebilirliğinin eş değeri olarak bir "bildirimler sistemi"nin Bakanlıkça kurulması ve gıda işletmecilerinin gerekli izlenebilirliği sağlamaları öngörülmüştür. Kanun son olarak Türk Gıda Kodeksine uygun gıdalar ve gerekli tescil ve izinleri almamış olan işletmelerle ilgili olarak cezai hükümleri ortaya koymaktadır.

Çankaya Belediyesi'nin Danıştay'da açtığı dava neticesi Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu'nun almış olduğu yürütmeyi durdurma kararı doğrultusunda 05.08.2005 tarihi itibarıyla gıda maddesi üreten iş yerlerine Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nca düzenlenen "çalışma izni ve gıda sicili belgesi", belediye mücavir alanları içerisinde Belediye Başkanlıkları, mücavir alanlar dışında İl Özel İdare

Müdürlükleri, Organize Sanayi Bölgelerinde ise Organize Sanayi Müdürlükleri tarafından verilmeye başlanmıştır. Aynı şekilde Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu'nun, 23.06.2006 tarihinde aynı gerekçelerle almış olduğu yürütmeyi durdurma kararı doğrultusunda, gıda üreten ve satan iş yerlerinde belediyeler de denetimlere başlamıştır. Bu durum ise bir yandan üretici, tüketici, sanayici, esnaf ve devlet kurumlarında boşluğa ve karışıklığa yol açmış, bir yandan da Türkiye'nin iç ve dış itibarını olumsuz olarak etkilemiştir.

AB'nin 2006 yılı ilerleme raporunda da belirtildiği üzere 5179 sayılı Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun ile de AB gıda mevzuatına uyum sağlanamamıştır.

### **8.5. 5996 Sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu Dönemi (13.06.2010 - ...)**

AB tarafından, tam uyum sağlamadığı için “yetki karmaşası ve tutarsızlıklar olduğu, tüm kontrol yetkilerinin merkezi otorite ve buna bağlı yerel otoriteler tarafından gerçekleştirilemediği, Bakanlığın bu yönde yeniden yapılandırılması gerektiği” yönüyle eleştirilen 5179 sayılı Kanun'un yerine geçmek üzere, 13.06.2010 tarih ve 27610 sayılı Resmî Gazete'de “5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda Ve Yem Kanunu” kabul edilmiştir.

13 Aralık 2010 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren 5996 sayılı Kanun, tarladan çatala gıda güvenliği sistemini baştan sona değiştirmektedir. Kanun'da, yayımlanması öngörülen yönetmeliklerin 18 ay içinde yayımlanması planlanmıştır. Kanun; gıda, gıdayla temas eden madde ve malzeme ile yemlerin üretim, işleme ve dağıtımının tüm aşamalarını, bitki koruma ürünü ve veteriner tıbbi ürün kalıntıları ile diğer kalıntılar ve bulaşanların kontrollerini, salgın veya bulaşıcı hayvan hastalıkları, bitki ve bitkisel ürünlerdeki zararlı organizmalarla mücadeleyi, çiftlik ve deney hayvanları ile ev ve süs hayvanlarının refahını, zootekni konularını, veteriner sağlık ve bitki koruma ürünlerini, veteriner ve bitki sağlığı hizmetlerini, canlı hayvan ve ürünlerin ülkeye giriş ve çıkış işlemlerini ve bu konulara ilişkin resmi kontrolleri ve yaptırımlarını kapsamaktadır. Kanun, kişisel tüketim amaçlı birincil üretim ile kişisel tüketim amacıyla hazırlanan gıdaları kapsam dışında tutmaktadır. Gıda ve yeme ilişkin ürünlerin üretim aşamasından, tüketiciye sunulmasına kadar geçen tüm süreç Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın kontrolüne verilmektedir.

Sorumlu yöneticilik kalkarken, tüm sorumluluk işletme sahibine verilmektedir. 5179 sayılı Kanun'la bütün gıda işletmelerinde sorumlu yönetici çalıştırma mecburiyeti ve “20 beygir üzeri motor gücü bulunan veya en az 5 kişiden fazla personel çalıştıran iş yerleri”nde ilgili üretimin niteliğine göre sorumlu yönetici istihdamı zorunlu iken; yeni Kanun'la “30 beygir üzeri motor gücü bulunan veya en az 10 kişiden fazla personel çalıştıran iş yerleri” konu ile ilgili eğitim alan lisans mezunu istihdam edecektir. Böylece küçük işletmelerin, özellikle de ekmek fırınlarının personel ve iş makinesi gücüne göre gıda mühendisi çalıştırma şartları değiştirilmektedir.

Kanun'a göre gıda ve yem işletmecisi; ürettiği, işlediği, ithal ettiği, satışını veya dağıtımını yaptığı bir ürününün, gıda ve yem güvenilirliği şartlarına uymadığını değerlendirmesi veya buna ilişkin makul gerekçelerinin olması durumunda, söz konusu ürünü kendi kontrolünden çıktığı aşamadan başlamak üzere, toplanması için gerekli işlemleri derhal başlatmak ve konu ile ilgili Bakanlığa bilgilendirmek zorundadır. Gıda ve yem işletmecisi, ürünün toplanması gerektiğinde, toplanma nedeni hakkında tüketiciyi veya kullanıcıyı doğru ve etkin olarak bilgilendirmek ve gerekli hâllerde, insan sağlığını korumaya yönelik alınacak tedbirlerin yeterli olmaması durumunda, tüketiciye veya kullanıcıya ürünün iadesi için çağrıda bulunmak zorundadır. Ayrıca;

- ◆ Bakanlık, Gıda Kodeksini hazırlayacak ve yayımlayacak, bu amaçla komisyonlar kurabilecek ve Ulusal Gıda Kodeks Komisyonu'nu oluşturacaktır.
- ◆ Gıda işletmecileri izlenebilirliği sağlamakla yükümlü olacaklardır.
- ◆ Bakanlık hızlı uyarı sistemini kuracaktır
- ◆ İnsan, hayvan ve bitki sağlığını korumak, gıda ve yem güvenilirliğini sağlamak üzere, bir riskin bildirimine ilişkin sistemler, Bakanlık tarafından kurulacaktır.
- ◆ Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, güvenilir olmadığına dair yeterli şüphenin oluşması halinde gıdanın piyasaya arzını kısıtlayabilecek veya piyasaya arz edilen gıdayı toplatabilecektir.
- ◆ Birincil üretim yapan işletmelere de hijyen kuralları gelmektedir. Birincil üretim yapanlar, perakende iş yerleri, gıda ve yem işletmecileri, kendi kontrolleri altındaki faaliyet alanıyla ilgili Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nca belirlenen genel ve özel hijyen esaslarına uyacaklardır. Gıda işletmecileri, birincil üretim hariç olmak üzere, HACCP sistemini kuracak ve uygulayacaktır.
- ◆ İşletmelere kayıt ve onay şartı gelmektedir. Gıda maddeleri ve gıda ile temas eden madde ve malzemeleri üreten iş yerleri için daha önceki uygulama olan gıda iş yeri çalışma izni, sicil numarası ve üretim izin belgesi ve numarası almak kaldırılarak, gıda ve yem işletmeleri onaya tabi olanlar ve kayıtlı işletmeler olarak iki gruba ayrılmaktadır. Onaya tabi işletmeler ve kayıt işlemleri çıkarılacak bir yönetmelikle Bakanlık tarafından belirlenecek; onaya tabi işletmeler, faaliyete geçmeden önce Bakanlıktan onay alacaktır. Kayıt işlemine tabi işletmeler ise faaliyetleri ile ilgili işlemleri Bakanlığa bildirecektir. Bakanlık, resmi denetimlerden ücret alabilecektir.

5996 sayılı Kanunla:

- ◆ 27.05.2004 tarihli ve 5179 sayılı Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun,
- ◆ 03.07.2005 tarihli ve 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 84'üncü maddesinde ve 22.02.2005 tarihli ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nun 70'inci maddesinde yer alan "27.05.2004 tarihli ve 5179 sayılı Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkındaki Kanun" ibareleri,

- ◆ 08.05.1986 tarihli ve 3285 sayılı Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Kanunu,
- ◆ 15.05.1957 tarihli ve 6968 sayılı Ziraî Mücadele ve Ziraî Karantina Kanunu,
- ◆ 29.05.1973 tarihli ve 1734 sayılı Yem Kanunu,
- ◆ 28.02.2001 tarihli ve 4631 sayılı Hayvan Islahı Kanunu,
- ◆ 22.03.1971 tarihli ve 1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu'nun 23'üncü maddesinin son fıkrası ile 36'ncı maddesinin (h) bendinin son paragrafı,
- ◆ 14.05.1928 tarihli ve 1262 sayılı İspençiyari ve Tıbbî Müstahzarlar Kanunu'nun ek 2'nci ve ek 3'üncü maddeleri,
- ◆ 24.06.2004 tarihli ve 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu'nun 23'üncü maddesi,
- ◆ 09.03.1954 tarihli ve 6343 sayılı Veteriner Hekimliği Mesleğinin İcrasına, Türk Veteriner Hekimler Birliği ile Odalarının Teşekkül Tarzına ve Göreceği İşlere Dair Kanun'un 11'inci maddesinin ikinci fıkrası yürürlükten kaldırılmaktadır.

Biyogüvenlik Kanunu ve iki uygulama yönetmeliği 2010 yılında yürürlüğe girmesine rağmen bu konuda Ülkemiz AB mevzuatına tam olarak uyum sağlanabilmiş değildir. 5977 Sayılı Biyogüvenlik Kanunu, GDO'lu tarımsal üretimi yasaklarken, GDO ve ürünlerinin Türkiye'ye girişini de denetim altına almayı amaçlamaktadır. Öteden beri Türkiye'de GDO'lu tarımsal üretim olmadığı için bu konuda herhangi bir sorun yaşanmamaktadır ancak GDO ihtiva eden ürünlerin ithalatı, kullanımı, izlenmesi ve izin işlemlerini düzenleyen alan, Kanun yürürlüğe girdiğinden bu tarafa bazı sıkıntılar içermekte, başta yem ve gıda sektörü olmak üzere tekstilden boya ve sabuna kadar birçok sektör büyük sıkıntı yaşamaktadır.

Bu sıkıntıların başında kanunun yürürlüğe girdiği 26 Eylül 2010 tarihinden bugüne kadar Biyogüvenlik Kurulu'nun GDO'lu genleri taşıyan ürünlerin gıda amaçlı kullanım ve ithali ile ilgili herhangi bir kararı bulunmaması gelmektedir. O nedenle bu tarihten itibaren Türkiye'ye GDO'lu genleri taşıyan ürünlerin gıda amaçlı olarak ithali yapılmaması yanında mevzuatta bulaşan genlerle ilgili bir düzenleme olmayışı nedeniyle de GDO içermeyen ürünlerin ithalatında gümrüklerde sorun yaşanmaktadır. Yurt dışından GDO'dan arı olarak alınan ürünler bile gümrüklerde yapılan kontrollerde bulaşı olduğu gerekçesiyle geri gönderilmektedir. Bunlar gibi oluşan yasal belirsizliklerden dolayı sektörümüz ne yapacağını bilememekte, ham madde temininde sıkıntılar yaşamaktadır. Bu ise sektöre ve ülkemize ekonomik kayıplar yaşatmaktadır.

### **8.5.1. Yönetmelikler**

560 sayılı KHK ve 5179 sayılı Gıda Kanunu'na dayanılarak bugüne kadar 12 yönetmelik yayınlanmıştır. 5996 Sayılı Kanuna dayalı olarak gıda ile ilgili yönetmelik daha yayınlanmamıştır. Yayınlanan yönetmeliklerin 11'si Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından, İnsani Tüketim Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelik ise Sağlık Bakanlığınca yürürlüğe konulmuştur. Yayınlanan yönetmeliklerden "Gıda İşin-

lama Yönetmeliği ile İnsani Tüketim Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelik “ AB mevzuatı ile birebir uyumlu olup geri kalan 11 yönetmelik ise genel itibariyle AB mevzuatına uygun olmakla birlikte bazı farklılıklar da bulunmaktadır. AB ile Türkiye arasındaki esas farklılık mevzuattaki farklılıklardan çok uygulamalardan kaynaklanan farklılıklardır. Türkiye esas itibariyle Ulusal Program ile taahhüt ettiği hususların büyük bir kısmını yerine getirmiştir.

- ◆ Türk Gıda Kodeksi Yönetmeliği (16.11.1997)
- ◆ Gıdaların Üretimi Tüketimi Ve Denetlenmesine Dair Yönetmelik (09.06.1998)
- ◆ Gıda Işınlama Yönetmeliği (06.11.1999)- **(1999/2/EC İyonize radyasyona maruz kalmış gıda muhteviyatı ile ilgili üye devlet mevzuatlarının yakınlaştırılmasına ilişkin 22 Şubat 1999 tarihli Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi ile 1999/3/EC İyonize radyasyona maruz kalmış gıda muhteviyatı ile ilgili Topluluk listesi oluşturulmasına ilişkin 22 Şubat 1999 tarihli Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi)**
- ◆ Gıda Ve Gıda İle Temas Eden Madde Ve Malzemeleri Üreten İş Yerlerinin Çalışma İzni Ve Gıda Sicili Ve Üretim İzni İşlemleri İle Sorumlu Yönetici İstihdamı Hakkında Yönetmelik (27.08.2004)
- ◆ Ulusal Gıda Kodeks Komisyonu Yönetmeliği (13.09.2004)
- ◆ Kırmızı Et Ve Et Ürünleri Üretim Tesislerinin Çalışma Ve Denetleme Usul Ve Esaslarına Dair Yönetmelik (05.01.2005)
- ◆ Kanatlı Hayvan Eti Ve Et Ürünleri Üretim Tesislerinin Çalışma Ve Denetleme Usul Ve Esaslarına Dair Yönetmelik (08.01.2005)
- ◆ Canlı Hayvanlar Ve Hayvansal Ürünlerde Belirli Maddeler İle Bunların Kalıntılarının İzlenmesi İçin Alınacak Önlemlere Dair Yönetmelik (19.01.2005)
- ◆ İnsani Tüketim Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelik (17.02.2005)- **(Avrupa Birliğine Üye Ülkelerce esas alınan İnsani Kullanım Amaçlı Suların Kalitesine Dair 98/83/EC sayılı Konsey Direktifi, Doğal Mineralli Suların Çıkarılması ve Pazarlanmasına İlişkin Üye Devletlerin Kanunlarının Uyumlaştırılması Hakkındaki 15.7.1980 tarihli ve 80/777/EEC sayılı Konsey Direktifi ile Doğal Mineralli Sular İçin Konsantrasyon Limitleri ve Etiketleme Bilgileri Hakkında Liste Oluşturulması ve Doğal Mineralli Suların ve Kaynak Sularının Ozonla Zenginleştirilmiş Hava ile İşleme Tabi Tutulmasının Şartlarını Belirleyen 16/5/2003 tarihli ve 2003/40/EC sayılı Konsey Direktifi)**
- ◆ Kontrol Laboratuvarlarının Kuruluş Görevleri Hakkında Yönetmelik (01.10.2010)
- ◆ Gıda Güvenliği Ve Kalitesinin Denetimi Ve Kontrolüne Dair Yönetmelik (26.09.2008)

**AB'nin gıda hizmetleri için birçok yönetmeliği olmakla birlikte esas itibariyle ile ilgili yönetmelikleri:**

- ◆ 852/2004 Sayılı Gıda Maddelerinin Hijyeni Yönetmeliği 29 Nisan 2004 Tarih



- ◆ 853/2004 Sayılı Hayvansal Ürünler Hijyeninde Belirli Hijyenik Kurallar Yönetmeliği 29 Nisan 2004 Tarih
- ◆ 854/2004 Sayılı Hayvansal Ürünlerin Resmi Kontrolleri Yönetmeliği 29 Nisan 2004 Tarih
- ◆ 882/2004 Sayılı Yem Ve Gıda Yasası İle Hayvan Sağlığı Ve Hayvan Refahı Resmi Kontrollere İlişkin Yönetmelik 29 Nisan 2004 Tarih
- ◆ Gıda Maddelerinin Mikrobiyolojik Kriterleri Üzerine AB Yönetmeliği No. 2073/2005'dir.

Bu yönetmelikler 5996 Sayılı kanunun uyumu çerçevesinde birebir Türk Mevzuatına aktarılmıştır.

## 8.6. Gıda Denetimi

Hükümet, Tarım ve Köyişleri Bakanlığını yeniden yapılandırılarak Bakanlığın adını Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü yerine de Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü'nü kurması olumlu bir gelişme olmakla birlikte noksan bir gelişmedir. Sektör olarak; Bakanlığın ve Genel Müdürlüklerden birinin isminde gıda kelimesinin geçmesi sevindirici bir gelişmedir.

5996 Sayılı Kanun ile gıda güvenliği ile ilgili hizmetlerin büyük bir kısmı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı bünyesinde toplanmış ve uluslararası kuruluşlar nezdinde Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı yetkili otorite olarak tanımlanmıştır. Sağlık Bakanlığı sularla ve özel tıbbi amaçlı diyet gıdalarla ilgili usul ve esasları belirlemekten, Dış Ticaret Müsteşarlığı TSE standartlarının dış ticarete uygulanmasından, Tütün ve Alkol Piyasa Düzenleme Kurumu alkollü içki ticaretinin düzenlenmesinden, Şeker Kurumu da şeker kotalarının tahsisinden sorumlu kuruluşlardır. Bakanlığın "Gıda Güvenliği" ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirebilmesi için yapılan yeni düzenlemeler ile önceki yapının daha da güçlendirilmesi gerekir. Hükümet ülkemiz gıda sektörüne hizmet verecek yetki ve sorumluluklara sahip, merkezi yapıda ve yerel idare ile bağlantısı olan, ülke genelinde hizmet yürütecek "**TÜRKİYE GIDA GÜVENLİĞİ OTORİTESİ**" kurmalıdır. Bu otoritenin altında diğer kuruluşlarca yürütülen yetkileri de toplanmalıdır. Bu konuda yürütülen AB projesinin (**TR 04 IB AG 02**) çıktısı olarak riske dayalı bir gıda güvenliği otoritesi modeli oluşturulmuştur. Bu model aşağıda sunulmuştur.



### ***Bazı çözüm önerileri :***

- ◆ Bakanlık bünyesinde yapılan analizlerin güvenilirliğinin uluslararası düzeyde kabul görmesi laboratuvarların akreditasyonu biran önce tamamlanmalıdır.
- ◆ Denetime esas olacak mevzuat eksiklikleri acilen tamamlanmalıdır.
- ◆ 5996 sayılı yasanın yayımlanmasını öngördüğü yönetmelik ve Türk gıda kodeksi kapsamında hedeflenen ürün tebliğleri Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından bir an önce hazırlanmalı ve yayınlanmalı ve kolay uygulanması için eğitim faaliyetleri planlanmalıdır.
- ◆ Sektör ihtiyaçları öngörüsü ile ihtiyaçlara cevap verecek düzenlemeler daha önce tamamlanmalı ve AB uygulamaları ile paralellik tam olarak sağlanmalıdır.
- ◆ Gıda sanayine hammadde üreten işletmeler ve %40'ları bulan kayıt dışı çalışan gıda işletmelerinin kayıt altına alınması öncelikler içinde olmalıdır.
- ◆ Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ve diğer ilgili kuruluş denetimleri risk bazlı olmalıdır. Ayrıca, kayıt dışılık Maliye Bakanlığı çalışmaları ile önlenmeli, kurumlararası koordinasyon sağlanmalıdır. Kayıtlarda izlenilebilirlik Maliye ve Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından yasal platforma oturtulmalıdır.
- ◆ HACCP, ISO 22000, GMP, EUROGAP vb. gıda güvenliği sistemlerinde kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyon sağlanmalıdır. Bu sistemin denetiminde belge ticaretine yönelik sapmalar önlenmelidir. Sertifikasyon sisteminin prensipleri yasal bir düzenleme ile belirlenmelidir.

### **8.7. Kayıt Dışılık**

Gıda ve İçecek Sanayi'nde ise, Tarım - Gıda sanayi entegrasyonundaki zayıflık, sektörde oluşan haksız rekabetin önlenmesi ve tüketici sağlığının korunması için gerekli gıda denetim sisteminin istenen sıklık ve titizlikte (personel ve donanım eksikliği, politik müdahaleler vb nedenlerle) etkin olarak gerçekleştirilememesi ve finansal sorunlar sonucu bir takım işyerlerinin kayıt dışı faaliyet göstermelerine yol açmıştır.

Ülkemizde kayıt dışılığın en fazla rastlandığı sektörlerin başında tarım ve gıda sektörleri gelmektedir. Gıda sektöründe yüksek oranda kayıt dışılık bulunmaktadır. Kayıt dışı firmaların kayıt altına alınamaması bu firmaların denetim zincirine girmemelerini beraberinde getirmektedir. Bunun sonucunda kayıt dışı çalışan, bir diğer ifade ile merdiven altı üretim yapan, firmalar halk sağlığı konusunda ciddi riskler oluşturmakta, halkımızın sağlığını tehdit etmektedirler.

Yurt içi üretimi yetersiz gıda kökenli ürünlerin ithalatındaki vergilerin gözden geçirilerek düşürülmesi, yurt içi üretimi yeterli ve fazla olan gıdalardaki gümrük vergilerini tarımsal destekleme sağlanamama durumunda korunması gerekmektedir. Yurtiçi üretimi fazla olan gıdalarda vergilerin korunması ve tüketiciye yüksek fiyatlarda satılması yerine etkin planlama ve verimlilik artışı odaklı projeler uygulanmalıdır. ÖTV ve diğer vergilerdeki oranların tahsil edilebilir seviyeye düşürül-

mesiyle verginin tüm kazançlara uygulanması ve bu suretle kayıt dışının zamanla yok edilmesi, gıda sanayi içinde haksız rekabetin önlenmesi açısından önemlidir. Bu alanda Maliye Bakanlığı tarafından yürütülecek etkin piyasa denetimleri, politikaların sürekli uygulanabilirliği açısından önem taşımaktadır.

### ***Bazı çözüm önerileri :***

- ◆ Kayıt dışılığın önlenmesi konusunda politikalar geliştirilmeli, kararlılıkla ve ivedilikle uygulanmalıdır. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı 2010 – 2014 Stratejik Planı ana eksenlerinde yer alan gıda güvenliği ve kurumsal kapasitenin artırılması konuları, kayıt dışılığın azaltılmasında önemli etken olacaktır.
- ◆ Kayıt dışı çalışan işletmelerin kayıt altına alınması, denetim mekanizmasına girmesi, vergi kaybının ve kayıt dışı istihdamın önlenmesi için vergi yasalarında yapısal reformlar yapılmalıdır.
- ◆ Kamu kurum ve kuruluşlarının kayıt dışılığın önlenmesi konusunda tam bir koordinasyon içerisinde hareket etmelidir. Gerçekleştirilen resmi denetim sayısı ve bu denetimlerde görev alan personel sayısı artırılmalıdır.
- ◆ En iyi denetçi tüketicilerdir. Bu yüzden kayıt dışı konusunda tüketicilerin bilinç seviyelerini arttıracak çalışmalar gerçekleştirilmeli, denetim mekanizmasında ve merdiven altı üretimin önlenmesinde tüketiciler daha etkin kullanılmalıdır.
- ◆ Gerçekleştirilen denetim sonuçlarına göre verilecek cezalar caydırıcı nitelikte olmalıdır. Zaman zaman çıkarılan aflar verilen cezaların caydırıcılığını ortadan kaldırmakta ve kayıt dışılığın önlenmesi yönünde yapılan çalışmaları etkisizleştirmektedir. Bu sebeple af uygulamaları kaldırılmalı veya kapsamı daraltılmalıdır.

## 9. TÜKETİCİNİN BİLİNÇLENDİRİLMESİ

Gıda sanayisini olumsuz olarak etkileyen bir başka husus ise, düşük alım gücü nedeniyle, halkın beslenmede sağlıklı ürün çeşitlerine değil, merdiven altı ürünlere yönelmeleridir. Tüketici gıda güvenliğinin sağlanmasındaki önemli aktörlerden birisidir ve bu nedenle de tüketici bilincinin artırılması sektörel paydaşlar için temel hedeflerden biri olmalıdır. Tüketicilerin menşei belirsiz, kayıt dışı yollarla üretilmiş, kontrol dışı ürünleri almamaları ve ambalajlı ürünler dışındaki gıdaları tüketmemeleri sağlanmalıdır. Tüketicilerin, kayıt dışı üretimle mücadelede de en önemli kesimi oluşturmakta olup gıda güvenliği konusunda aydınlatılmaları önemli görülmektedir.

### ***Bazı çözüm önerileri:***

Mutfakta kötü alışkanlıkların yerleşmemesi için belli bir yaşa gelmeden güvenli gıda üretiminin temel prensiplerini benimsetmek için tüketicilere yönelik düzenlenecek eğitim amaçlı programlar, tüketicilerin gıda güvenliği bilgisinde genel eksikliğini giderebilir. Halk sağlığı programlarının hedefinde okul temelli gıda güvenliği eğitim programlarının geliştirilmesi yer almalı, özellikle ilköğretimden başlayarak gıda güvenliği ve beslenme eğitimi en az iki yıl süreli ders olarak verilmeli, böylelikle tüketicinin bilinçlendirilmesi sağlanmalıdır. Yetişkinlerin eğitimi için yazılı ve sözlü medyadan istifade ederek eğitim programları geliştirilmelidir. Bu mesajlar odak noktasına sahip, kısa, net, tutarlı olmalı ve güvenli bir kaynaktan sağlanmış olmalıdır.

## 10. STK'LARININ GÜÇLENDİRİLMESİ

Gıda Sanayinin sorunlarının çözümünde akılcı ve uygulanabilir çözümlerinin bulunabilmesi için STK'larının devletle müştereken çalışması sağlanmalıdır. Bunun için devlet kendisinden beklenen görevlerinin bir kısmını STK'larına devretmelidir. Bunun içinde sivil toplumun bilinçlendirilerek güçlendirilmesi, kuruluşlarının rollerinin artırılması gerekmektedir. Devletinden de daha şeffaf ve açıklığı olan, sivil toplum örgütlerinin faaliyet ve etkinliklerini teşvik edici düzenlemelere gerek duyulmaktadır. Mevzuatın hazırlanmasında sivil toplum kuruluşları ve meslek kuruluşları ile koordinasyon içinde çalışmalı ve katılımçılık esas alınmalıdır.

Bilinçli ve duyarlı bir toplum yapısı, gelişmenin anahtarıdır. Özellikle yasal anlamda kalıcı eğitim politikaları, buna ilişkin öğretim programlarının düzenlenmesi ve bu alanda Milli Eğitim Bakanlığı'nın etkin yapılması ile sürekli-tutarlı politikalarla faaliyette bulunması gerekmektedir. İlkokuldan başlayarak toplumda duyarlılık bilincinin artırılması ve bu anlamda sivil örgütlülüğün teşviki, sadece gıda alanında değil tüm alanlarda geleceği planlayan ve düşünen bir nesil ortaya çıkaracaktır.

Ülkemizde Sanayi Odaları Meslek Komiteleri, TOBB Gıda ve İçecek Meclisi, Türkiye Gıda ve İçecek Dernekleri Federasyonu (TGDF), Türkiye Gıda Sanayi İşverenleri Sendikası ve MUSİAD, TÜSİAD vs. gıda konusunda önemli çalışmalar yapan kamu ve sivil toplum örgütleridir. Toplumun farklı kesimleriyle işbirliğinde bu kurum ve kuruluşların etkin faaliyetlerinden yararlanmak mümkündür.

## 11. SEKTÖRÜN AB UYUM SÜRECİNDE GELDİĞİ NOKTA VE AB İLE KARŞILAŞTIKLARI UYUM SORUNLARI

**Gıda ve içecek** sanayinin AB'ne uyumu çerçevesinde yer alan mevzuatın temel amacı, çiftlikten sofraya kadar tüm süreçlerde gıda güvenliğinin teminidir. Gıda güvenliği alt-başlığı altında tüketicinin korunması, bilgilendirilmesine yönelik sunum kuralları, beslenme, etiketleme, biyoteknoloji, gıdaların kimyasal ve biyolojik güvenilirliği, gıda işletmelerinin kayıt ve onayı ile gıda ve yem hijyeni ve resmi kontrollere ilişkin kurallar başta olmak üzere gıda güvenliğinin teminine yönelik mekanizmalar ve düzenlemeler ele alınmaktadır. Bu çerçevede:

- ◆ Türkiye'nin gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı politikasına uyum süreci açısından oldukça önemli olan 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yeme ilişkin Çerçeve Kanun 13 Aralık 2010 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Büyük çoğunluğu hazırlanan mevzuat için belli bir geçiş dönemine ihtiyaç bulunmaktadır.

Bu kanun kapsamında gıda ile ilgili çıkarılan yönetmelikler şunlardır :

- ◆ Bitkisel gıda ve yemin ihracatında sağlık sertifikası düzenlenmesi ve ihracattan geri dönen ürünler için uygulama yönetmeliği
  - ◆ Bitkisel gıda ve yem ithalatının resmi kontrollerine dair yönetmelik
  - ◆ Gıda hijyeni yönetmeliği
  - ◆ Gıda ile temas eden madde ve malzeme üreten işletmelerin kayıt işlemleri ile iyi üretim uygulamalarına dair yönetmelik
  - ◆ Gıda işletmelerinin kayıt ve onay işlemlerine dair yönetmelik
  - ◆ Gıda kontrol laboratuvarlarının kuruluş, görev, yetki ve sorumlulukları ile çalışma usul ve esaslarının belirlenmesine dair yönetmelik
  - ◆ Gıda ve yemin resmi kontrolleri dair yönetmelik
  - ◆ Hayvansal gıdaların resmi kontrollerine ilişkin özel kuralları belirleyen yönetmelik
  - ◆ Hayvansal gıdalar için özel hijyen kuralları yönetmeliği
  - ◆ Zoonozlar ve zoonotik etkenler, ilgili antimikrobiyal direnç ve gıda kaynaklı salgınların izlenmesi yönetmeliği
- Ayrıca yapılması gerekenler;
- ◆ Hayvansal yan ürün işleme tesisleri dahil tüm hayvansal ürün işleyen gıda işletmelerinin tamamı için modernizasyon programları biran önce hazırlanmalıdır.
  - ◆ Başta şap, brusella, tükerkuloz, kuş gribi, kuduz ve koyun-keçi vebası hastalıkları olmak üzere hayvan hastalıkları ile ilgili eradikasyon programları hazırlanarak biran önce hayata geçirilmelidir.
  - ◆ AB ile denetim birliğinin sağlanması için denetçilerin AB ülkelerinde eğitimleri

sağlanmalıdır. AB 'ye gıda ihracatında mutlak istenen gıda denetçilerinin ISO 17020 eğitimleri tamamlanmalıdır.

- ◆ Gıda güvenliğine ilişkin veri toplama ve değerlendirme metodolojisi oluşturulmalı ve veri toplanmaya başlanmalıdır. Bu amaçla kurulan gıda güvenliği bilgi sisteminin etkin hale getirilmesi gerekmektedir.
- ◆ Her gıdaya özgü spesifik sektör hijyen kılavuzları tamamı bastırılıp yürürlüğe konulmalıdır.
- ◆ Gıda kontrol hizmetlerine yönelik olarak gıda laboratuvarlarının akreditasyonları tamamlanmalıdır.
- ◆ AB mevzuatına uygun olarak ithal ve ihracat sınır kontrolleri yerine riske dayalı piyasa denetimleri yapılmalıdır.

### 11.1. Türkiye Gıda ve İçecek Sanayinin AB ile Karşılaştırılması

Gıda sektörü açısından 12. fasıl olan “Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Politikasının müzakereye açılması” büyük bir başarıdır. Bu gıda sektörünün AB ile rekabet edebildiğinin göstergesidir. Nitekim AB'ne yapılan ihracatta bunun göstergesidir. 2004 ve 2007 yıllarında tam üye olan bazı aday ülkelerin, AB Müktesebatı'nı tam olarak üstlenmeleri ve uygulama kapasiteleri göz önüne alındığında; Türkiye'nin farklı bir müzakere süreci yaşamaması gerekmektedir. Bu nedenle; Hükümetin Tarım ve Kırsal Kalkınma ile Balıkçılık Fasılları'nın da müzakereye açılması talebini, bu fasılların 'Gıda Güvenliği' süreci ile ilişkisi düşünüldüğünde çok haklı bir talep olduğu görülmektedir. 30 Haziran 2010'da müzakerelere açılan Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Faslı, Türkiye'nin her alanda çağdaş standartları yakalamanın ve halkımızın sağlığının korunması, güvenli gıdaya ve doğru bilgiye erişimi ile yaşam kalitesinin artırılması yönünde önemli adımlar atılacağı gibi, gıda ve içecek sektörümüzde de belirgin bir iyileşme olacaktır. Gıda Güvenliği Faslı Avrupa Birliği üyelik müzakerelerinin günlük hayatımıza en çok etki edecek alanlarından biridir. Bu faslın açılmasıyla birlikte mutfağımıza giren her bir gıda Avrupa Birliği'nin hijyen standartlarına uyacak, vatandaşlarımız market sepetlerine, alışveriş filelerine attıkları her bir ürünü gönül rahatlığıyla sofralarına koyabilecektir. Ancak; bu başlığın, 35 başlık arasındaki en kapsamlı başlık olduğu unutulmamalıdır. Müzakere sürecinin bundan sonraki döneminde, gıda ve içecek sektörümüz için önemli konuların başında işletmelerin AB standartlarına kavuşturulması ve modernizasyonu gelmektedir.

Hatırlanacağı üzere, Polonya AB'ye girdiğinde 5.000 civarında olan hayvansal ürün işleyen (et, süt, su ürünleri) tesis sayısı AB standartlarını karşılayamadıklarından yaklaşık 500'e, aynı şekilde Macaristan'da da 2000 olan hayvansal ürün işleyen tesis sayısı yaklaşık 400'e düşmüştü. Geri kalan işletmeler ise kapatılmıştı.

AB Gıda ve İçecek Sanayi'nin 2009 yılı ihracatı 86,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İthalatına baktığımızda ise 2009 yılında, 84,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu verilere göre AB'nin dünyanın en büyük ihracat ve ithalatçısı



konumundadır ve 2009 yılı AB Gıda ve İçecek Sanayi'nin 1,6 milyar dolar dış ticaret fazlası verdiği görülmektedir (Çizelge 20). AB dışındaki ülkelere yapılan ticarete, içecek, et işleme, süt ve süt ve süt ürünleri ve diğer gıda ürünleri (çikolata, bisküvi, şekerleme, makarna, hazır yemekler) sektörleri öne çıkmaktadır. Bu sektörlerin AB gıda ve içecek sanayi ihracatındaki payları yaklaşık %80 civarındadır. İthalat başta su ürünleri olmak üzere, yağlı tohumlar ve bitkisel yağlar olmak üzere, bazı meyve ve sebzeler, çay, kahve, kakao, baharatlar, tropik ürünler, hububat orijinli olmayan hayvan yemi karışımları, kuzu eti, keçi eti, tropik meyveler, fındık gibi bazı sert kabuklu meyveler öne çıkmaktadır. Birliğin ithalatında en önemli kalemler meyve ve sebzeler, su ürünleri, hububat esaslı olmayan hayvan yemleri ve yağlı tohumlardır.

Ülkemizin AB'ye lojistik, ekonomik ve sosyal yakınlığının yanı sıra, tarımsal ürünler ihraç yelpazesinde AB pazarında yüksek talep gören ürünlerin varlığı, Birliği, tarım ve gıda sanayi ürünleri ihracatımızda, ülkemizin uzun yıllar itibarıyla en önemli ihraç pazarı konumunda bulundurmaktadır. Türkiye'nin 2009 yılı içerisinde AB gerçekleştirdiği toplam gıda sanayi ürünleri ihracatı, toplam gıda ihracatımızın değer bazında %27'sini oluşturmuş olup bu değer AB ithalatının %2,2'sine denk gelmektedir. Bir başka deyişle, Türkiye gerçekleştirdiği 5.931 milyon dolar ihracatın 1.601 milyon doları AB'ne yapılmıştır.

## 12. SEKTÖREL YAPILANMA

AB'ne uyum çerçevesinde çıkarılan Dernekler Yasası STK'larının önündeki engellerin kaldırmasına rağmen uygulamada hala sıkıntılar yaşanmaktadır. Devlet derneklere karşı şeffaf ve açık değildir. Derneklerin konuları ile yaptığı düzenlemeleri daha katılımcı olarak hazırlaması ve uygulamaya girmeden önce mutlaka, STK görüşüne açması ve bu kuruluşlarında görüşlerini itibar etmesi hem sektörün ve hemde uygulayıcılar açısından yararlı olacaktır.

Ülkemizde Sanayi Odaları Meslek Komiteleri, TOBB Gıda ve İçecek Meclisi, Türkiye Gıda ve İçecek Sanayi Dernekleri Federasyonu (TGDF), Türkiye Gıda Sanayi İşverenleri Sendikası (TÜGİS), MUSİAD ve TÜSİAD vs. gıda konusunda önemli çalışmalar yapan kamu ve sivil toplum örgütleridir. Bu örgütlerden en büyüğü Türkiye Gıda ve İçecek Sanayi Dernekleri Federasyonu (TGDF)dir. TGDF 23 alt sektör derneğinin (ŞEMAD, SUTHER, TÜGİDER, PAKDER, MEDER, SİİD, GIDAKAT, PDD, TRBYSD, MASUDER, BYSD, MEYED, MUMSAD, ORGUDER, NÜD, SETBİR, SUDER, TMSD, ŞARAPSANDER, BMUD, BALDER, DFGD, ASÜD) bir araya gelerek oluşturduğu bir federasyondur. Federasyona üye dernekler bünyesinde yaklaşık 2.000'in üzerinde gıda üreticisi bulunmaktadır. TGDF, Avrupa Gıda ve İçecek Sanayi Konfederasyonu'na (Confederation of The Food and Drink Industries Of The EU-CIAA)' na 2006 yılında üye olmuştur. Federasyon CIAA' ya üye olur olmaz 2006 yılında yapılan genel kurulunda CIAA Yönetim Kuruluna seçilmiştir.

2011 yılında Tarım ve Köyişleri Bakanlığını yeniden yapılandırılarak Bakanlığın adını Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü yerine de Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü'nü kurulmuştur. Sektör olarak Bakanlığın ve Genel Müdürlüklerden birinin isminde gıda kelimesinin geçmesi sevindirici bir gelişmedir.

5996 Sayılı Kanun ile gıda güvenliği ile ilgili hizmetlerin büyük bir kısmı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı bünyesinde toplanmış ve uluslararası kuruluşlar nezdinde Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı yetkili otorite olarak tanımlamıştır. Sağlık Bakanlığı sularla ve özel tıbbi amaçlı diyet gıdalarla ilgili usul ve esasları belirlemekten, Dış Ticaret Müsteşarlığı TSE standartlarının dış ticarete uygulanmasından, Tütün ve Alkol Piyasa Düzenleme Kurumu alkollü içki ticaretinin düzenlenmesinden, Şeker Kurumu da şeker kotalarının tahsisinden sorumlu kuruluşlardır. Hükümet ülkemiz gıda sektörüne hizmet verecek yetki ve sorumluluklara sahip, merkezi yapıda ve yerel idare ile bağlantısı olan, ülke genelinde hizmet yürütecek bir **“TÜRKİYE GIDA OTORİTESİ”** kurmalıdır. Bu otoritenin altında diğer kuruluşlarca yürütülen yetkileri de toplanmalıdır.

## 13. SEKTÖRÜN REKABET GÜCÜNÜN ARTIRILMASI VE VERİMLİLİK

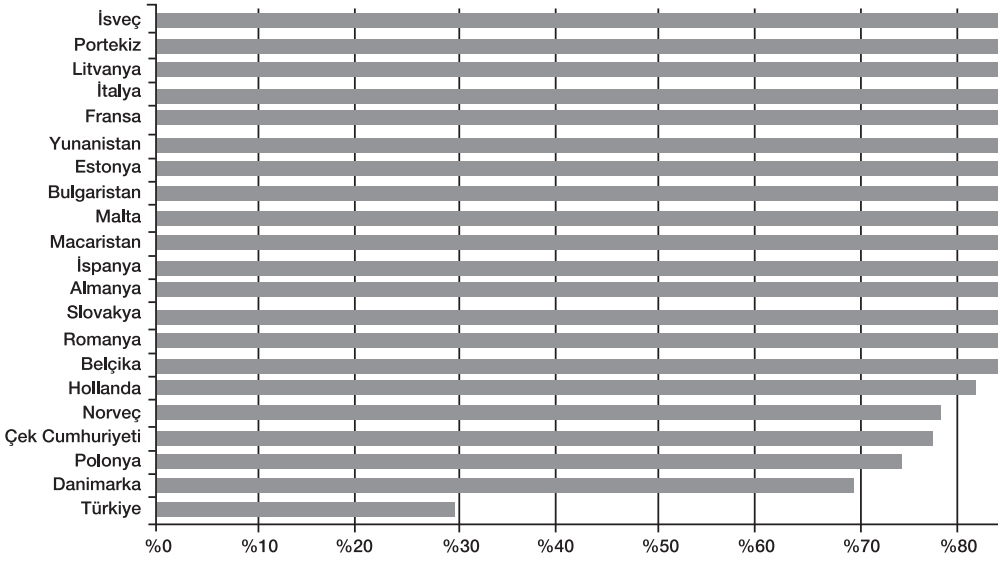
### 13.1. AR-GE Harcamaları ve İstihdamı, çevre uygulamaları, teknoloji ve hammadde

Gıda sanayi, çok sayıda alternatif teknolojinin birlikte uygulandığı bir sektördür ve bunlar sektörün değişik dallarında önemli farklılıklar göstermektedir. Bilindiği gibi gıda muhafazası için öteden beri uygulanan başlıca yöntemler; kurutma, soğutma, dondurma, pastörizasyon, sterilizasyon, ışınlama ve kimyasal katılmasıdır. Bu alanda hızlı bir değişim yaşanmakta ve bunların yerini yeni teknolojiler almaktadır. Buna rağmen Türk Gıda ve İçecek Sanayi ARGE harcamalarının diğer ülkeler ile karşılaştırıldığında düşük olduğu görülmektedir.

TÜİK ARGE Faaliyetleri Araştırmasına göre; 2003 yılında 28,2 milyon TL olan Gıda ve İçecek Sanayi ARGE harcamalarının, 2009 yılında; %166,8 oranında artarak 75,3 milyon TL'ye yükseldiği görülmektedir. Gıda ve İçecek Sanayi ARGE harcamalarının İmalat Sanayi ARGE harcamaları içindeki payı ise 2009 yılında %3,7 olarak gerçekleşmiştir. Gıda ve İçecek Sanayi ARGE faaliyetlerinde istihdam edilen personel sayısı 2003 yılında 346 iken bu rakam 2009 yılında 863'e yükselmiştir.

Yaşanan bu olumlu gelişmelere rağmen zaten yeterli seviyede olmayan ARGE harcamalarının halen istenilen seviye olmadığı görülmektedir. AB'ye baktığımızda ise, Gıda ve İçecek Sanayi dışındaki sektörlerle ve AB dışındaki diğer ülkelerle karşılaştırıldığında ARGE harcamalarının yeterli seviyede olmadığı görülmektedir. AB'nin yanında Japonya, ABD, Avustralya ve Güney Kore gibi ülkelerin ARGE harcamalarının arttığı gözlenmektedir. Türk Gıda ve İçecek Sanayi, toplam üretim değerinin yaklaşık %0,1'ini ARGE harcamalarına ayırdığı görülmektedir. Bu oran ile Türkiye, AB ve diğer ülkelerin ARGE harcamalarının çok altında kaldığı görülmektedir (Şekil 9). Teknolojik yenilik anlamında Türk Gıda ve İçecek Sanayi gelişme kaydedebilen konumdadır. Bu yapısıyla Gıda ve İçecek Sanayi'nin rekabet edilebilirlik anlamında avantajı vardır. Son yıllarda Gıda ve İçecek Sanayi teknoloji olarak gösterdiği ilerleme ve var olan üretim teknolojisi ile sektörün rekabet gücü artmıştır. Ancak sektörün büyük bir çoğunluğu KOBİ'lerden oluşmaktadır ve KOBİ'lerin birçoğunun ARGE kapasitesine sahip olmaması sektörümüzün rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir. Sektörün bu yapısı sebebi ile ülkemiz firmalarının diğer AB ülkeleri firmalarına kıyasla çok daha az inovasyon yaptığı görülmektedir.

Tarımsal ürünleri hammadde olarak kullanan gıda sanayinin sadece ülke düzeyinde faaliyet göstermesi günümüzde yeterli görülmemekte, varlığını sürdürebilmesi için dünyaya entegre olması ve ihracata yönelmesi gerekmektedir. Bunun için yeterli hammaddenin sağlanmasının yanı sıra teknolojik yeniliklerin de takip edilmesi önem arz etmektedir. Gıda sanayindeki teknolojik düzeyin nesnel kriterlerle belirlenmesi oldukça zordur. Çünkü, aynı proses için çok sayıda alternatif



**Şekil 9- Gıda ve içecek sanayinde inovasyon yapan firmalar**

**Kaynak:** Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (2010) Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi 2011-2014

teknoloji söz konusu olabilmektedir. Bununla birlikte, bazı kritik prosesler dikkate alınarak uygulanan teknolojinin geri (ilkel) ve yeni (modern) olarak tanımlanması ve değişimin buna göre irdelenmesi söz konusudur. Ülkemiz gıda sanayinin alt sektörleri arasında teknolojik yenilikler bakımından önemli farklılıklar söz konusudur. Konserve, dondurulmuş gıda, meyve-sebze, makarna, bisküvi-şekerleme gibi alt sektörlerde yeni teknolojilerin kullanımı daha yaygındır. Et, süt ve sıvı yağ sektöründe ise teknolojik yenilenme arzu edilen düzeyde değildir.

Teknolojik yeniliklerin kullanımı ile ürün çeşitliliği daha kolay bir şekilde sağlanabilmektedir. Diğer taraftan ileri teknoloji kullanımı ve kalite yönetim sistemlerinin oluşturulmasıyla kaliteli ve güvenilir ürün üretimi kolaylaşmaktadır. Gıda sanayinde kalitenin oluşturulması kadar onun korunması ve geliştirilmesi de önemlidir. Kalitenin korunması/geliştirilmesi ve rekabet edilebilirlik açısından da ileri teknoloji kullanımı büyük önem arz etmektedir. Gıda sanayinde gıda bilimindeki gelişmelere paralel olarak önemli teknolojik yenilikler gerçekleşmektedir. Bu çeşitliliğin başlıca itici gücü; firmaların pazar payını artırma çabaları ile tüketicilerin değişen beklentileridir. Bu çeşitlenme; ya daha çok teknolojik yeniliğe ya da daha çok bileşim değişimine dayalıdır. Bunlardan biricisi ile minimum işlemlerli gıda (MİG), ikincisi ile fonksiyonel gıda (FG) tipleri yaygınlaşmaya başlamıştır. MİG yaklaşımı, öncelikle gıdanın doğallığının olabildiğince korunmasına ve raf ömrünün uzatılmasına yöneliktir. Bu amaçla, yüksek hidrostatik basınç, vurgulu elektrik alan, ultrasonik vibrasyon, ohmik ısıtma, akıllı ambalajlama, ultrafiltrasyon gibi yeni teknikler gıda sanayinin değişik dallarında uygulama alanı bulmaktadır. Tüketicinin daha az işlem görmüş ürünlere olan talebi bu yeni tekniklerin yaygınlaşmasında önemli rol oynamaktadır.

FG yaklaşımı ise öncelikle insan sağlığının olabildiğince korunmasına yöneliktir ve çoğu kez gıdanın bileşiminin değiştirilmesini gerektirmektedir. Bu anlamda ilk köklü değişim 1930'lu yıllarda yaşanmış ve besin ögesi eksikliğinin dengelenmesi için vitamin ve mineralce zenginleştirilmiş gıda, 1970'li yıllarda ise, kalp hastalığı ve kilo fazlalığının önlenmesi için yağ ve şeker gibi öğeleri azaltılan diyetetik gıda, 1990'lı yıllardan başlayarak ise yaygın hastalıklardan (kalp, damar, kanser, tansiyon, diyabet gibi) korunmayı ve sağlıklı yaşlanmayı amaçlayan FG kavramı önem kazanmıştır.

Gıda teknolojisinde ve beslenme bilimindeki gelişmelere ve tüketicinin bilinçlenmesine bağlı olarak bu anlamda gıda çeşitlenmesinin daha da artması beklenmektedir. Bu kapsamda, Türkiye'de, günlük enerjinin yaklaşık %43'ünü sağlayan ekmeğın vitamin ve mineralce dengelenmesi çok önemli bulunmaktadır. Bugüne kadar çeşitli kurumlar tarafından ortaya konmuş stratejik eylem planlarında değınilen sorunların hızla giderilmesi, ülkemizde gıda sanayinin sürdürülebilir bir hale gelmesi için büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda, sanayinin teknoloji geliştirme ve uygulama ihtiyacına cevap verecek destek mekanizmalarının geliştirilmesi, teknoloji kullanımı ile ilgili sorunların giderilmesinde kritik bir rol üstlenecektir.

### **Bazı çözüm önerileri:**

- ◆ Gıda sanayinde faaliyet gösteren işletmeler ya kendi AR-GE faaliyetleri ile ya da diğer firmaların ürettiğı bilgi ve teknolojileri uyarlama ve/veya yeni teknolojiyi içeren makine ve ekipman kullanma yoluyla teknolojik yenilikleri gerçekleştirmeli ve teknolojik gelişmeye katkıda bulunmalıdır. Diğer taraftan ülkemiz gıda sanayinde teknolojik açıdan arzu edilen gelişmeyi sağlayabilmek için Dünya'daki son gelişmeleri ve bu gelişmelerin ülkemizde kullanılabilme imkânlarını araştırarak, sanayicilere uygun teknoloji seçiminde yol gösterecek bir birim oluşturulmalıdır.
- ◆ Gıda işletmelerinin teknoloji üretimini sağlayacak Ar-Ge faaliyetleri konusunda bilinçlendirilmesine yönelik çalışmalar ön planda tutulmalıdır.
- ◆ İmalat sanayinin önemli bir alt kolu olan gıda sanayine hem iç pazar hem de dış pazarda rekabet edebilecek özelliklere sahip ürünleri üretebilmesi için teşvikler de dahil gerekli tüm destekler sağlanmalıdır. Burada özellikle gıda sanayinin ihtiyacına cevap verebilecek kalite ve miktarda hammaddenin sağlanabilmesi hususuna özel bir önem verilmelidir.
- ◆ AR-GE çalışmaları için bütçeden ayrılan pay arttırılmalıdır. Bu konuda sektör teşvik edilmeli halihazırda uygulanan politikalar ve destekler daha etkin tanımlanmalıdır. Kamu, üniversiteler ve özel sektörün gerçekleştirdiğı ARGE faaliyetlerinde işbirliğı sağlanmalıdır.
- ◆ ARGE teşvikleri ve desteklerinde gıda ve sağlık, gıda kalitesi, gıda ve tüketici, gıda güvenliğı, sürdürülebilir gıda üretimi ve gıda zinciri yönetimi gibi konulara öncelik verilmelidir.

- ◆ ARGE faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan yeni ürünler için onay prosedürü gözden geçirilmeli, mevcut mevzuat teknolojik gelişmelere göre uyarlanmalı, tüm düzenlemeler gıda ve içecek alanında yapılacak yeniliklerin artırılmasını sağlayacak şekilde yapılması gereklidir.
- ◆ AB ARGE fonlarından daha fazla yararlanılması için idari yüklerin azaltılması, bu fonların daha etkin tanıtılması ve özellikle KOBİ'lerin bu konuda teşvik edilmesi ile bu desteklerin sektöre katkısı artırılmalıdır.
- ◆ 7. Çevre Programı, Avrupa Teknoloji Platformları (Yaşam İçin Gıda) ve Rekabet Edebilirlik ve Yenilikçilik Çevre Programı gibi diğer AB projeleri takip edilmelidir.
- ◆ Diğer sanayi dalları gibi gıda sanayi de çevre üzerinde olumsuz etkiler yapmaktadır. Gıda sanayinde, üretim sırasında katı, sıvı ve gaz atıklar ortaya çıkmaktadır. Bu maddelerin miktarının azaltılması, bunların bir kısmının geri kazanımı ve atık su arıtımı gibi konular gıda sanayinin gündemindedir.

Ülkemizde 1993 yılından bu yana uygulanan ÇED yönetmeliğinde; sanayi kuruluşlarının faaliyetleri ile çevre sorununa yol açabilecek kuruluşların artık veya atıklarının ne şekilde zararsız duruma getirileceği tanımlanmıştır. Sanıldığı gibi, yalnızca arıtma tesisi, ÇED açısından yeterli değildir. Ülkemizde ÇED, 1993'ten bu yana uygulanmaktadır. 2003 tarihli ÇED yönetmeliğine göre; entegre et, entegre yağ, entegre süt ve şeker fabrikaları ÇED raporu hazırlaması zorunlu olan gıda işletmeleridir. Seçme ve eleme kriterlerine göre ÇED kapsamına girmesi söz konusu olabilen gıda işletmeleri ise; bitkisel yağ, hayvansal yağ, nişasta, fermentasyon ve içki, süt işleme, kırmızı et tesisleri ve maya fabrikalarıdır.

Tarım Türkiye ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye'nin tarımda güçlü rekabet potansiyeli bulunmakta ve bu potansiyel gıda ve tarım sektörüyle rakipleri arasında avantaj sağlamaktadır. Türkiye, komşu ve AB üyesi ülkeler ile kıyaslandığında, coğrafik yapı, genetik çeşitlilik, doğal kaynaklar ve ekolojik durum, tarımsal üretimde miktar ve ürün çeşitliliği yönünden uygun niteliktedir. Yaklaşık 27 milyon hektar sürülebilir tarım alanında, çok çeşitli tarımsal ürünler elde edilmektedir. Dünyadaki yaklaşık 13000 bitki türünden 12000'inin Türkiye'de yetişebildiği ve bunlardan 3000'inin ise sadece ülkemize has endemik bitki türü olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda tarımsal üretim gıda sanayinin talep ettiği çeşitlilikte ve miktardaki ürünün büyük bir bölümünü üretebilmektedir. Türkiye sahip olduğu iklim çeşitliliği bakımından dünyada ticareti yapılan 150 bitkisel ürünün 120'sini ekonomik olarak yetiştirmekte ve hatta bazı ürünleri çok uzun periyotta yetiştirip hasat etmektedir. Bu büyük tarım potansiyelinden dolayı ülkemiz dünya tarımında önemli bir yere sahiptir.

Ülkemizde sektörümüzün hammadde ihtiyacının büyük bir bölümünün karşılanmasına rağmen, üretilen hammaddelerin niteliğinde ve kalitesinde sorunlar yaşanmaktadır. Bunun yanında tarımda yaşanan alt yapı sorunları, uygulanan plansız ve programsız teşvik ve yatırımlar kaynak israfı, atıl kapasite ve çevre sorunlarına neden olmaktadır. Tarım-sanayi entegrasyonunun olmayışı gıda sektörünün faaliyetlerini ve rekabet edebilirliğini olumsuz etkilemekte, istenen kalitede

ve sürdürülebilir bir şekilde tarımsal ham maddeye ulaşamaması Türk Gıda ve İçecek Sanayi'nin en büyük sorunları arasında yer almaktadır.

Ülkemiz genelinde tarımsal işletmeler miras hukuku nedeniyle küçük ve çok parçalı yapıdadır. İşletmeler aile işletmesi özelliğindedir. Bu işletmelerde yer alan araziler, amaç dışı ve yanlış kullanımlar sonucu her geçen gün azalmaktadır. Tarımsal işletmelerin verimsizliğine neden olacak biçimde parçalanmalarının ve küçülmelerinin önlenmesi, işletmelerin verimli biçimde işletilmesini ve korunmasını sağlayan önlemlerin alınması üretim artışı ve gelişmeyi tetikleyecektir. Böylece, gıda sanayine yeterli miktarda ve kalitede ürün akışının sağlanmasında yaşanabilecek kısıtlar da azaltılacaktır. Tarımsal ham maddeler üretim maliyetlerinin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Ürüne ve sektöre bağlı olarak bu oran toplam üretim maliyetlerinin %30 ile %80'ine karşılık gelmekte; çoğu ürün için %50'yi aşmaktadır.

Küresel ısınma ve bunun getirdiği kuraklığa bağlı olarak ürün arzında yaşanan sorunlar, petrol fiyatlarındaki artışların üretim girdi ve nakliye unsurları üzerindeki maliyet baskısı, biyoyakıt üretiminin desteklenmesi sonucu dünya piyasalarında oluşan gıda dışı ürün talebi, Çin gibi hızlı büyüyen ülkelerde refah artışına bağlı olarak başta et ve süt olmak üzere tarımsal ürünlere olan talebin artması ve spekülasyon olarak ürün borsalarına giren sermayenin yarattığı etki nedeniyle; Gıda ve İçecek Sanayi'nin en büyük girdisi olan tarımsal ham madde fiyatlarında dalgalanmalar ve artışlar yaşanmaktadır. Diğer dikkate değer maliyetleri ise paketleme, istihdam ve lojistik oluşturmaktadır. Gıda ve içecek endüstrisinin enerji maliyetleri toplam girdi maliyetinde nispeten daha düşük bir paya sahiptir. Enerji maliyeti ortalama olarak toplam girdi maliyetinin %2,1'dir. Ancak; alt sektörler arasında bu oran %0,5 ile %8 arasında değişmektedir. Artan enerji fiyatları, özellikle de enerjinin yoğun kullanıldığı alt sektörlerde, enerji maliyetlerini toplam girdi maliyetlerinin giderek artan önemli bir kısmı haline getirmektedir.

- ◆ Rekabet gücü yüksek, pazar odaklı ve sürdürülebilir bir tarımsal sektör politikası oluşturmalıdır. Uygulanmakta ve uygulanacak olan tarım reformlarının pazar odaklı ve Türk tarım yöntemlerini zenginleştirmeye yönelik olması gereklidir.
- ◆ Gıda sektörünün üretimi için yeterli ve sürdürülebilir ve sanayi üretimine uygun hammadde üretilmesi konusunda sektör ve kamu işbirliği yapmalı ve ham madde temininin önümüzdeki yıllarda problem olma riski ortadan kaldırılmalıdır.
- ◆ Ortak Tarım Politikası (OTP) ve gelecekteki uygulamaları, verimli tarımsal ham madde üretilmesi ve bunların gıda sektörüne sunulmasının sağlanması konusunda tarımın birincil rolüne özellikle önem vermelidir.
- ◆ Gelecekte uygulanacak Yenilenebilir Enerji Yol Haritası'nda gıda ve içecek sanayinin sorunları ele alınmalı ve uygun tarım ve ticaret politikaları aracılığıyla ham madde çeşitliliğinin ve kullanımının artmasının sağlanması yönünde hareket edilmelidir. Artan biyoyakıt üretiminin tarımsal pazarlar üzerindeki olumsuz etkilerinin ve zararlarının önlenmesine çalışılmalıdır.

- ♦ Yasa yapıcılar tarafından oluşturulan ve oluşturulacak politikalar çevrenin korunması ve gıda güvenliği konularında yüksek standartlar getirmeli ve bu politikalar uyumlu tarım politikalarıyla güçlendirilmelidir. Böylece tarım ve gıda üretiminin kalitesi ve güvenliğinin iyileştirilmesi sağlanacaktır.
- ♦ Fiyat istikrarının sağlanmasında etkin rol üstleneceğine inandığımız ve mevzuatı tamamlanan “Lisanslı Depoculuk” bir an önce uygulamaya konulmalı, fiyat artışlarının önüne geçmek için TMO daha aktif olarak görev almalı, verimliliği artırıcı tedbirlere ağırlık verilmelidir. Özellikle sulama yatırımlarına verilen destekler artırılmalıdır. Teşvikler verilirken tarım gıda entegrasyonunu sağlayacak şekilde verilmelidir.

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2010 – 2014 Stratejik Planı'nın ana eksenlerinden biri olan tarımsal üretim ve arz güvenliğini destekleyen politikaları, gıda sanayinin uygun fiyat, kaliteli ve sürdürülebilir hammadde temini konusunu da içermelidir. Tarım Gıda Konseyi kurulmalı ve her iki sektörün tüm aktörleri burada yer almalı, ürün konseylerine ayrılan kaynak artırılmalıdır.

### 13.2. Sektörde Kamunun Rolü, Özelleştirme Faaliyetleri ve Muhtemel Etkileri

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda; unun tümü karataş değirmenlerde elde ediliyor, ekmeğin tümü kubbeli fırınlarda üretiliyor, 1 adet konserve fabrikası bulunuyor, süt ve et geleneksel yöntemlerle işleniyor, zeytinyağı ilkel yöntemlerle presleniyor, margarin bilinmiyor, şeker ve çay ithal ediliyordu. Şeker sanayinin gelişmesi, 1926 yılında Uşak Şeker Fabrikası ile başlamıştır. İlk çay fabrikası 1947 yılında kurulmuştur. 1948 yılından sonra konserve fabrikalarının sayısı hızla artmıştır. 1952 yılında kurulan EBK, et kombinalarının kurulmasına ve et işleme sanayinin gelişmesine öncülük yapmıştır. Margarin üretimi 1953 yılında başlamıştır. İlk süt fabrikası (AOÇ) 1957 yılında kurulmuş, bunu 1963 yılında SEK' in kuruluşu ve 1970'li yıllarda özel sektör fabrikaları izlemiştir. Meyve suyu ve dondurulmuş gıda fabrikalarının kuruluşu 1970'li yıllarda başlamıştır. 1980'li yıllar çerez gıdaların yaygınlaştığı, 2000'li yıllar ise fonksiyonel gıdaların tartışıldığı dönemdir.

Türkiye'de özellikle şeker, çay, süt ve et sanayi devlet öncülüğünde kurulmuş, 1980'den sonra ise özelleştirme süreci başlamıştır. Çünkü ülkemizde kamu kurum ve kuruluşlarının, Birliklerin üretim ve ticaret ile iştigal etmeleri rekabet ortamını bozucu bir etki yaratmaktadır. Devletin kural koyucu ve işleyişi denetleyici rolü yerine bizzat üretici ve ticaretçi olması ve bunu sosyal amaçlı olarak yürütmesi piyasada arz talep dengesinde ve fiyat oluşumunda olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu sebeple bu kamu Kurum ve kuruluşlarının üretim ve ticarete dönük işlemlerinin durdurulması, gerekli özelleştirmenin yapılması, bu kapsamda, Rekabet Kanununa aykırı işlemlerin, kurumların ve mevzuatın iptali gerekmektedir.

Tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesi, emek-sermaye ve bu bağlamda tarımsal üretim yapıları üzerine etkileri bakımından, oldukça önemlidir. Bu çerçevede Türkiye'de 1983 yılında başlatılan çalışmalar kapsamında, öncelikle 233 sayılı KHK ile KİT'ler, İktisadi Devlet Teşekkülü ve Kamu İktisadi Kuruluşları olarak ikiye ay-



rılmış, teşebbüs kurma yetkisi yasamadan yürütmeye devredilmiş, tasfiye—devir-satış yetkisi Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu'na tanınmıştır. 1985 yılında Dünya Bankası desteğiyle hazırlanan “Özelleştirme Ana Planı” sonrasında, 1986 yılında 3291 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Tarımsal KİT'lerden bazıları “sirasından önce” özelleştirilmiş, bazıları ise halen özelleştirme portföyünde bulunmaktadır. Türkiye’de, bugüne değin **SEK, YEM SANAYİ, kısmen EBK, KÖYTEKS, ORÜS, TZDAŞ, TÜGSAŞ., Kütahya Şeker Fabrikası A.Ş., Adapazarı Şeker Fabrikası A.Ş., Amasya Şeker Fabrikası A.Ş ve TEKEL Alkollü İçkiler San. ve Tic. AŞ. Özelleştirilen tarımsal KİT'lerdir.** EBK'nun ise önemli bir bölümünün özelleştirilmesi tamamlanmıştır. Et ve Balık Kurumu yeniden Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığına bağlanarak sektörle rekabet eder hale getirilmiştir. Çaykur ve Şeker Şirketi halen özelleştirilmeyi beklemektedir. AB Şeker Rejimi Reformu da dikkate alınarak, kamuya ait şeker fabrikaları zaman kaybedilmeksizin, sosyal ve ekonomik mağduriyetler telafi edilmek kaydıyla, özelleştirilmesi sektörün sürdürülebilirliği açısından önemli görülmektedir.

## 14. GENEL DEĞERLENDİRME

- ◆ Gıda sanayinin sorunları hammadde işleme, üretim, kapasite, teknoloji, araştırma ve geliştirme, maliyet, sermaye ve finansman olanakları, pazarlama ve satış organizasyonu gibi konularla kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan konularla genel ekonomik yapı ve politikalar özellikle de tarıma yönelik uygulamalar, bölgesel yoğunlaşma ve kuruluş yeri, pazar ve rekabet, talep yapısı, mevzuat ve denetim ile bilim kurumlarıyla işbirliği gibi daha çok makro konulardan oluşmaktadır.
- ◆ Ülkemizde sektörümüzün hammadde ihtiyacının büyük bir bölümünün karşılanmasına rağmen, üretilen hammaddelerin niteliğinde ve kalitesinde sorunlar yaşanmaktadır. Bunun yanında tarımda yaşanan alt yapı sorunları, uygulanan plansız ve programsız teşvik ve yatırımlar kaynak israfı, atıl kapasite ve çevre sorunlarına neden olmaktadır. Tarım-sanayi entegrasyonunun olmayışı gıda sektörünün faaliyetlerini ve rekabet edebilirliğini olumsuz etkilemekte, istenen kalitede ve sürdürülebilir bir şekilde tarımsal hammaddeye ulaşılmasını Türk Gıda ve İçecek Sanayi'nin en büyük sorunları arasında yer almaktadır. Sanayinin hammadde yetersizliğini çözümenin tek yolu, gerek duyulan anda, miktar, kalite ve fiyatta talebin karşılanmasıdır. Bu sorunların çözümü yönünde atılacak adımlar ile kırsal kalkınmamızın lokomotifini olan Gıda ve İçecek Sanayi'nin global pazarlarda rekabet gücü daha da artacağı gibi çiftçimiz de bugünkünden fazla kazanacaktır.
- ◆ İşletme içi üretim, satış, stok politika ve organizasyonları bakımından gıda sanayi, büyük ve dış pazara açılan işletmeler dışında yeterli araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde bulunma şansına genel olarak sahip değildir. Ancak özellikle sektörün büyük bir kısmını oluşturan KOBİ'lerin ARGE kapasitelerinin yetersiz olması, Üniversite-Sanayi entegrasyonunun yeterli düzeyde olmayışı ve yasal düzenlemelerden kaynaklanan sorunlar ARGE harcamalarının artmasının önündeki temel engeller olarak karşımıza çıkmaktadır. İnovasyonu engelleyen kurallar ve uzun prosedürler değiştirilerek sektörün daha dinamik olmasının sağlanması, teknik personel yetiştirilmesi, ARGE destek ve teşviklerinin artırılması ve AB fonlarından daha fazla pay alınması yönündeki çalışmalar ile bu konudaki engeller aşılabilecektir.
- ◆ Gıda sanayinde çeşitli nedenlerden dolayı mevcut kapasitelerin kullanılamaması (talep yetersizliği, hammadde azlığı, üretim zincirindeki sorunlar), başta maliyet artışı olmak üzere, işgücü ve diğer verimliliğin artmasını engellemektedir. Bu durum özellikle işletmeler arası rekabette olumsuzluk yaratmaktadır.
- ◆ Türkiye'de gıda sanayi işletmelerinin çoğunun küçük ve orta ölçekli işletmelerden oluşu, teknolojik yapının modernizasyonunu etkilemektedir. Ülkemiz gıda sanayi kuruluşları, küresel ölçekte haklı yerini almak üzere pazar paylarını koruması ve artırması için ülke kaynaklarımızı etkin kullanarak pazar

odaklı, gıda güvenliği ve kalitesi ilke ve prensiplerine göre üretim yapmak durumundadır. Firmalar, işyeri sorumluluklarının bilincinde asgari teknik ve hijyenik durumlarını iyileştirmeli ve markalaşmalıdır; ayrıca uluslararası kriterlere uygun, gıda güvenliği temelinde pazar hedefli ve rekabet gücünün artmasına odaklanarak profesyonelce hareket etmelidir.

- ◆ Halk sağlığına yönelik olumsuz etkileri ve kayıt altında çalışan sanayicilerin rekabet gücünü olumsuz etkilemesinin yanında vergi kaybı gibi son derece olumsuz sonuçlara neden olan kayıt dışı ise halkımız, ülkemiz ve sektörümüz açısından en büyük sorunların başında gelmektedir. Kamu yönetimi, tüketiciler, sanayiciler kısacası her kesimi yakından ilgilendiren bu sorunun çözümü ancak ve ancak kararlı politikalar ve tüm paydaşların işbirliği ile mümkündür. Bu konuda tüketicilerimizin bilinç seviyesinin artırılması yönünde çalışmalar gerçekleştirilmeli ve resmi denetimler artırılmalıdır. Uygulanacak cezalar ise caydırıcı nitelikte olmalıdır.
- ◆ Gıda sanayi işletmelerine kalifiye işgücünü, bilim kuruluşları ve meslek kurumları (üniversiteler başta olmak üzere orta ve yüksek öğretim) yetiştirmektedir. Diğer yandan yapılan araştırmalardan bu sanayilerin yararlanması gerekmektedir. Ancak ülkemizde genel olarak yeterli miktar ve kalitede insan işgücünün verimli değerlendirildiğini söylemek zordur. Yapılan araştırma ve uygulamalarda, işletmeler ile bilim kuruluşları arasında bir eşgüdüm yeterince sağlanamamaktadır. Sanayilerin teknoloji kapasitelerinin artırılması ve bilgidan yararlanılmasının sağlanması için üniversite-sanayi işbirliğinin yaygınlaştırılması, teknoloji destek ve geliştirme merkezlerinin kurulması sağlanmalıdır.
- ◆ Türkiye'de süreklilik göstermeyen piyasa yapısı, sanayinin rekabet gücünü ve gelişmelerini olumsuz olarak etkilemektedir. Diğer yandan, işletme yapısından kaynaklanan ölçek sorunları, üretim ve pazarlama organizasyonlarındaki yetersiz gelişme, girdi fiyatlarındaki artışa bağlı olarak finansman giderlerinin yüksekliği, teknolojik yenilik ve gelişmelerin izlenememesi, sanayilerin günümüze değin süregelen temel sorunları olarak devam etmekte, bu alanda yapılan çalışmalarla sorunlar azalmaktadır.

## YARARLANILAN KAYNAKLAR

1. Anonymous 2010,Competitiveness Report FOOD DRINK EUROPE.
2. Anonymous 2010 Çevre Raporu, TGDF
3. Anonymous 2011,Çiftlikten Çatala Gıda Güvenliği Raporu, TGDF
4. Anonymous 2011,Rekabet Raporu 2011, TGDF
5. Anonymous 2010,Data&Trends 2010, FOOD DRINK EUROPE
6. Anonymous 2012,Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013
7. FAO [www.fao.org](http://www.fao.org)
8. Anonymous 2010 Global Commodity Markets Report, 2010, THE WORLD BANK.
9. Anonymous 2012,Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı 2008-2010, Gelir İdaresi Başkanlığı.
10. Anonymous 2011,Main Science and Technology Indicators, 2011/1, OECD
- 11.OECD [www.oecd.org](http://www.oecd.org)
12. Anonymous 2012,Sanayi Strateji Belgesi 2011-2014, T.C Bilim, Sanayi Ve Teknoloji Bakanlığı.
13. Anonymous 2011,Sektörel İnceleme Çalışmaları, 2011, Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı.
14. T.C. EKONOMİ BAKANLIĞI [www.ekonomi.gov.tr](http://www.ekonomi.gov.tr)
15. T.C. GIDA, TARIM VE HAYVANCILIK BAKANLIĞI [www.tarim.gov.tr](http://www.tarim.gov.tr)
16. The Global Competitiveness Report 2011-2012, WORLD ECONOMIC FORUM
17. THE WORLD BANK [www.worldbank.org](http://www.worldbank.org)
18. Türk Gıda ve İçecek Sanayi 2010 Envanteri, TGDF
19. Türkiye Hızlı Tüketim Ürünleri Perakendeciliği Sektör İncelemesi Ön Raporu, 2011, REKABET KURUMU
20. TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU [www.tuik.gov.tr](http://www.tuik.gov.tr)
21. Türkiye Sanayine Sektörel Bakış, 2008, TÜSİAD
22. Türkiye'de Tarım ve Gıda: Gelişmeler, Politikalar ve Öneriler, 2008, TÜSİAD
23. Akın, N., M. Karakaya, S. Kefi, Biyogüvenlik ve Gıda güvenilirliğinde Temel Yaklaşımlar, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası 6. Teknik Kongresi, Ankara, 2010.
24. Bulu, M., Eraslan, İ.H. ve Barca, M. Türk Gıda Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Düzeyinin Analizi, 2007.
25. Çoksöyler, N. G. Dizdar, H. Korkut, P. Ataman, J. Çepni, Türkiye'de Gıda Denetim Sistemi ve Tüketici Hakları, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası 6. Teknik Kongresi, Ankara, 2010.
26. Demiröz, B, 2010, Dünyadaki Gıda Denetim Sistemleri ve Karşılaştırmalar, Dünya Gıda Günü 2010 Sempozyumu, 16 Ekim 2010, II. Oturum "Güvenli Gıdaya Erişim ve Bilgi Edinme Hakkı".
27. Demiröz, B, 2012, Yeni Gıda Mevzuatı Açısından Marketler, Dünya Gıda, Haziran 2012.
28. Demiröz, B, 2012, AB, ABD ve Ülkemizde Gıda İşyerlerinin Kayıt Sistemine Kısa Bir Bakış, Dünya Gıda, Ocak 2012.
29. Demiröz, B, 2011, Sürdürülebilir Güvenli Gıda Arzında KOBİ'lerin Rolü ve Resmi Otoritenin Sisteme Katkısı, Dünya Gıda, Aralık 2011. Demiröz, B, 2012, Yeni Teknolojilerle Üretilmiş Gıda Ürünleri; Gıda Dolandırıcılığı; Mevzuatlar ve Uygulanabilirliği, Dünya Gıda, Mayıs 2012.
30. Dünya Yayıncılık A.Ş. Türkiye'yi 2023'e taşıyacak sektörler, Sayfa: 346
31. Ekşi, A., O. Yurdakul, M. Emiroğlu, E. Güneş, M. Atamer, E. Topal, O. Deveci ve F. Taşdoğan,

- Gıda sanayinde Yapısal Değişimler, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası 6. Teknik Kongresi, Ankara. 2010.
32. FAO (Dünya Gıda ve Tarım Bakanlığı) Veri, Kayıt ve Çalışmaları, İtalya.
  33. KOOP, <http://www.turkiye2012koop.org/index.php> 2012.
  34. Gıda Teknolojisi Dergisi, Ağustos 2012
  35. Gençoğlu, M T, Gençoğlu, E. Mühendislik Lisans Eğitimi ve Başarı Ölçütleri, TMOB Mühendislik Eğitimi Sempozyumu 2005.
  36. Global Good Markets: Global Food Industry Structure, 2009 .
  37. Güneş, E. Gıda Sanayi ve Açlık Sorunsalı, Dünya Gıda, Ağustos İstanbul, 2012.
  38. Güneş, E., Türkiye'de Gıda ve İçecek Sanayinin Ekonomideki Önemi Artırıyor, Gıda hattı Ağustos, 2012.
  39. Güneş, E., Y. Demir, O. O.Özer, Türkiye'de Gıda Açlığı Sorunsalı ve Nedenselliği Üzerine Bir Araştırma, 10. Tarım Ekonomisi Kongresi, Konya 2012.
  40. Güneş, E. Gıda Güvenliğinde Yeni Yaklaşım: Gıda Savunması, Dünya Gıda, Eylül, İstanbul, 2012.
  41. Halkman, A. K., M. E. Ergun, A. Öztan, C. Koçak, F. Yıldız ve S. Erdoğan, Gıda Endüstrisinde Hammadde Üretiminde İleriye Yönelik Yaklaşımlar, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası 6. Teknik Kongresi, Ankara.
  42. <https://engineering.purdue.edu/ChE/AboutUs/Publications/TeachingEng/index.html>
  43. [http://www.tubitak.gov.tr/tubitak\\_content\\_files/BTYPD/btyk/22/BTYK22\\_Ek7\\_Gıda\\_Bilgi\\_Notu.pdf](http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/BTYPD/btyk/22/BTYK22_Ek7_Gıda_Bilgi_Notu.pdf)
  44. [http://www.gkgm.gov.tr/mevzuat/yonerge/yonerge\\_ekleri/kayit\\_onay\\_islem\\_aciklama.zip](http://www.gkgm.gov.tr/mevzuat/yonerge/yonerge_ekleri/kayit_onay_islem_aciklama.zip)
  45. <http://www.rts-resource.com/Blog/Latest-Trends/Future-trends-in-food-and-drink-2013-and-beyond/2012/7/26.aspx>
  46. <http://www.fp7.org.tr/home.do?ot=1&sid=3211>
  47. <http://www.iufost2010.org.za/>
  48. [http://www.novelq.org/ANQ/ANQ\\_Objectives.aspx](http://www.novelq.org/ANQ/ANQ_Objectives.aspx)
  49. <http://www.euromonitor.com/> 83

